

Suojelualueiden hoidon ja käytön periaatteet

Suojelualueiden hoidon ja käytön periaatteet

Översättning: Pimma Åhman

Kansikuva: Suojelualueiden hoidon ja käytön suunnitteluun tarvittavaa tietopohjaa täydennetään jatkuvasti muun muassa kartoittamalla luontotyyppejä ja lajeja maastossa. Kuva Jari Kostet

© Metsähallitus 2010

ISSN 1235-8983

ISBN 978-952-446-755-1 (pdf)

KUVAILULEHTI

JULKAISIJA	Metsähallitus	JULKAISUAIKA	2010
TOIMEKSIANTAJA	Metsähallitus	HYVÄKSYMISPÄIVÄMÄÄRÄ	22.1.2010
LUOTTAMUKSELLISUUS	Julkinen	DIAARINUMERO	297/623/2010
SUOJELUALUETYYPPI/ SUOJELUOHJELMA			
ALUEEN NIMI			
NATURA 2000 -ALUEEN NIMI JA KOODI			
ALUEYKSIKKÖ	luontopalvelut, ohjausyksiköt, alueiden hallinta		
TEKIJÄ(T)	Metsähallitus		
JULKAISUN NIMI	Suojelualueiden hoidon ja käytön periaatteet		
TIIVISTELMÄ	<p>Metsähallitus vahvisti jo vuonna 1992 luonnonsuojelualueiden hoidon periaatteita koskevan suosituksen, jota päivitettiin sittemmin osittain useaan otteeseen. Vuonna 2007 nämä periaatteet päivitettiin kokonaisuudessaan ja samalla niiden kattavuutta laajennettiin. Nyt ohjeen rakennetta ja asiapainotuksia on jonkin verran muutettu, ja periaatteisiin on tehty joitakin lisäyksiä sekä koko joukko täsmennyksiä.</p> <p>Luontopalvelujohtajan 22.1.2010 vahvistamat Suojelualueiden hoidon ja käytön periaatteet koskevat luontopalvelujen hallinnassa ja hoidossa olevia</p> <ul style="list-style-type: none">• lakisääteisiä luonnonsuojelualueita,• erämaa-alueita, sekä• lakisääteisinä luonnonsuojelualueina toteutettavia kansallisten luonnonsuojeluohjelmien ja Natura 2000 -verkoston kohteita. <p>Periaatteita voidaan kuitenkin soveltuvin osin käyttää tukena myös mm. luontopalvelujen hoidossa olevien suojelumetsien ja valtion retkeilyalueiden hoidossa. Periaatteet eivät koske yksityismaiden suojelualueiden hoitoa.</p> <p>Suojelualueiden hoidon ja käytön periaatteissa on kuvattu suojelualueiden hoidon ja käytön kokonaisuus sekä siihen liittyvät periaatteet, joista osa tulee suoraan säädöksistä ja osa on luontopalvelujen alueiden haltijana ja hoitajana määrittelemiä.</p> <p>Suojelualueiden hoidon ja käytön periaatteet on ensisijaisesti luontopalvelujen oman henkilöstön käytännön työn tueksi tarkoitettu ohje, mutta se ei ole normilainsäädännön tarkoittama sitova ohje. Selkeä poikkeaminen ohjeesta edellyttää kuitenkin aina sen käsittelyä joko alueyksikön johtoryhmässä tai prosessin valtakunnallisessa ohjausryhmässä. Luontopalvelujen oman sisäisen käytön lisäksi periaatteet ovat myös yksi keino ja väline kertoa ulkopuolisille luontopalvelujen toiminta-periaatteista.</p> <p>Periaatteet päivitetään säännönmukaisesti, yleensä noin kahden vuoden välein.</p>		
AVAINSANAT	suojelualueet, luonnonsuojelualueet, erämaa-alueet, Natura-alueet, hoito ja käyttö, periaatteet, ohjeet		
MUUT TIEDOT			
SARJAN NIMI JA NUMERO	Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja B 127		
ISSN	1235-8983	ISBN (PDF)	978-952-446-755-1
SIVUMÄÄRÄ	93 s.	KIELI	suomi
KUSTANTAJA	Metsähallitus	PAINOPAIKKA	
JAKAJA	Metsähallitus, luontopalvelut	HINTA	

PRESENTATIONSBLAD

UTGIVARE	Forststyrelsen	UTGIVNINGSDATUM	2010
UPPDRAGSGIVARE	Forststyrelsen	DATUM FÖR GODKÄNNANDE	22.1.2010
SEKRETESSGRAD	Offentlig	DIARIENUMMER	297/623/2010
TYP AV SKYDDSOMRÅDE/SKYDDSPROGRAM			
OMRÅDETS NAMN			
NATURA 2000 -OMRÅDETS NAMN OCH KOD			
REGIONENHET	naturtjänster, styringsenheter, områdesförvaltning		
FÖRFATTARE	Forststyrelsen		
PUBLIKATION	Principer för skötseln och användningen av skyddsområden		
SAMMANDRAG	<p>Forststyrelsen fastställde redan 1992 en rekommendation om principerna för skötseln av naturskyddsområden, som senare har uppdaterats i flera omgångar. År 2007 uppdaterades dessa principer i sin helhet och samtidigt utvidgades deras täckning. Nu har anvisningens struktur och betoningar förändrats i någon mån och principerna har kompletterats och preciserats.</p> <p>Principerna för skötseln och användningen av skyddsområden, som fastställdes av naturtjänstdirektören 22.1.2010, gäller i naturtjänsternas besittning och vård varande</p> <ul style="list-style-type: none">• lagstadgade naturskyddsområden,• ödemarksområden, samt• objekt som ingår i de nationella naturskyddsprogrammen och i nätverket Natura 2000 och som förverkligas i form av lagstadgade naturskyddsområden. <p>De nya principerna kan dock i tillämpliga delar användas som stöd även vid skötseln av bl.a. skyddsskogar och statens strövområden som sköts av naturtjänsterna. Principerna gäller inte för skötseln av skyddsområden på privat mark.</p> <p>I principerna för skötseln och användningen av skyddsområden beskrivs den helhet som skötseln och användningen av skyddsområden bildar samt de principer som hänför sig till denna. En del av principerna baserar sig direkt på lagstiftningen, en del har definierats av naturtjänsterna i egenskap av den instans som besitter och sköter områdena.</p> <p>Principerna för skötseln och användningen av skyddsområden är i första hand en anvisning som är avsedd att stöda naturtjänsternas egen personals praktiska arbete, men den är inte en sådan bindande anvisning som avses i normlagstiftningen. En klar avvikelser från anvisningen förutsätter emellertid alltid att den behandlas antingen i regionenhetens ledningsgrupp eller i den riksomfattande styrgruppen för processen. Principerna är i naturtjänsternas egen interna användning, men de är också ett sätt och ett redskap att berätta för utomstående om naturtjänsternas verksamhetsprinciper.</p> <p>Principerna uppdateras regelbundet, i allmänhet med två års mellanrum.</p>		
NYCKELORD	skyddsområden, naturskyddsområden, ödemarksområden, Natura-områden, skötsel och användning, principer, anvisningar		
ANDRA UPPGIFTER			
SERIENS NAMN OCH NUMMER	Metsähallituksen luonnonuojelujulkaisuja. Sarja B 127		
ISSN	1235-8983	ISBN (PDF)	978-952-446-755-1
SIDANTAL	93 s.	SPRÅK	finska
FÖRLAG	Forststyrelsen	TRYCKERI	
DISTRIBUTION	Forststyrelsen, naturtjänster	PRIS	

Sisällys

1 Johdanto	7
2 Suojelualueet osana monimuotoisuuden suojelun ja kestävän käytön kokonaisuutta	9
2.1 Biodiversiteettisopimus ja suojelualueiden työohjelma.....	9
2.2 Euroopan neuvoston luontodirektiivit ja Natura 2000 -verkosto.....	11
2.3 Kansallinen biodiversiteettistrategia ja -ohjelma.....	12
2.4 Ekosysteemipalvelut ja ekosysteemilähestymistapa suunnittelussa	13
2.5 Sopeutuminen ilmastonmuutokseen	14
3 Suojelualueet	15
3.1 Suojelualueverkon tehtävät.....	15
3.2 Luonnonsuojelualueiden määrittely.....	16
3.3 Kansallispuistot.....	18
3.4 Luonnonpuistot.....	19
3.5 Muut luonnonsuojelualueet.....	19
3.6 Erämaa-alueet	20
3.7 Luonnonsuojeluohjelma- ja Natura 2000 -alueet.....	21
4 Hoidon ja käytön perusteet	23
4.1 Luonnonsuojelulaki ja Natura 2000.....	24
4.2 Perustamissäädökset ja luonnonsuojeluohjelmat.....	24
4.3 Hoito- ja käyttösuunnitelma.....	25
4.4 Järjestyssääntö.....	26
4.5 Maankäytön suunnittelu.....	26
4.6 Muu lainsäädäntö	27
4.7 Suojelualueiden hoidon ja käytön periaatteet sekä muut luontopalveluiden linjaukset.....	27
4.8 Tutkimus- ja seurantatieto.....	27
5 Suojelualueiden sopeutuva hoito (Adaptive Management)	28
5.1 Sopeutuvan hoidon malli	28
5.2 Suojelualueiden tilan seuranta: sopeutuvan hoidon edellytys.....	30
5.3 Paikallisyhteisöt ja sidosryhmät osallisina alueiden suunnittelussa ja hoidossa.....	31
6 Luontotyyppien ja lajien suojelu ja hoito	33
6.1 Luonnontilan säilyttäminen	33
6.2 Ennallistaminen ja luonnonhoito	34
6.2.1 Yleistä	34
6.2.2 Ennallistaminen.....	35
6.2.3 Luonnonhoito.....	36
6.3 Lajien suojelu ja hoito.....	38
6.3.1 Yleistä	38
6.3.2 Lajiesiintymien säilyttäminen.....	39
6.3.3 Lajien hoito	39
6.3.4 Lajien siirrot.....	40
6.3.5 Vieraslajien poistaminen.....	41
7 Kulttuuriperinnön suojelu ja hoito	42
7.1 Maiseman suojelu ja hoito	43
7.2 Rakennetun ympäristön ja rakennusten suojelu ja hoito.....	44
7.3 Arkeologisten kohteiden suojelu ja hoito.....	45
7.4 Saamelaiskulttuurin turvaaminen.....	46
7.5 Saaristokulttuurin elinvoimaisuuden turvaaminen.....	47

8	Luonnon virkistyskäyttö ja luontomatkailu	49
8.1	Kestävyyden ehdoilla ja kysynnän mukaisesti.....	49
8.2	Jokamiehenoikeudet.....	50
8.3	Virkistyskäytön ohjaus.....	51
8.4	Matkailun yritystoiminta.....	52
8.5	Opastus- ja asiakasviestintä	52
8.6	Palvelurakenteet ja niiden huolto.....	55
9	Perusselvitykset, seurannat ja tutkimus.....	58
9.1	Luontopalvelujen tekemät tai teettämät selvitykset ja seurannat.....	58
9.1.1	Perusselvitykset ja kartoitukset.....	58
9.1.2	Seurannat.....	61
9.2	Alueiden tutkimus- ja seurantakäyttö – muut toimijat.....	63
9.2.1	Alueiden hoitoa tukeva tutkimus	63
9.2.2	Alueiden muu tutkimus- ja seurantakäyttö	64
10	Alueiden muu käyttö.....	65
10.1	Paikalliset asukkaat	65
10.2	Poronhoito	65
10.3	Kalastus ja metsästys.....	66
10.3.1	Yleistä.....	66
10.3.2	Kalastus	67
10.3.3	Metsästys.....	68
10.3.4	Suurpedot.....	70
10.4	Maastoliikenne	71
10.4.1	Maastoliikenteen säätely ja ohjaus	71
10.4.2	Moottorikelkkailureitit ja -urat	72
10.4.3	Moottorikelkkailureittien ja -urien ulkopuolinen maastoliikenne	72
10.5	Tiet, vesiliikenne ja ilmailu	73
10.6	Koiravaljakkotoiminta	74
10.7	Malmintsintä ja kaivostoiminta	75
10.8	Vuokraus ja käyttöoikeuden luovutus	76
10.8.1	Lomarakentamiseen vuokratut alueet.....	77
10.8.2	Rakennusten vuokraus ja muut vuokraukset.....	78
10.8.3	Laidunvuokrasopimukset	78
10.9	Luontokuvaus.....	80
10.10	Suojelualueiden ulkopuolinen maankäyttö	80
10.11	Vainajan tuhkan sirottelu	81
10	Liitteet	83
Liite 1	Suojelualueiden hoitoon ja käyttöön liittyviä periaatteita, oppaita, ohjeita ja päätöksiä	83
Liite 2	Suojelualueiden hallintaan, hoitoon ja käyttöön liittyvää lainsäädäntöä – lagstiftning som gäller förvaltning och skötsel av naturskyddsområden.....	86
Liite 3	IUCN:n suojelualueluokitus: luokkien määritelmät (1994).....	88
Liite 4	Suojelualueiden IUCN-luokka sekä määritelmän mukaiset hoidon ja käytön tavoitteet	90
Liite 5	Eräiden aluetyyppien kuvaukset.....	91
Liite 6	Arvovalikko	93

1 Johdanto

Metsähallitus vahvisti vuonna 1992 suosituksen **Luonnonsuojelualueiden hoidon periaatteet. Valtion omistamien luonnonsuojelualueiden tavoitteet, tehtävät ja hoidon yleislinjat**. Näitä periaatteita päivitettiin vuosina 1999 ja 2004, mutta tuolloin niihin tehtiin vain vähäisiä muutoksia. Luontopalvelujen tehtävien monipuolistumisen takia periaatteet päivitettiin vuonna 2007 perusteellisesti, ja samalla niiden alueellista kattavuutta laajennettiin. Nyt vuonna 2009 periaatteiden rakennetta ja asiapainotuksia on jonkin verran muutettu ja periaatteisiin on lisätty eräitä täsmennyksiä. Esimerkiksi suojelualueiden sopeutuvaa hoitoa ja ilmastonmuutosasioita käsitellään nyt aiempaa perusteellisemmin.

Suojelualueiden hoidon ja käytön periaatteet koskevat luontopalvelujen hallinnassa ja hoidossa olevia

- lakisääteisiä luonnonsuojelualueita
- erämaa-alueita
- lakisääteisinä luonnonsuojelualueina toteutettavia kansallisten luonnonsuojeluohjelmien Natura 2000 -verkoston ja kaavojen kohteita.

Periaatteita voidaan soveltuvin osin käyttää tukena myös mm. luontopalvelujen hoidossa olevien suojelumetsien ja valtion retkeilyalueiden hoidossa.

Nyt päivitetty periaatteet eivät koske yksityismaiden luonnonsuojelualueiden hoitoa. Näiden alueiden inventointi- ja hoitovastuun siirtämisestä Metsähallitukselle ei ole tehty päätöstä (poikkeuksena METSO-kohteet, joilla Metsähallitus vastaa operatiivisista tehtävistä). Yksityismaiden luonnonsuojelualueiden (YSA-alueet) hoidossa tukena käytetään ympäristöministeriön hyväksymää **Ohje yksityisten suojelualueiden hoidon ja ennallistamisen toteuttamiseksi yksityisillä suojelualueilla ja soveltuvin osin muillakin yksityisomistuksessa olevilla luonnonhoitokohteilla** (YM 4/5739/2009, 15.6.2009).

Suojelualueiden hoidon ja käytön periaatteissa on kuvattu suojelualueiden hoidon ja käytön kokonaisuus sekä siihen liittyvät periaatteet, joista osa tulee suoraan säädöksistä ja osa on luontopalvelujen alueiden haltijana ja hoitajana määrittelemiä. Suojelualueiden hoidon ja käytön periaatteiden lisäksi suojelualueiden hoidossa ja käytön ohjauksessa käytetään tukena monia muita yksityiskohtaisempia oppaita, ohjeita, linjauksia ym., joista on yhteenveto liitteenä 1. Liitteeseen 2 on koottu yhteenveto alueiden hoitoon ja käyttöön liittyvistä keskeisistä säädöksistä.

Suojelualueiden hoidon ja käytön periaatteet on ensisijaisesti luontopalvelujen oman henkilöstön käytännön työn tueksi tarkoitettu ohje, mutta se ei ole normilainsäädännön tarkoittama sitova ohje. Selkeä poikkeaminen ohjeesta edellyttää kuitenkin aina sen käsittelyä joko alueen johtoryhmässä tai prosessin valtakunnallisessa ohjausryhmässä. Luontopalvelujen oman sisäisen käytön lisäksi periaatteet ovat myös yksi keino ja väline kertoa ulkopuolisille luontopalvelujen toimintaperiaatteista.

Metsähallituksen sertifioidun ISO 14001 -standardin mukaisen ympäristöjärjestelmän yhtenä päämääränä on luonnon monimuotoisuuden turvaaminen. Suojelualueiden hoidon ja käytön periaatteet ovat myös osa ympäristöjärjestelmää, ja periaatteiden ajantasaistaminen sisältyi luontopalvelujen ympäristöohjelman toiminnallisiin tavoitteisiin vuodelle 2009.

Periaatteet päivitetään säännönmukaisesti, yleensä noin kahden vuoden välein. Periaatteista kokonaisuutena vastaa alueiden hallinnan prosessi (ohjausryhmä), mutta luonnonsuojelun, luonnon virkistyskäytön ja eräasioiden prosessien (ohjausryhmien) tehtävänä on vastuualuettaan koskevien osuuksien ajanmukaisuuden seuranta ja tarvittaessa päivitys.

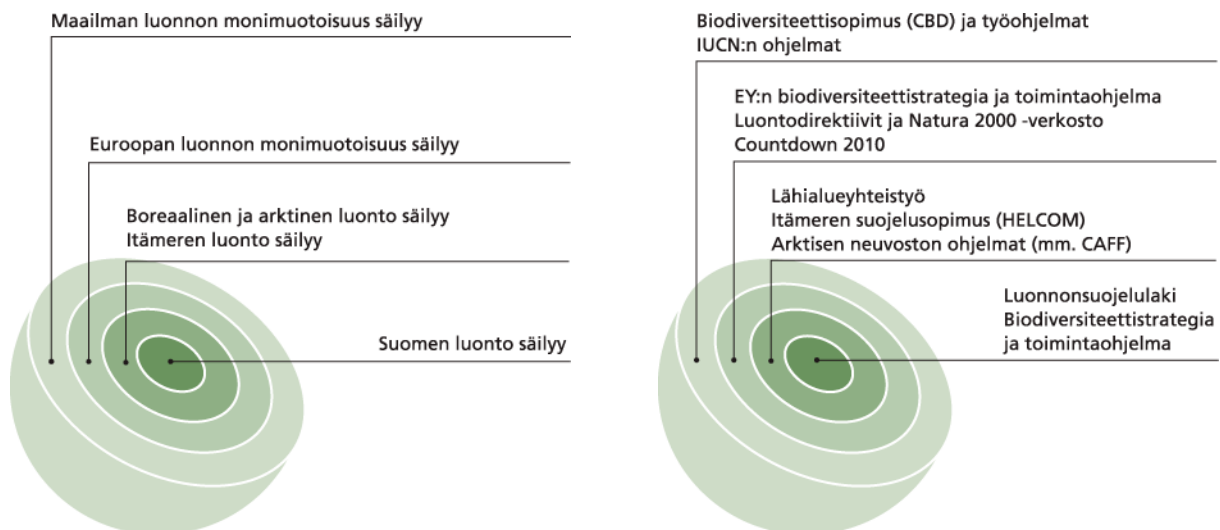
Periaatetekstissä viitataan useassa kohdin luonnonsuojelulakiin. Käsitteellä **luonnonsuojelulaki** tai **vuoden 1996 luonnonsuojelulaki** tarkoitetaan tällöin lakia 1096/1996, ja termi **vanha luonnonsuojelulaki** viittaa vuodelta 1923 peräisin olevaa lakiin (71/1923). Muutamassa kohdassa tekstissä viitataan myös vuonna 2010 voimaan tulevaan luonnonsuojelulain (osa)uudistukseen.

Tekstissä viitataan lyhentein Metsähallituksen seuraaviin tietojärjestelmiin (suluisissa järjestelmän omistaja):

- ASTA = asiakastiedon seurantajärjestelmä (luontopalvelut)
- KihtiGis = kiinteistöjen ja maankäyttökohteiden paikkatietojärjestelmä (kehitysyksikkö)
- SutiGis = metsävara- ja luontotietojen (mm. biotooppikuviot) hallinnan ja toimenpidesuunnittelun paikkatietojärjestelmä (metsätalous)
- Reiska = rakennelmien, reittien ja rakennusten paikkatietojärjestelmä (luontopalvelut)
- VuokraGis = maanvuokrien ja muiden käyttöoikeussopimusten tietojärjestelmä (kehitysyksikkö).

2 Suojelualueet osana monimuotoisuuden suojelun ja kestävän käytön kokonaisuutta

Kuvassa 1 esitetään maailmanlaajuisena kokonaisuutena luonnonsuojelun tavoitteita ja keskeisiä välineitä niiden saavuttamiseksi. Suomalaisen luonnon suojelu on osa alueellista luonnonsuojelua Pohjois-Euroopassa ja Itämeren alueella. Suomessa keskeisiä välineitä ovat luonnonsuojelulaki sekä kansainväliseen biodiversiteettisopimukseen perustuva kansallinen strategia ja toimintaohjelma. Itämeren hyvinvoinnin ja monimuotoisuuden hyväksi tehdään yhteistyötä Helsingin komissiossa (HELCOM) ja napa-alueiden luonnonsuojelua edistetään mm. Arktisen neuvoston ohjelmien avulla. Euroopan tasolla tärkeimmät luonnonsuojelua edistävät toimet perustuvat Bernin ja Bonnin sopimuksiin sekä näiden sopimusten tavoitteita toteuttaviin Euroopan neuvoston luonto- ja lintudirektiiviin. Keskeisenä luonnon monimuotoisuuden ja luonnonvarojen suojelun välineenä Euroopan unionissa on Natura 2000 -verkosto, johon pääosa Suomen suojelualueista sisältyy.

Kuva 1. Luonnonsuojelun sekä suojelualueiden hoidon tavoitteita ja välineitä.

2.1 Biodiversiteettisopimus ja suojelualueiden työohjelma

Suomi on osapuoli kaikissa maailmanlaajuisissa tai Suomea koskevissa alueellisissa kansainvälisissä sopimuksissa, joissa luonnon monimuotoisuuden suojelu ja kestävä käyttö ovat merkittäviä tavoitteita. Tärkein näistä on Suomen vuonna 1992 allekirjoittama biologista monimuotoisuutta koskeva YK:n yleissopimus eli **biodiversiteettisopimus** (The United Nations Convention on Biological Diversity, CBD), jonka tavoitteena on maapallon ekosysteemien, kasvi- ja eläinlajien sekä niiden sisältämien perintötekijöiden monimuotoisuuden suojelu, luonnonvarojen kestävän käytön edistäminen sekä luonnonvarojen käytöstä saatavien hyötyjen oikeudenmukainen jako. Sopimuksen keskeisenä ajatuksena on sisällyttää biodiversiteetin ylläpito osaksi kaikkea luontoa muuttavaa toimintaa – kuten maa- ja metsätaloutta, kalastusta, metsästyötä, rakentamista, kaavoitusta, matkailua ja asumista.

Biodiversiteettisopimuksen päämääriä viedään eteenpäin erilaisin työ- ja toimintaohjelmin, jotka on hyväksytty sopimuksen osapuolimaiden kokouksissa. Suomen kannalta tärkeimmät työohjelmat liittyvät metsien, sisävesien, meri- ja rannikkoalueiden, maatalouden sekä suojelualueiden biodiversiteettiin. Biodiversiteettisopimuksen osapuolikokouksessa vuonna 2004 hyväksyttiin suojelualueiden työohjelma, joka tähtää maailmanlaajuisen suojelualueverkoston luomiseen. Maat sitoutuivat tavoitteisiin ja aikatauluihin, joiden tarkoituksena on taata nykyistä parempi suojelualueiden kattavuus sekä tehostaa suojelualueiden hoitoa. Työohjelma korostaa myös suojelualueiden parempaa kytkemistä ympäröivien alueiden maankäyttöön sekä suojelualueiden monikäytön mahdollisuuksia. Erityistä huomiota kiinnitetään alkuperäiskansojen ja paikallisten ihmisten osallistumiseen suojelualueiden perustamiseen, käyttöön ja hoitoon.

Kestävän kehityksen huippukokouksessa vuonna 2002 valtiot sitoutuivat hidastamaan merkittävästi biologisen monimuotoisuuden köyhtymistä vuoteen 2010 mennessä. Euroopan unioni asetti vuonna 2001 jäsenmailleen tavoitteeksi biodiversiteetin köyhtymisen pysäyttämisen vuoteen 2010 mennessä. Tähän liittyen määriteltiin vuonna 2004 toimialakohtaiset tavoitteet ja alustavat indikaattorit niiden seuraamiselle. Tavoitelistalla ovat tärkeässä asemassa myös toimet monimuotoisuuden hyötyjen jakamiseksi, tutkimuksen ja koulutuksen edistämiseksi, tietoisuuden ja osaamisen lisäämiseksi sekä kansainvälisen yhteistyön tehostamiseksi. Countdown 2010 -hankkeen avulla on aktivoitu kansalaisia ja yrityksiä toimimaan päämäärien saavuttamiseksi. Myös monet Maailman luonnonsuojeluliiton (IUCN) työohjelmat tukevat biodiversiteettisopimuksen tavoitteiden saavuttamista.

Ponnistuksista huolimatta maapallon biologinen monimuotoisuus on kuitenkin viime vuosina köyhtynyt edelleen, minkä osapuolivaltioiden biodiversiteettisopimuksen toimeenpanosta vuonna 2009 laatimat neljännet ns. maaraportit selkeästi osoittavat. Biodiversiteettisopimuksen maaraportointi tapahtuu noin joka neljäs vuosi, ja raportoinnin avulla kootaan sopimuksen osapuolikokousta varten yhteenveto maailmanlaajuisesta tilanteesta. Suomen uusimmassa raportoinnissa hyödynnettiin ensimmäisen kansallisen biodiversiteettiohjelmakauden (1997–2005) arvioinnin tuloksia, jotka perustuivat kansallisiin seurantaindikaattoreihin. Osana neljättä maaraporttia kuvattiin nyt myös edistyminen suojelualue työohjelman tavoitteissa.

Suomi on osapuoli myös merkittävässä kansainvälisissä kulttuuria koskevissa yleissopimuksissa. Näistä tärkeimpiä on vuonna 1972 hyväksytty Maailmanperintösopimus eli maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemista koskeva YK:n kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestö UNESCO:n yleissopimus, johon Suomi liittyi vuonna 1987. Sopimuksen perusteella ylläpidetään luetteloa kohteista, joiden katsotaan kuuluvan yleismaailmallisesti arvokkaaseen kulttuuri- tai luonnonperintöön (World Heritage List eli maailmanperintöluettelo). Luetteloon oli vuoden 2009 alkuun mennessä valittu 689 kulttuuri- ja 176 luonnonperintökohdetta sekä 25 yhdistelmäkohdetta. Suomessa kulttuuriperintökohteita on tällä hetkellä kuusi ja luonnonperintökohteita yksi, ainutlaatuisena luonnonperintökohteena luetteloon vuonna 2006 hyväksytty Merenkurkun maankohoamisrannikon saaristo. Metsähallitus koordinoi Merenkurkun maailmanperintökohteen hoidon ja käytön suunnittelua ja ohjausta.

2.2 Euroopan neuvoston luontodirektiivit ja Natura 2000 -verkosto

Natura 2000 -verkoston tavoitteena on turvata luontodirektiivissä mainittujen luontotyyppien ja lajien elinympäristöjen sekä lintudirektiivissä tarkoitettujen erityissuojelualueiden suojelu. Natura 2000 -verkosto on tärkein keino, jolla EU:ssa pyritään luontodirektiivin edellyttämällä tavalla luontotyyppien ja lajien suotuisan suojelutason turvaamiseen. Suomen Natura-verkosta on kuvattu tarkemmin luvussa 3.7.

Luontodirektiivi edellyttää, että jäsenvaltioiden on toteutettava erityisten suojelutoimien alueilla (käytännössä Natura-alueilla) asianmukaiset lainsäädännölliset, hallinnolliset tai sopimus-oikeudelliset toimenpiteet. Tällä ”suojelulla” tarkoitetaan toimenpidekokonaisuutta, jota luontotyyppien sekä luonnonvaraisten eläin- ja kasvikantojen suotuisan suojelun tason säilyttäminen tai ennalleen saattaminen edellyttää. Lisäksi direktiivi edellyttää jäsenvaltioiden toteuttavan ennalta ehkäiseviä toimenpiteitä ennustettavissa olevaan tapahtumaan liittyvien häiriöiden ja heikentymisen välttämiseksi. Käytännössä toimenpiteet tarkoittavat luonnonsuojelualueiden perustamista, luontotyyppien ennallistamista ja hoitoa, käytön ohjausta sekä hankkeiden tai suunnitelmien ympäristövaikutusten arviointia suojelualueiden niin sisä- kuin ulkopuolella.

Luontodirektiivissä mainittujen luontotyyppien ja lajien suojelun taso arvioidaan käyttäen moninaisia perusteita, jotka lähtevät direktiiviin kirjoitetun suojelutason suotuisuuden määritelmästä.

Luontotyypin osalta suojelun taso on suotuisa, kun

- sen luontainen levinneisyys sekä alueet, joilla sitä esiintyy tällä alueella, ovat vakaita tai laajenemassa
- erityinen rakenne ja erityiset toiminnot, jotka ovat tarpeen sen säilyttämiseksi pitkällä aikavälillä, ovat olemassa ja säilyvät todennäköisesti ennakoitavissa olevassa tulevaisuudessa
- alueelle luonteenomaisten lajien suojelun taso on suotuisa.

Lajin osalta suojelun taso on suotuisa, kun

- kyseisen lajin kannan kehittymistä koskevat tiedot osoittavat, että tämä laji pystyy pitkällä aikavälillä selviytymään luonnollisten elinympäristöjensä elinkelpoisena osana
- lajin luontainen levinneisyysalue ei pienene eikä ole vaarassa pienentyä ennakoitavissa olevassa tulevaisuudessa
- lajin kantojen pitkäaikaiseksi säilymiseksi on ja tulee todennäköisesti olemaan riittävän laaja elinympäristö.

Luontodirektiivin luontotyyppien ja lajien suojelutaso arvioidaan kuuden vuoden välein. Edellisen kauden 2001–2006 raportissa vuonna 2007 suojelutaso arvioitiin luonnonmaantieteellisiltä vyöhykkeiltä kokonaisuudessaan. Esiintymisalueiden Natura-verkoston sisältyvän osuuden eli suojeluasteen arviointi ei ollut pakollinen. Seuraavan kerran suojelutaso arvioidaan kauden 2007–2012 osalta vuonna 2013. Tällöin edellytetään jäsenvaltioiden arvioivan myös Natura 2000 -verkoston vaikuttavuutta suhteessa suotuisan suojelutason kehittymiseen.

Lintudirektiivin yleistavoite on ylläpitää tietyt lintukannat sellaisella tasolla, joka vastaa ”ekologia, tieteellisiä ja sivistyksellisiä vaatimuksia”. Direktiivissä luetellaan ne yhteisön tärkeinä pitämät lajit, joiden suojelemiseksi on osoitettava erityissuojelualueita. Vastaava velvoite koskee Suomessa säännöllisesti esiintyviä muuttolintuja erityisesti kosteikkojen osalta. Yhteensä Suomessa esiintyy 62 lintulajia, joita pyritään suojelemaan Natura-verkostolla. Lintudirektiivin tavoitteiden toteutumista on arvioitu kolmen vuoden välein. Edellisen kerran raportointi vuosien 2005–2007 osalta vuonna 2008. Jatkossa lintudirektiivin raportointi tapahtuu luontodirektiivin tavoitteen kuuden vuoden välein.

2.3 Kansallinen biodiversiteettistrategia ja -ohjelma

Valtioneuvosto vahvisti periaatepäätöksellään loppuvuodesta 2006 Suomen luonnon monimuotoisuuden suojelun ja kestävän käytön uuden strategian (**biodiversiteettistrategia**) ja toimintaohjelman (**biodiversiteettiohjelma**) vuosille 2006–2016. Monimuotoisuuden köyhtymisen pysäyttäminen on strategian keskeisin tavoite. Päämääränä on vakiinnuttaa Suomen luonnon tilan suotuisa kehitys sekä varautua vuoteen 2016 mennessä Suomen luontoa uhkaaviin maailmanlaajuisiin ympäristömuutoksiin, erityisesti ilmastonmuutokseen. Tavoitteena on myös tuottaa ja välittää tutkimukseen perustuvaa tietoa luonnon monimuotoisuuden suojelun ja kestävän käytön kustannustehokkaalle ja sopeutuvalla toimintapolitiikalle sekä edistää luonnon monimuotoisuuden suojelua ja kestävää käyttöä osana eri toimialojen suunnittelua ja toimintaa. Suomen vaikuttavuutta luonnon monimuotoisuuden säilyttämisessä maailmanlaajuisesti vahvistetaan kansainvälisen yhteistyön keinoin.

Kansallisen biodiversiteettiohjelman avulla pyritään toteuttamaan kansainvälisten sopimusten ja työohjelmien sekä EU:n direktiivien tavoitteita. Luonnon monimuotoisuuden suojelua edistetään erityisesti luonnonsuojelualueverkostoa kehittämällä ja eliölaajien suojelua tehostamalla. Toimenpiteinä ovat mm. Natura 2000 -verkostoon kuuluvien suojelualueiden perustaminen ja muiden luontodirektiivin mukaisten suojelutoimien toteuttaminen sekä metsien suojelun lisääminen ja vaikuttavuuden parantaminen METSO-ohjelman keinoin. Suojelualueverkoston kytkeytyneisyyttä parannetaan myös kaavoituksen ja luonnonvarasuunnittelun avulla. Suojelualueiden hoidon suunnittelussa pyritään laajapohjaisella yhteistyöllä sovittamaan yhteen moninaisia ja ristiriitaisiakin suojelu- ja käyttötavoitteita. Ennallistamis- ja hoitotoimia kohdistetaan erityisesti uhanalaistuneisiin luontotyyppisiin ja erityislajien elinympäristöihin. Ilmastonmuutoksen, vieraslajien ja muiden uhkatekijöiden haitallisia vaikutuksia pyritään torjumaan entistä tehokkaammin. Suojelualueiden hoidon vaikuttavuuden seurantaan panostetaan. Toisaalta tuodaan yleiseen tietoisuuteen suojelualueiden yhteiskunnalle tuottamat moninaiset hyödyt.

2.4 Ekosysteemipalvelut ja ekosysteemilähestymistapa suunnittelussa

Ekosysteemit rakenteineen ja toimintoineen tarjoavat monenlaisia tuotteita ja palveluja, jotka ovat sekä edellytys luonnon monimuotoisuuden säilymiselle että monenlaisten hyötyjen lähde elinympäristössä asuville ja vieraileville ihmisille. Tapoja luokitella näitä ns. **ekosysteemipalveluja** on monia. Yksi käytetyimmistä on vuonna 2005 julkaistun YK:n ekosysteemien tilaa selvittäneen raportin (Millennium Ecosystem Assessment) jaottelu tuotanto-, tuki-, säätely- ja kulttuuri-palveluihin.

Tuotantopalveluiksi luetaan sellaiset ekosysteemien toiminnan aineelliset tuotokset, joita ihmiset suoraan hyödyntävät – kuten vesi, riista ja marjat. Luonnonympäristöt tarjoavat monille paikallisyhteisöille toimeentulon, esimerkiksi porolaitumina. Vastaavasti kaupallisesti hyödynnettäviä tuotteita ovat mm. puusto, tuulivoima, maa-ainekset ja merisora. Erilaisten elinympäristöjen tukipalvelut muodostavat ekosysteemitointojen ja luonnon kiertokulkujen perustan. Näitä palveluja ovat mm. maaperän uudistuminen, ravinteiden kierto ja hyönteisten aikaansaama pölytys. Ekosysteemien itsesäätely- ja puhdistuskykyominaisuudet puskuroivat luontoa vahingoittavia vaikutuksia, joita ihminen toiminnallaan aiheuttaa. Toisaalta esimerkiksi tietyt rannikolluontotyypit ja kosteikot voivat toimia myös tulvasuojana asutukselle.

Jotkut luonnonvarojen käyttötavoista aiheuttavat haittaa ekosysteemin rakenteelle ja toiminnalle. Toisaalta eräät voivat olla ristiriidassa ympäristön sosiokulttuuristen arvojen – kuten virkistyskäytön – kanssa. Ekosysteemipalvelujen hyödyntämiseen liittyy aina myös kysymyksiä oikeuksista ja oikeudenmukaisuudesta. Koska kaikkien ekosysteemin tuottamien palvelujen nautinta yhtä aikaa ei useimmiten ole mahdollista, joudutaan niiden käyttöä sovittamaan, säätämään ja rajoittamaan.

Jatkossa suojelualueiden hoidon ja käytön suunnittelussa korostuu yhä enemmän ns. **ekosysteemilähestymistapa**, jonka periaatteet pohjautuvat biodiversiteettisopimuksen keskeisiin tavoitteisiin. Lähestymistapa painottaa elinympäristöjen ekologisten toimintojen ja rakenteiden ymmärtämisen tärkeyttä sekä niiden säilyttämistä, mutta korostaa samalla ihmisten merkitystä ja ekosysteemien hoitomenetelmien kehittämistä joustavampaan suuntaan. Keskeisenä toimintaperiaatteena on jalkaa suunnittelun päätöksenteon vastuuta alimmalle mahdolliselle tasolle ja nostaa luontoarvojen suojelun ja käytön vaikutukset sekä vaikutusten jakautuminen ja hyväksyttävyyys päätöksenteon kriteereiksi.

Käytännössä ekosysteemilähestymistavan soveltaminen suojelualueilla tarkoittaa sitä, että suojelualueiden hoitoa ja käyttöä suunnitellaan kokonaisvaltaisesti parhaaseen käytettävissä olevaan tietoon perustuen yhdessä niiden paikallisten yhteisöjen kanssa, jotka tavalla tai toisella hyödyntävät alueita. Lähtökohtana on, ettei alueen monimuotoisuuden säilymistä edellytyksiä tai muita suojeluarvoja vaaranneta, mutta pyritään kuitenkin löytämään keinot paikallisen luonnonkäytön perinteen jatkamiseen ja toimeentulon edellytysten turvaamiseen.

Hoidon ja käytön suunnittelun tulee perustua ekosysteemilähtöiseen kokonaistarkasteluun erityisesti rannikon ja saariston suojelualueilla. Monet ranta- ja meriympäristön arvokkaista luontotyypeistä ovat ihmistoiminnan pitkän ajan kuluessa muovaamia, ja niiden säilyminen edellyttää perinteisen maankäytön ja kulttuurin säilymistä. Luontopalvelujen on yhdessä paikallisten toimijoiden kanssa löydettävä sellaiset ratkaisut, jotka mahdollistavat sekä luonnon- ja kulttuuriympäristön säilymistä että paikallisen toimeentulon (ks. myös luku 7.5). Mosaiikkimainen maanomistus ja moninaiset toimijat tekevät yhteistyöstä erittäin haastavan. Ottamalla suunnittelu-

alueeksi laajempi maakunnallinen kokonaisuus päästään tarkastelemaan mm. luonnon virkistyskäytön ja matkailun kehitysmahdollisuuksia luonnon- ja kulttuuriympäristön kannalta kestäväällä tavalla. Luontopalvelut kehittää ekosysteemilähestymistapaan pohjautuvaa eli yhdennettyä merisuojelualueiden hoidon ja käytön suunnittelua yhteistyössä Itämeren muiden maiden toimijoiden kanssa.

Suojelualueita koskevaa työohjelmaa toteutetaan ekosysteemilähestymistavan periaatteiden mukaisesti. Työohjelman tavoitteiden mukaan jo perustettujen ja myöhemmin perustettavien suojelualueiden tulee kytkeytyä niitä ympäröivien laajempien alueiden käyttöön sekä eri toimialojen luonnonvarojen hyödyntämiseen vuoteen 2015 mennessä.

2.5 Sopeutuminen ilmastonmuutokseen

Tulevaisuudessa ilmastonmuutos asettaa suojelualueiden suunnittelulle ja hoidolle uusia haasteita. Eliölajien levinneisyysalueet ja keskinäiset suhteet tulevat muuttumaan kasvillisuusvyöhykkeiden ja valtapuiden kasvialueiden siirtyessä pikkuhiljaa pohjoisemmaksi. Toistaiseksi tiedetään kuitenkin hyvin vähän ilmaston lämpenemisen vaikutuksista suojelualueiden ekologiaan ja monimuotoisuutta ylläpitäviin kehityskulkuihin. Ilmastonmuutokseen sopeutumista koskevaan, vuonna 2008 hyväksytyyn ympäristöhallinnon työohjelmaan sisältyy yhtenä toimenpiteenä suojelualueita koskevan seurannan ja päätöksenteon kannalta keskeisen perustiedon kokoaminen. Tavoitteena on ennakoida mahdollisimman aikaisin tarvittavia toimia ilmastonmuutoksen haitallisten vaikutusten vähentämiseksi tai niihin sopeutumiseksi.

Ilmastonmuutoksen ja sen ekologisten vaikutusten etenemistahdista riippumatta monimuotoisuuden säilymistä voitaneen edistää mm. seuraavin toimin:

- parantamalla suojelualueverkoston kytkeytyneisyyttä laajentamalla nykyisiä suojelualueita ja perustamalla uusia suojelualueita erityisesti sinne, missä esimerkiksi esiintyy elinympäristöjen vaihtumisvyöhykkeitä (esim. maankohoamisrannikot) tai suuria korkeuseroja
- laajentamalla ekologista verkostoa myös talouskäytössä olevilla alueilla, mm. lisäämällä ekologisia käytäviä ja luonnonsuojelualueiden suojavyöhykkeitä, mikä edellyttää nykyistä suuremman mittakaavan suunnittelua ja yhteistyötä esimerkiksi yksityisten maanomistajien kanssa
- kiinnittämällä alueiden suunnittelussa ja hoidossa erityistä huomiota ilmastonmuutoksen uhkaamiin, muihin uhanalaisiin ja harvinaisiin sekä Suomessa levinneisyytensä eteläreunalla eläviin lajeihin ja luontotyypeihin – varsinkin jos ne ovat huonosti edustettuina suojelualueilla
- vähentämällä muita haitallisia muutoksia, esim. vieraslajeja poistamalla, elinympäristöjä ennallistamalla ja ohjaamalla maankäyttöä.

Ekosysteemien tutkimusta sekä valtakunnallista biodiversiteettiseurantaa tehostamalla saadaan tietoa ilmastonmuutoksen vaikutusten arvioimiseksi (esim. tunturien ja karujen vesien sekä niiden herkkien lajien seuranta). Suojelualueiden tilan ja hoidon tehokkuuden seurannan ja arvioinnin sekä niiden kattavuuden parantaminen tulee antamaan nykyistä paremmat edellytykset alueiden hoidon ja käytön toimenpiteiden suunnitteluun myös laajojen aluekokonaisuuksien puitteissa.

3 Suojelualueet

Suomen suojelualueisiin liittyviä käsitteitä käytetään näissä periaatteissa seuraavasti:

Luonnonsuojelualue tarkoittaa luonnonsuojelulain nojalla lailla tai asetuksella valtionmaalle, tai ympäristökeskuksen päätöksellä yksityismaalle luonnon suojelua varten perustettua aluetta. Luonnonsuojelualueita on käsitelty tarkemmin luvuissa 3.2–3.5.

Suojelualue tarkoittaa perustettujen luonnonsuojelualueiden lisäksi myös erämaalailta perustettu- ja erämaa-alueita (ks. luku 3.6), luonnonsuojelulain nojalla myöhemmin perustettavia luonnonsuojeluohjelma- ja Natura-alueita (ks. luku 3.7) sekä kaavojen luonnonsuojelualuevarauksia. Nämä suojelualueiden hoidon ja käytön periaatteet koskevat Metsähallituksen hallinnassa ja luontopalvelujen hoidossa olevia suojelualueita.

Suojelualueverkko luetaan edellisten lisäksi kaavoituksessa suojeluun varatut alueet (tarkoittaa tässä muita kuin luonnonsuojelualuevarauksia) ja kohteet, Natura 2000 -verkoston muilla kuin luonnonsuojelulain keinoin toteuttavat alueet sekä erät kansainvälisiin suojeluohjelmiin ja sopimuksiin kuuluvat alueet (esim. Ramsar- ja BSPA-alueet, ks. Liite 5). Suojelualueverkkoon kuuluvat myös luontopalvelujen hoidossa olevat valtion retkeilyalueet ja Metsähallituksen perustamat suojelumetsät, joiden hoidossa ja käytössä näitä suojelualueiden hoidon ja käytön periaatteita noudatetaan soveltuvin osin. Valtion retkeilyalueiden osalta on kuitenkin vahvistettu vuonna 2000 erikseen **Valtion retkeilyalueiden hoidon ja käytön suunnittelun periaatteet**, jotka ovat edelleen voimassa.

Suomeen on ollut mahdollista perustaa varsin laaja ja eurooppalaisittain arvokas suojelualueverkko. Se kuuluu tärkeänä osana maailmanlaajuiseen suojelualueverkostoon. Suomen suojelualueverkkoon kuuluu kooltaan, sijainniltaan, luonteeltaan ja rauhoitusmuodoltaan hyvin erilaisia alueita, jotka yhdessä muodostavat toisiaan täydentävän kokonaisuuden. Erämaa-alueet muodostavat suojelualueverkon pinta-alasta puolet, mutta monimuotoisuuden suojelun kannalta tärkeimmän osan verkostosta muodostavat perustetut luonnonsuojelualueet ja myöhemmin perustettavat luonnonsuojeluohjelmien kohteet.

3.1 Suojelualueverkon tehtävät

Luonnonsuojelulain nojalla perustetut luonnonsuojelualueet ja muulla tavoin suojellut alueet muodostavat yhdessä monipuolisen suojelualueverkon, jonka tehtävänä on säilyttää nykypolvea ja tulevia sukupolvia varten riittävä määrä edustavia sekä ekologisesti elinkelpoisia näytealueita kaikista Suomessa esiintyvistä ekosysteemeistä ja luontotyypeistä, niiden maantieteellisestä vaihtelusta ja luonnollisista kehitysvaiheista. Suojelualueverkolla on myös suuri merkitys luontotyyppien ja eliölajien suotuisan suojelutason saavuttamisessa ja säilyttämisessä (ks. luku 2.2).

Suojelualueverkon tulee ennen kaikkea säilyttää

- alkuperäistä luontoa, nimenomaan Suomelle tyypillisiä sekä häviämistävaarassa olevia luontotyyppisiä, muodostumia ja piirteitä.

Tähän sisältyen tai sen lisäksi suojelun kohteina ovat

- luonnon geeniperinnön ja ekosysteemien monimuotoisuus
- eliölajisto sekä geologiset ja geomorfologiset muodostumat; erityisesti sellaiset, jotka ovat luonnostaan harvinaisia taikka ihmisen toiminnan vuoksi uhanalaisia tai vähenemässä
- sellainen entisajan kulttuurin muovaama luonto, luonnonalueisiin liittyvät kulttuurimaisemat ja kulttuurimuistomerkit sekä niihin liittyvät viljelykasvilajikkeet ja kotieläinrodut, jotka ovat häviämässä
- eliöyhteisöjen luonnollinen sukkessio ja muut luonnonprosessit eri kehitysvaiheineen
- luonnonkauneus
- erämaisuus.

Suojelutehtäviensä sallimissa rajoissa suojelualueverkoston tehtävänä on lisäksi palvella

- tutkimusta ja ympäristön tilan seuranta
- ympäristökasvatusta, opetusta sekä yleistä luonnontuntemusta ja -harrastusta
- luonnonsuojelun ehdoilla tapahtuvaa virkistystä.

3.2 Luonnonsuojelualueiden määrittely

Kansainvälisellä tasolla suojelualueille on koetettu laatia yhdenmukaista luokittelua, nimistöä ja sopimusjärjestelmää, johon Suomenkin suojelualuejärjestelmä tulisi mahdollisuuksien mukaan sovittaa. Maailman luonnonsuojelualueista ylläpidetään Yhdistyneiden kansakuntien (YK) luetteloa. Maailman luonnonsuojeluliitto (IUCN) on laatinut luetteloon sisällyttämisen kriteerit ja suojelualueiden luokituksen vuonna 1994 (ks. Liite 3). Luokkien tulkintaa tarkennettiin vuonna 2008, mutta virallista käännöstä ei vuoden 2009 loppuun mennessä ollut vielä hyväksytty Suomen kansallisessa IUCN-komiteassa.

YK:n luettelon suojelualueiden tulee täyttää kaksi ehtoa, jotka ovat alueen koko ja hoito- toimenpiteiden tavoitteet. Luetteloon hyväksyttävän alueen tulee olla IUCN:n vuonna 2008 hyväksymän uuden määritelmän mukaisesti ”lainsäädäntöön tai muihin sitoviin päätöksiin perustuva, selkeästi rajattu maantieteellinen alue, jonka hoidon ensisijaisena tavoitteena on pysyvä- luonteinen luonnon ja siihen liittyvien ekosysteemipalvelujen sekä kulttuuristen arvojen suojelu.”¹

Käytännön syistä luetteloon hyväksytään pääosin vain yli 1 000 ha:n suuruisia alueita. Poikkeuk- sena ovat rannikonläheiset tai valtameren saaret, joiden koko on vähintään 100 ha ja jotka ovat kokonaan suojeltuja. Luetteloa maailman luonnonsuojelualueista ylläpitää World Conservation Monitoring Centre (WCMC), joka on YK:n ympäristöohjelman (UNEP) alainen.

¹ IUCN:n vuonna 2008 hyväksymä määritelmä englanniksi: ”A clearly defined geographical space, recognised, dedicated and managed, through legal or other effective means, to achieve the long-term conservation of nature with associated ecosystem services and cultural values.” Käännös käsiteltiin Suomen IUCN-komiteassa 3.12.2009, mutta sitä ei vielä lopullisesti hyväksytty.

Liitteen 4 taulukossa suomalaiset luonnonsuojelualueet ja erämaa-alueet on sijoitettu Suomen ilmoittamiin IUCN-luokkiin, ja lisäksi sulkuihin on merkitty alustava tulkinta suojelualueluokasta IUCN-määritelmän mukaan. IUCN-suojelualueluokituksen vuoden 1994 määritelmien mukaisesti kullekin suojelualuetyypille on taulukossa asetettu ensisijainen sekä toissijaisia tai muita hoidon ja käytön tavoitteita. Nämä suojelualueiden yleiset kansainväliset tavoitteet ja tehtävät on sisällytetty luonnonsuojelulakiin sekä suojelualueiden perustamissäädöksiin.

Suomessa luonnonsuojelualue voidaan määritellä seuraavasti:

Luonnonsuojelualue on luonnonsuojelulain nojalla perustettu erityisalue, jonka tarkoituksena on joko alkuperäisen luontokokonaisuuden suojelu sellaisenaan taikka tiettyjen luonnopiirteiden, kehitysprosessien, lajien, maisemien tai kulttuuriperäisen ympäristön säilyttäminen ja ylläpitäminen tai palauttaminen. Suojelu on pysyvä ja tähtää tulevaisuuteen. Alueen mahdollinen muu käyttö on sovittava sellaiseksi, ettei se vaaranna suojelutarkoituksen toteutumista.

Luonnonsuojelulain 3. luvun mukaan luonnonsuojelualueita ovat

- 1) kansallispuistot
- 2) luonnonpuistot
- 3) muut luonnonsuojelualueet.

Luonnonsuojelualueen perustamisen yleisenä edellytyksenä on, että

- 1) alueella elää tai on uhanalainen, harvinainen tai harvinaistuva eliölaji, eliöyhteisö tai ekosysteemi
- 2) alueella on luontodirektiivin liitteessä IV(a) tarkoitettuihin eläinlajeihin kuuluvien yksilöiden lisääntymis- ja levähdyspaikkoja
- 3) alueella on erikoinen tai harvinainen luonnonmuodostuma
- 4) alue on erityisen luonnonkaunis
- 5) alueella on harvinaistuva perinneluontotyyppi
- 6) luontotyyppin tai eliölajin suotuisan suojelutason säilyttäminen tai saavuttaminen sitä vaatii
- 7) alue on muutoin niin edustava, tyyppillinen tai arvokas, että sen suojelu voidaan katsoa luonnon monimuotoisuuden tai kauneuden säilyttämisen kannalta tarpeelliseksi.

Varsinaisena luonnonsuojelualueena ei siis Suomessa pidetä sellaista aluetta, joka ei perustu luonnonsuojelusäädöksiin, vaikka alue olisikin perustettu ensisijaisesti luonnonsuojelutarkoituksessa. Luonnonsuojelualue ei ole myöskään sellainen osittain luonnonsuojelupäämääriä palveleva alue, joka perustuu muuhun kuin luonnonsuojelusäädöksiin (esim. maa-aineslain nojalla suojeltu harju, koskiensuojelulain perusteella suojeltu koski, ulkoilulain nojalla perustettu valtion retkeilyalue, metsästyslain mukaisesti perustettu vesilintujen suojelualue tai erämaalain nojalla perustettu erämaa-alue). Kaikki luonnonsuojelulain nojalla perustettavat alueetkaan eivät ole luonnonsuojelualueita (esim. maisema-alue). Natura 2000 -verkostoon kuuluva alue (ks. luku 3.7) ei ole luonnonsuojelulain tarkoittama luonnonsuojelualue, ellei sitä ole erillisellä päätöksellä sellaiseksi perustettu.

3.3 Kansallispuistot

Vuoden 1996 loppuun mennessä perustetut kansallispuistot on perustettu vanhan luonnonsuojelulain mukaisiksi erityisiksi suojelualueiksi, joille on niiden perustamislakeissa annettu **kansallispuisto**-nimitys. Uuden luonnonsuojelulain nojalla on perustettu tähän mennessä Kurjenrahkan, Syötteen, Repoveden, Leivonmäen, Pallas–Ylläksen ja Pyhä–Luoston kansallispuistot. Vuoden 2009 alussa kansallispuistoja oli 35 kpl ja niiden yhteispinta-ala oli 886 000 ha.

Kansallispuisto ja sen tehtävät Suomessa määritellään seuraavasti:

Kansallispuisto on valtion omistama suuri ja luontonsa puolesta monipuolinen tai muuten merkittävä, suojeluarvoltaan vähintään valtakunnallinen luonnonsuojelualue. Sillä on oltava myös merkitystä yleisenä luonnonnähtävyytenä tai muutoin luonnontuntemuksen lisäämisen tai yleisen luonnoharrastuksen kannalta. Se säilytetään pysyvästi luontoa muuttavan taloudellisen toiminnan ulkopuolella, ja sen luonnontila pyritään ylläpitämään tai palauttamaan. Luonnonsuojelulain mukaan kansallispuiston pinta-alan on oltava vähintään 1 000 ha.

Kansallispuiston tärkein tehtävä on suojelu, joka kohdistuu alkuperäisen elottoman ja elollisen luonnon piirteisiin, lajeihin ja eliöyhteisöihin, mutta voi kohdistua myös ihmisen toiminnan tuloksena syntyneisiin perinteisiin ympäristöihin, eliöyhteisöihin, maisemiin ja rakenteisiin. Yleisen suojelun periaatteesta voidaan kansallispuistossa poiketa porotalouden ja paikallisen väestön luontaiselinkeinojen hyväksi, mikäli niistä ei koidu oleellista eikä pysyvää vahinkoa suojelutavoitteiden kannalta.

Suojelun sallimissa rajoissa kansallispuiston tehtävänä on myös palvella ympäristökasvatusta, opetusta ja yleistä luonnontuntemusta tarjoamalla paikka ja mahdollisuudet omatoimiseen ja ohjattuun luonnon havainnointiin. Samoin kansallispuisto palvelee luonnontieteellistä tutkimusta ja ympäristön tilan seurantaa. Kansallispuisto palvelee lisäksi virkistystä yleisenä, kaikille avoimena nähtävyydenkohteena ja antamalla mahdollisuudet luonnossa tapahtuvaan retkeilyyn ja luontoelämysten kokemiseen.

Kansallispuiston hoidon tavoitteena on, että puisto täyttää mahdollisimman hyvin kaikki edellä luetellut tehtävänsä. Tämän vuoksi kansallispuistoa pyritään kehittämään toiminnalliseksi ja käyttömahdollisuuksiltaan monipuoliseksi. Koska kuitenkin suojelutehtävä on ensisijainen, muut toiminnot on sopeutettava siten, ettei suojelutavoite vaarannu. Kansallispuistojen toisistaan suuresti poikkeavan koon, sijainnin ja luonteen vuoksi ne kehitetään toiminnoiltaan, saavutettavuudeltaan ja kävijämääriltään eritasoisiksi.

3.4 Luonnonpuistot

Luonnonpuistot ovat vanhan luonnonsuojelulain mukaisia yleisiä suojelualueita, jolle on niiden perustamislajeissa annettu **luonnonpuisto**-nimitys. Niitä on perustettu 19 kpl (pinta-ala yhteensä 154 000 ha). Yhtään vuoden 1996 luonnonsuojelulain mukaista luonnonpuistoa ei ole perustettu. Lain siirtymäsäännöksistä johtuen luonnonpuistojen rauhoitussäännökset ovat uuden luonnonsuojelulain 13. §:n mukaisia, mutta poikkeukset niihin löytyvät puistojen vanhoista, edelleen voimassa olevista perustamisasetuksista.

Luonnonsuojelulain mukaan luonnonpuistolla on oltava merkitystä luonnonmukaisen kehityksen turvaamiselle, tieteelliselle tutkimukselle tai opetukselle. Luonnonpuistossa saa muualla kuin erikseen osoitetuilla teillä, poluilla tai alueilla liikkua vain sen viranomaisen tai laitoksen luvalla, jonka hallinnassa puisto on. Asetuksilla on kuitenkin säädetty lukuisia poikkeuksia täydellisestä rauhoituksesta.

Vaikka vanhassa luonnonsuojelulaissa oli ilmaistu pyrkimys säilyttää luonnonpuisto koskemattomana, sitä ei voi pitää luonnonpuistojen hoidon ainoana päämääränä – eikä se ole niitä perustettaessa ollut tarkoituksaan. Useissa luonnonpuistoissa on sellaisia arvokkaita luontotyyppisiä ja kulttuuriperäisiä kohteita, joiden suojeleminen edellyttää jatkuvaa hoitoa. Tällaiset kohteet muodostavat luonnonpuistojen alueesta vain pienen osan.

Valtakunnallisina, tavallisesti laajoina ja monipuolisina luonnonsuojelualueina luonnonpuistot muistuttavat kansallispuistoja. Niiden tehtävät painottuvat kuitenkin eri tavoin. Luonnonpuistoissa suojeleminen ja tutkimus ovat hallitsevia. Ympäristökasvatus- ja opetustehtäviä on lähinnä muutamilla luonnonpuistoilla tiukan suojeleminen sallimissa rajoissa. Kevon luonnonpuistolla on lisäksi huomattava nähtävyys- ja retkeilymerkitys.

3.5 Muut luonnonsuojelualueet

Muut luonnonsuojelualueet vaihtelevat suuresti kooltaan, luonteeltaan, suojelupäämääriltään ja hoitotavoitteiltaan. Kunkin tällaisen luonnonsuojelualueen suojeleminen ratkaistaan tapauskohtaisesti, ja perustamisen yhteydessä annettuun asetukseen on otettu sen mukaiset rauhoitussäännökset. Lähes kaikki tähän mennessä perustetut tämän ryhmän alueet ovat vanhan luonnonsuojelulain tarkoittamia erityisiä suojelualueita. Uuden luonnonsuojelulain nojalla perustettavien alueiden kohdalla noudatetaan soveltuvin osin, mitä kansallis- ja luonnonpuistojen rauhoitussäännöksistä on voimassa, ja niistä käytetään nimitystä muu luonnonsuojelualue.

Soidensuojelualueet ovat vanhan luonnonsuojelulain nojalla perustettuja erityisiä suojelualueita, joiden ensisijaisena tarkoituksena on suoluonnon suojeleminen. Soidensuojelualueita on 1980-luvulla perustettu yhteensä 173 kpl. Hoidon tavoitteena on, että soistuminen ja muu luonnollinen kehitys saa tapahtua häiriöttä. Perustamisasetusten mukaan useimpien alueiden kivennäismailla voidaan harjoittaa rajoitettua metsätaloutta. Metsähallitus on kuitenkin jo vuonna 1994 tehnyt päätöksen, jolla se on luopunut soidensuojelualueiden metsätaloustaloudesta.

Jokamiehenoikeuksien mukaista liikkumista, leiriytymistä, marjastusta, sienestystä sekä kalastusta, metsästystä ja vastaavaa luonnon virkistyskäyttöä rajoitetaan vain, jos suojelemissa olevien alueiden toteutuminen niiden takia vaarantuu. Tällaisia alueita ovat lähinnä taajamien läheiset sekä hyvien kulkuyhteyksien varrella olevat alueet. Soidensuojelualueilla saa harjoittaa myös luonnontieteellistä tutkimusta. Niillä on erityistä merkitystä vertailualueina tutkittaessa esimerkiksi metsäojituksen ja turvetuotannon vesistövaikutuksia.

Vanhojen metsien suojelualueita on perustettu asetuksella Etelä-Suomeen vuonna 1994 yhteensä 92 kpl. Metsätaloutta ei luonnollisestikaan näillä alueilla sallita, mutta muuten rauhoitusmääräykset muistuttavat soidensuojelualueiden määräyksiä sillä erolla, että avotulenteko ja leiriytyminen on kielletty. Metsästyksen liittyen on sallittu vain luontopalvelujen luvalla tapahtuva hirvenajo metsästyksen yhteydessä.

Lehtojensuojelualueita on perustettu asetuksella vuonna 1992 kaikkiaan 53 kpl. Suojelun tavoitteena on säilyttää edustavat näytteet lehtokasvillisuusvyöhykkeille ominaisista lehdoista ja hoitaa alueita siten, että niiden biologisesti arvokkaimmat piirteet säilyvät. Lehtojensuojelualueilla voi liikkua jokamiehenoikeuksin, mutta leiriytyminen ja tulenteko on rauhoitusmääräyksissä kielletty.

Hylkeidensuojelualueiden tarkoituksena on suojella erityisesti harmaahylkeitä ja niiden elinympäristöjä. Osalla näistä valtion omistamille merialueille vuonna 2001 perustetuista suojelualueista on merkitystä myös itämerennorpan suojelulle. Perustetut suojelualueet hyödyttävät hyljetutkimusta ja hyljekantojen seuranta. Liikkumista ja kalastusta rajoitetaan hyljeluojojen välittömässä läheisyydessä, ja metsästyksen on alueilla kokonaan kielletty.

Edellä kuvattujen suojelualuetyyppien lisäksi luonnonsuojelualueina on perustettu hyvin erilaisia kohteita. Niillä voi olla tiukat, luonnonpuistoa muistuttavat rauhoitusmääräykset (esim. Annjalonji). Ne voivat myös sisältää jatkuvaa hoitoa edellyttävää kulttuurimaisemaa (esim. Telkkämäki). Joidenkin alueiden hoidon päämääränä on kauniiden maisemien ylläpitäminen (esim. Vehoniemenharju). Ryhmään kuuluu myös Ystävyyden luonnonsuojelualue, josta Suomi solmi Neuvostoliiton kanssa sopimuksen vuonna 1989. Alueen perustamisen tarkoituksena on sen kasviston, eläimistön ja luonnon ekosysteemien suojelun lisäksi mm. yhteistyön edistäminen luonnonsuojelun sekä luonnonvarojen järkevän käytön, ekosysteemin pitkäaikaisen seurannan ja tutkimuksen aloilla.

3.6 Erämaa-alueet

Vuonna 1991 Lappiin perustettiin erämaalaille 12 erämaa-alueita, joiden yhteispinta-ala on noin 1,5 milj. ha. Ne perustettiin alueiden erämaaluonteen säilyttämiseksi, saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen turvaamiseksi sekä luonnon monipuolisen käytön ja sen edellytysten kehittämiseksi. Niillä on kuitenkin myös tärkeä tehtävä luonnon monimuotoisuuden säilyttämisessä, ja ne kuuluvat Natura 2000 -verkostoon.

Erämaalaki ei aiheuta muutoksia alueiden käyttöön, ellei käytöstä aiheudu huomattavia muutoksia luonnolle. Erämaalain perusteella on kielletty kaivospiirien ja pysyvien teiden perustaminen sekä maa-alueen tai siihen kohdistuvan käyttöoikeuden luovuttaminen tai vuokraaminen ilman valtioneuvoston (ympäristöministeriön) lupaa. Käyttöoikeuksien luovutus luontaiselinkeino-tarkoituksiin hoito- ja käyttösuunnitelman mukaisesti tai puolustusvalmiuden tai rajavartiolaitoksen toiminnan kannalta tarpeellisiin hankkeisiin ei kuitenkaan vaadi tällaista lupaa, kuten eivät myöskään esim. palveluvarustuksen käyttöä koskevat sopimukset.

Erämaalaki sallii rajoitetun metsätalouden harjoittamisen viidellä erämaa-alueella, mutta Metsähallitus on päättänyt jättää kaikki erämaa-alueet hakkuiden ulkopuolelle. Erämaalain lisäksi alueiden hoitoa ja käyttöä säätelevät useat muut lait – kuten kalastus-, metsästyks-, maastoliikenne- ja poronhoitolaki. Porotaloutta harjoitetaan koko erämaa-alueiden pinta-alalla.

3.7 Luonnonsuojeluohjelma- ja Natura 2000 -alueet

Valtakunnalliset luonnonsuojeluohjelmat ovat valtioneuvoston hyväksymiä periaatepäätöksiä, joissa määritellään kuhunkin ohjelmaan kuuluvat kohteet ja niiden suojelutavat sekä suojelutavoitteet, joiden saavuttamiseen ao. kohteiden perustamisella tähdätään. Hyväksytyjä luonnonsuojeluohjelmia on seitsemän: kansallis- ja luonnonpuisto-ohjelma sekä soiden, lintuvesien, harjujen, lehtojen, rantojen ja vanhojen metsien suojeluohjelmat. Suojeluohjelmia toteutetaan perustamalla lailla tai asetuksella suojelualueita valtionmaille, hankkimalla sitä varten yksityisomistuksessa olevia maa-alueita valtiolle sekä perustamalla suojelualueita yksityismaille.

Luonnonsuojeluohjelmien toteutuksen rahoitus on perustunut hallituksen talouspoliittisen ministerivaliokunnan vuonna 1996 tekemään päätökseen, jolla toteutusohjelma määriteltiin ulottumaan vuoden 2006 loppuun saakka. Suurimmassa osassa Suomea luonnonsuojeluohjelmat saatiin pääosin toteutettua siihen mennessä. Suojeluohjelmien toteutusaste vaihtelee kuitenkin ohjelmittain, alueittain ja kohteittain. Rahoitusohjelmaa on sittemmin päätetty jatkaa vuoden 2009 loppuun, mutta ohjelmien toteutuksen loppuunsaattaminen tulee vaatimaan vielä senkin jälkeen aikaa ainakin vuoden tai pari. Pinta-alallisesti toteuttamatta on eniten rantojen-, lintuvesien- ja soidensuojeluohjelmien kohteita.

Valtaosa vielä perustamattomien suojeluohjelmakohteiden pinta-alasta on luontopalvelujen hallinnassa. Kansallisten suojeluohjelmakohteiden ja luonnonsuojelualueina suojeltavien Natura- ja kaavakohteiden luonnonsuojelualueeksi perustaminen tulee vielä edellyttämään lähes tuhannen uuden luonnonsuojelualueen perustamista ja noin 50 alueen laajentamista. Perustettavista uusista suojelualueista suuri osa tulee olemaan suhteellisen pienialaisia; poikkeuksena lähinnä eräät rantojensuojeluohjelman sekä monet Pohjois-Suomen vanhojen metsien suojelukohteet.

Etelä-Suomen metsien monimuotoisuusohjelman 2008–2016 eli METSO-ohjelman tavoitteena on metsäisten luontotyyppien ja metsälajien taantumisen pysäyttäminen sekä luonnon monimuotoisuuden suotuisan kehityksen vakiinnuttaminen. Tarkoitus on sekä parantaa nykyistä suojelualueverkkoa että kehittää talousmetsien luonnonhoitoa. Suojelu perustuu metsänomistajien vapaaehtoiseen haluun turvata metsiensä monimuotoisuutta.

METSO-ohjelmassa on asetettu tavoitteeksi, että maanomistajien vapaaehtoisesti tarjoamia alueita suojellaan korvausta vastaan määrääjäksi tai pysyvästi, tai hankitaan valtiolle yhteensä 96 000 ha. Lisäksi valtioneuvoston päätöksen mukaisesti suojelualueiden laajentamiseen käytetään 10 000 ha valtion talousmetsiä. Nämä alueet on valittu vuoden 2009 aikana, ja ne siirretään pysyvästi suojelemaan.

EU:n luontodirektiiveihin perustuvalla Natura 2000 -alueiden verkostolla suojellaan koko Euroopan unionissa harvinaistuvia luontotyyppisiä ja lajien elinympäristöjä sekä linnustolle tärkeitä alueita. Direktiivien liitteissä luetellaan yhteisön tärkeinä pitämät lajit ja luontotyypit. Koko 27 jäsenmaan alueella lajeja on lähes 1 200 ja luontotyyppisiä yli 200 kpl. Suomessa esiintyy 132 direktiivilajia ja 69 direktiiviluontotyyppiä.

Natura-verkostoon kuuluvat ne alueet, jotka Suomi on ilmoittanut lintudirektiivin mukaisiksi linnustonsuojelualueiksi (ns. SPA-alueet), sekä alueet, jotka EU:n komissio on hyväksynyt luontodirektiivin perusteella yhteisön tärkeinä pitämiksi alueiksi (ns. SCI-alueet). Viimemainituista tulee perustaa ns. erityisten suojelutoimien alueita (SAC-alueet), mutta Suomen lainsäädännössä ei vielä ole tähän menettelyä.

Komissio teki päätöksen alpiinista luonnonmaantieteellistä vyöhykettä koskevasta Natura 2000 -alueluettelosta 22.12.2003 ja boreaalista vyöhykettä koskevasta luettelosta 13.1.2005. Suomen Natura 2000 -ehdotukseen ja -ilmoitukseen sisältyy 1 858 kohdetta, joiden pinta-ala on yhteensä 5,0 milj.ha. SCI-alueita Natura-verkostoon sisältyy 1 715 kpl (4,8 milj.ha) ja SPA-alueita 467 kpl (3,1 milj.ha). Suurin osa Natura-alueista on ilmoitettu joko pelkästään SCI-alueina tai sekä SCI-että SPA-alueina, ja pelkästään SPA-alueina ilmoitettuja kohteita on vähän. SCI- ja SPA-alueet voivat olla keskenään joko kokonaan taikka osittain päällekkäisiä.

Verkoston kokonaispinta-alasta Metsähallituksen hallinnassa on noin 80 %, joka on valtaosin luontopalvelujen hallinnassa. Metsähallituksen ulkopuolella Natura-alueita on noin 1,0 milj.ha, josta suojellaan luonnonsuojelulain keinoin (YSA-alue tai hankinta valtiolle) runsaat 200 000 ha ja loppuilla lähes 800 000 ha:lla Natura-arvot turvataan muulla lainsäädännöllä.

Suomen Natura 2000 -verkostoon hyväksytyt alueet ovat pääasiassa nykyisiä luonnonsuojelu-alueita, erämaa-alueita ja suojeluohjelmien kohteita (Metsähallituksen hallinnassa olevasta Natura-pinta-alasta 90 % sisältyy näihin). Verkostoon sisältyy myös luontoa, joka aiemmin on ollut heikommin suojeltua: esimerkiksi saariston ja rannikon vedenalaista luontoa, järviä, suuria jokia, pienvesiä, kallioita ja kulttuuriympäristöjä. Avomeriä koskevia täydennyksiä valmistellaan vielä useissa maissa. Suomen täydennysehdotus, joka käsittää viisi uutta aluetta, oli julkisesti kuultavana keväällä 2009.

Yksittäisten Natura-alueiden suojelu voi perustua lainsäädäntöön, hallinnollisiin määräyksiin tai vapaaehtoiseihin sopimuksiin. Lähes puolet toteutetaan luonnonsuojelulailla, kolmannes erämaa-lailla, viidennes vesi- ja ympäristölaeilla ja loput metsä-, vesi-, ulkoilu-, maankäyttö- ja rakennus- tai maa-aineslailla. Natura-alueilla voidaan sallia toiminta, joka ei uhkaa suojeltavia luontoarvoja. Natura-alueiden läheisyyteen suunnitelluissa hankkeissa on tehtävä ns. Natura-arvioinnin tarveharkinta, jossa arvioidaan suojeluarvoille mahdollisesti aiheutuvia vaikutuksia. Tarvittaessa vaikutuksista tehdään tarkempi Natura-arviointi.

4 Hoidon ja käytön perusteet

Suojelualueiden hoidon ja käytön perusteet vaihtelevat mm. aluetyypistä riippuen. Luonnon-suojelulaki ja muu lainsäädäntö, Natura 2000 -verkoston tavoitteet, suojelualueiden hoidon ja käytön periaatteet, luontopalvelujen muut linjaukset, maankäytön laajempi suunnittelu sekä tutkimus- ja seurantatieto (ks. kuva 2) ovat hoidon ja käytön perustana kaikilla alueilla. Suojelualueiden hoidossa ja käytössä on sen sijaan erotettavissa kuusi erilaista ”tilannetta” sen mukaan, onko alue perustettu vai ei, sekä onko sille laadittu hoito- ja käyttösuunnitelma ja järjestyssääntö vai ei (ks. kuva 3).

Kuva 2. Valtionmaiden suojelualueiden hoitoon ja käyttöön keskeisesti vaikuttavat asiat.

Eri tilanteet	Perustetut alueet				Ohjelma-kohteet	
	1.	2.	3.	4.	5.	6.
Perustamissäädos						
Luonnonsuojeluohjelma						
Hoito- ja käyttösuunnitelma						
Järjestyssääntö						

Kuva 3. Suojelualueiden hoitoon ja käyttöön liittyvät erilaiset ”tilanteet”. Sininen väri tarkoittaa, että kyseisellä alueella on perustamissäädos, luonnonsuojeluohjelma, hoito- ja käyttösuunnitelma ja/tai järjestyssääntö.

4.1 Luonnonsuojelulaki ja Natura 2000

Luonnonsuojelulaki (1096/1996) on keskeisin luonnon ja maiseman suojelua koskeva laki. Lain valtionmaiden suojelualueita koskeviin säädöksiin on tulossa eräitä muutoksia vuoden 2010 alussa. Luonnonsuojelulain mukaan luonnonsuojelun tavoitteena on lajien ja luontotyyppien suotuisan suojelun tason säilyttäminen. Luonnonsuojelulaissa on määritelty mm. luonnonsuojelualueet ja niiden eri tyypit sekä maisemansuojelualueet. Laissa on määryksiä mm. luonnonsuojelualueiden rauhoitusmääräyksistä, hoito- ja käyttösuunnitelmasta ja järjestyssäännöstä, suojelualueiden laajentamisesta sekä niiden rajojen määrittämisestä ja merkitsemisestä.

Luonnonsuojelulaki sisältää myös määräyksiä, jotka on otettava huomioon kaikkien alueiden hoidossa, siis myös suojelualueiden ulkopuolella. Tällaisia ovat esimerkiksi lajien ja luontotyyppien suojelua koskevat määräykset.

EU:n luonto- ja lintudirektiivi pantiin Suomessa täytäntöön luonnonsuojelulaille, joka sisältää nyt mm. direktiivien edellyttämään Natura 2000 -verkostoon liittyvät määräykset. Perustetuista luonnonsuojelualueista, erämaa-alueista ja suojeluohjelmakohteista suurin osa sisältyy Natura-verkostoon, jolloin alueiden hoidossa ja käytössä tulee ottaa huomioon myös Naturaan ja direktiiveihin liittyvät tavoitteet ja velvoitteet. Luontodirektiiviin liittyvät velvoitteet eivät koske pelkästään Natura-alueita, vaan myös niiden ulkopuolista maankäyttöä.

4.2 Perustamissäädökset ja luonnonsuojeluohjelmat

Perustetuilla valtionmaiden luonnonsuojelualueilla tärkein alueen hoitoon ja käytön ohjaukseen vaikuttava dokumentti on alueen perustamissäädös ja erämaa-alueilla vastaavasti erämaalaki. Näissä on mm. määritelty alueen suojelun tavoite sekä alueella kielletyt, luvanvaraiset ja sallitut toimet. Esimerkiksi erämaalaki määrittelee erämaa-alueiden perustamisen tarkoituksiksi alueiden erämaaluonteen säilyttämisen, saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen turvaamisen sekä luonnon monipuolisen käytön ja sen edellytysten kehittämisen.

Luonnonsuojelulaissa on otettu varsin yksityiskohtaisesti kantaa etenkin kansallis- ja luonnonpuistojen rauhoitussäännöksiin. Alueen perustamissäädöksessä voidaan tietyin rajoituksin säätää poikkeuksia lain rauhoitussäännöksistä. Luonnonsuojelulain siirtymäsäännösten mukaan ennen lain voimaantuloa perustettujen luonnonsuojelualueiden perustamissäädökset jäivät voimaan. Nämä vanhat perustamissäädökset on annettu pitkän ajan kuluessa, ja niiden sisältö vaihtelee suojelualuetyypistä ja osin kohteestakin riippuen. Tämän takia alueiden hoidossa onkin tärkeää olla tarkoin selvillä nimenomaisesti aina kyseessä olevan alueen säädöksistä.

Vielä perustamattomilla suojelualueilla hoidon ja käytön ohjauksen perusteita on haettava perustamissäädösten sijasta ao. suojeluohjelmasta. Luonnonsuojeluohjelmasta käy ilmi, millaisten toimenpiteiden katsotaan vaarantavan ohjelman tarkoituksen. Valtion viranomaisten ja laitosten on suunnitellessaan toimenpiteitään sekä päättäessään niiden toteuttamisesta katsottava, ettei toimenpiteillä vaikeuteta luonnonsuojeluohjelman toteuttamista. Jos luonnonsuojeluohjelman kohteista osa on jo perustettu ja osa perustamatta, perustamattomien alueiden hoidossa voidaan usein käyttää tukena jo perustettujen alueiden rauhoitussäännösten linjauksia.

4.3 Hoito- ja käyttösuunnitelma

Hoito- ja käyttösuunnitelma on luonnonsuojelulain perusteella laadittava kansallispuistoille, ja se voidaan laatia myös luonnonpuistoille ja muille luonnonsuojelualueille. Hoito- ja käyttösuunnitelma laaditaan ”hoidon ja käytön järjestämistä varten”, ja siinä määritellään toimenpiteet puiston perustamistavoitteiden toteuttamiseksi. Perustetuilla luonnonsuojelualueilla perustamis-säädökset ohjaavat hoito- ja käyttösuunnitelman laatimista, mutta hoito- ja käyttösuunnitelmassa mm. tarkennetaan säädöksiin kirjattuja tavoitteita. Hoito- ja käyttösuunnitelmia laaditaan melko paljon myös vielä perustamattomille suojeluohjelmakohteille, joilla ei siis vielä ole säädöksiä. Tällaisissa tapauksissa hoito- ja käyttösuunnitelman tehtävänä on palvella myös tulevaa säädösvalmistelua. Tällöin hoito- ja käyttösuunnitelmassa pyritään ennakoimaan ja määrittelemään tulevia rauhoitusmääräyksiä. Jatkossa hoito- ja käyttösuunnitelman laatimisen kohteena tulee yhä useammin olemaan monien alueiden muodostama kokonaisuus, johon voi kuulua sekä perustettu- ja että perustamattomia alueita.

Erämaalain perusteella myös erämaa-alueille on laadittava hoito- ja käyttösuunnitelma, jota ”erämaa-alueen hoidossa ja käytössä on noudatettava”. Ympäristöministeriö vahvistaa sekä erämaa-alueiden että luonnonsuojelualueiden hoito- ja käyttösuunnitelmat (vuoden 2010 alusta alkaen vain kansallispuistojen suunnitelmat). Hoito- ja käyttösuunnitelmia laaditaan myös valtion retkeilyalueille (nämä suunnitelmat vahvistaa Metsähallituksen johtoryhmä).

Hoidon ja käytön suunnittelua koskevan ohjeen mukaan hoito- ja käyttösuunnitelma tulee laatia kaikille hoidon kannalta tärkeille alueille. Hoito- ja käyttösuunnitelmien tarvetta sekä kohteiden suunnittelujärjestystä on selvitetty alueellisten ympäristökeskusten [nyk. elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukset] johdolla laadituissa Natura-alueiden hoidon ja käytön yleissuunnitelmissa. Luontopalvelujen näiden yleissuunnitelmien pohjalta laatima valtakunnallinen yhteenveto suunnittelutarpeista ja suunnittelun vuosien 2008–2010 työohjelma valmistui tammikuussa 2008.

Suojelualueiden hoidon ja käytön suunnittelujärjestelmä on kaksipuolinen. Hoito- ja käyttösuunnitelmissa linjataan suojelualueiden hoidon ja käytön päätökset sekä tehdään niihin liittyvät strategiset valinnat 10–20 vuoden aikajänteellä. Hoito- ja käyttösuunnitelmaan perustuvissa toimenpidesuunnitelmissa esitetään yksityiskohtaisesti ne toimenpiteet, joita alueiden hoidossa tarvitaan. Toimenpidesuunnitelmia voidaan tehdä myös alueille, joille ei laadita hoito- ja käyttösuunnitelmaa. Näin on erityisesti silloin, kun tarvittavat toimenpiteet ovat määrällisesti niin vähäisiä tai laadullisesti suppeita (esim. tarvetta vain ennallistamiseen tai palveluvarustuksen rakentamiseen), ettei niiden toteuttaminen edellytä hoito- ja käyttösuunnitelman laatimista.

Hoito- ja käyttösuunnitelmassa mm. määritellään suunnittelualueen vyöhykealuejaot, keskeisten toimintojen ja toimenpiteiden mitoitus ja sijoittuminen sekä suunnitelman toteutuksen ja sen vaikutusten seuranta. Suunnitelmassa esitetään myös sen edellyttämät pohjatiedot – mm. analyysi alueen luonto- ja kulttuuriarvoista, käytöstä sekä arvoihin vaikuttavista uhkatekijöistä. Hoito- ja käyttösuunnitelmia koskeva ohjeistus uusittiin kokonaisuudessaan vuonna 2009, jolloin myös suunnitelman esitystapa muutettiin lomakemuotoiseksi (ennakoiden siirtymistä myöhemmin tietokantapohjaiseen suunnitteluun).

Osa hoidon piirissä olevista kohteista sisältyy kansainvälisiin sopimuksiin ja ohjelmiin, joiden velvoitteet on tällöin otettava hoidossa ja käytössä sekä sen suunnittelussa huomioon. Tällaisia erityisalueita ovat esimerkiksi UNESCO:n maailmanperintökohteet, Man and the Biosphere (MAB) -ohjelman biosfäärialueet, Itämeren suojelualueet (Baltic Sea Protection Areas, BSPA) sekä Ramsar-alueet (ks. Liite 5).

4.4 Järjestyssäntö

Järjestyssäntö on laadittava kansallispuistoille ja valtion retkeilyalueille, ja se voidaan tarvittaessa tehdä myös luonnonpuistoille ja muille luonnonsuojelualueille. Järjestyssäännöllä voidaan kieltää tai rajoittaa liikkumista, leiriytymistä ja mairinnousua sekä veneen, laivan tai muun kuluneuvon pitämistä. Liikkumis- ja mairinnousukielto edellyttää, että alueen eläimistön tai kasvillisuuden säilyminen sellaista vaatii. Jos ao. suojelualueelle on tarkoitus laatia myös hoito- ja käyttösuunnitelma, se laaditaan ja vahvistetaan ensin, ja sen pohjalta tehdään sitten järjestyssäntö. Järjestyssännöt vahvistaa luontopalvelujohtaja.

Kaikilla alueilla järjestyssäntöä ja/tai hoito- ja käyttösuunnitelmaa ei tarvita. Erämaa-alueille laaditaan vain hoito- ja käyttösuunnitelma, mutta ei järjestyssäntöä. Joillakin alueilla (esim. eteläisen Suomen perustetuilla soidensuojelualueilla) on puolestaan yleensä tarpeen laatia vain järjestyssäntö.

4.5 Maankäytön suunnittelu

Suojelualueiden hoidossa ja käytössä on otettava huomioon maankäyttö- ja rakennuslakiin perustuvat valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet (VAT), jotka tarkistettiin vuonna 2008. Näihin tavoitteisiin kuuluvat mm. kansallisen kulttuuriympäristön ja rakennusperinnön säilyminen, arvokaiden luonnonalueiden ja niiden monimuotoisuuden säilyminen sekä luonnon virkistyskäytön ja kulttuurimatkailun edistäminen. Näissä tavoitteissa on määritelty myös luonto- ja kulttuuriympäristöinä ”erityiset aluekokonaisuudet”: rannikkoalueet, Lapin tunturialueet ja Vuoksen vesistöalue. Kaikkien näiden alueiden luonnon ja kulttuuriympäristöjen turvaamisessa luontopalvelut on tärkeässä asemassa.

Maakunta- ja yleiskaavoissa määritellään alueiden maankäytön pääpiirteet, ja niissä otetaan yleensä kantaa sekä suojelualueiden että niiden ulkopuolisten alueiden maankäyttöön. Maankäyttö- ja rakennuslain tarkoittamana viranomaisena Metsähallituksen on otettava huomioon oikeusvaikutteisten kaavojen ja VAT:in mukaiset alueiden käytön määräykset. Suojelualueiden luonto- ja mm. maisema-arvojen säilymisen kannalta luontopalvelujen on tärkeää osallistua sekä kaavoitus- että muihinkin edunvalvonnan prosesseihin (ks. myös luku 10.10).

Luonnonvarasuunnittelu (LVS) on valtionmailla ja -vesillä olevien luonnonvarojen monitavoitteista pitkän aikavälin suunnittelua. Luonnonvarasuunnitelmat sisältävät mm. luonnonvarojen käytön tulevat painotukset ja keskeisten toimintojen mitoitukset sekä ekologisen verkoston kehittämisen. Näissä suunnitelmissa otetaan kantaa sekä mitoitetaan myös suojelualueiden hoitoon ja käyttöön liittyviä asioita (luontomatkailun painopistealueet, ennallistamisen ja hoidon tarve, hoidon ja käytön suunnittelu ym.). Luonnonvarasuunnittelussa tarkastellaan suojelualueita ja niitä ympäröiviä valtionmaita yhtenä kokonaisuutena, ja tässä suunnittelussa on monilta osin jo pitkään noudatettu edellä kuvatun ekosysteemilähestymistavan periaatteita.

4.6 Muu lainsäädäntö

Suojelualueiden hoidossa on luonnonsuojelulain ja erämaa-alueilla erämaalain lisäksi otettava huomioon muukin lainsäädäntö, josta suojelualueiden hoidon ja käytön kannalta merkittäviä ovat mm. seuraavat (ks. tarkemmin Liite 2):

- metsästyslaki
- kalastuslaki
- maastoliikennelaki
- kolttalaki
- poronhoitolaki
- porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslaki
- muinaismuistolaki
- maankäyttö- ja rakennuslaki
- kaivoslaki
- kiinteistönmuodostamislaki
- laki yksityisistä teistä
- laki oikeudesta yleisiin vesialueisiin.

4.7 Suojelualueiden hoidon ja käytön periaatteet sekä muut luontopalveluiden linjaukset

Suojelualueiden hoidossa ja käytön ohjauksessa noudatetaan näitä luontopalvelujohtajan vahvistamia suojelualueiden hoidon ja käytön periaatteita. Nämä periaatteet ohjaavat toimintaa erityisesti suojeluohjelmakohteilla, joilla toiminnan ohjeena ei ole esim. suojelusäädöksiä tai hoito- ja käyttösuunnitelmaa.

Suojelualueiden hoidon ja käytön periaatteiden lisäksi luontopalvelut on tehnyt eräitä muitakin periaatelinjauksia, jotka vaikuttavat sekä ohjaavat alueiden hoitoa ja käyttöä. Tällaisia ovat esimerkiksi kestävän luontomatkailun periaatteet ja luontorakentamisen periaatteet (ks. Liite 1).

4.8 Tutkimus- ja seurantatieto

Suojelualueiden hoito ja käyttö edellyttävät tuekseen riittävät perustiedot suojelualueista sekä muutakin tutkimuspohjaista taustatietoa. Tarvittavien perustietojen kokoaminen on edelleen osin kesken, minkä takia perustietoja täydennetään jatkuvasti sekä samalla kehitetään niihin liittyvää tiedonhallintaa ja tietojärjestelmiä (ks. tarkemmin luku 9.1.1).

Seurantatietoa suojelualueiden tilasta ja hoidon tehokkuudesta kootaan jatkuvasti. Suojelualueilla tapahtuva seuranta on monitahoista ja monitasoista (ks. luvut 9.1.2, 9.2.2 sekä 5.2) Suojelualueiden hoito- ja käyttösuunnitelmissa asetettujen tavoitteiden toteutumista seurataan indikaattoreiden ja mittarien avulla. Niitä käytetään hyväksi mm. arvioitaessa suunnitelman päivittämistarvetta määrävälein sen valmistumisen jälkeen. Luontomatkailun kannalta tärkeimmillä alueilla suunnitelman ekologisia ja sosioekonomisia vaikutuksia seurataan suunnitelmallisesti ja yhtenäisin menetelmin: Indikaattorilajien tilaa sekä kasvillisuuden muutoksia seurataan jatkuvasti, ja kävijä- ja asiakastutkimuksia toteutetaan säännöllisin välein.

5 Suojelualueiden sopeutuva hoito (Adaptive Management)

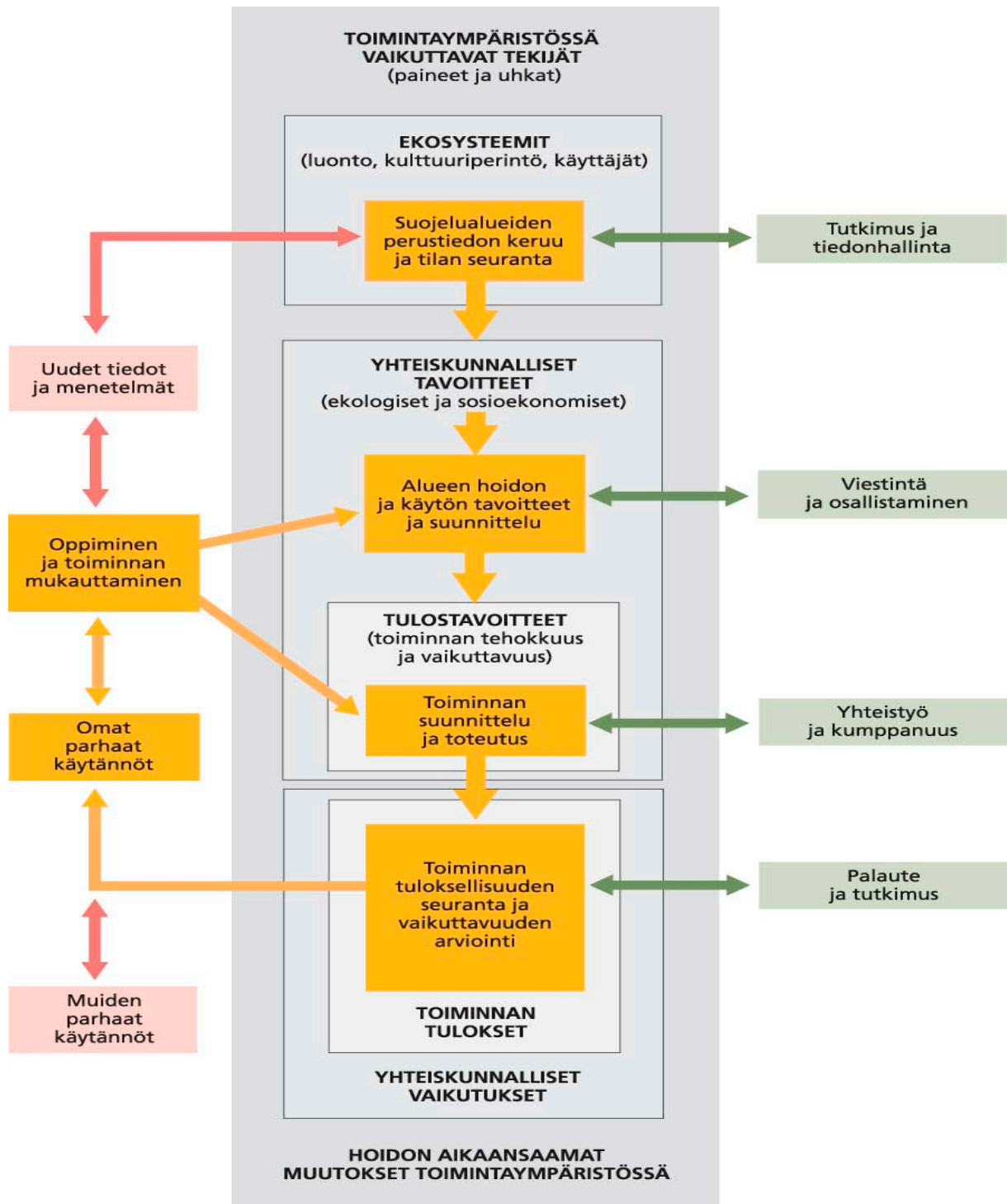
5.1 Sopeutuvan hoidon malli

Suojelualueiden sopeutuvan hoidon mallissa toimenpiteiden suunnittelu ja toteutus kytkeytyvät tiiviisti toimintaympäristöön (ks. kuva 4). Suojelualueiden tilaa tarkastellaan niiden luonto-, kulttuuri- ja virkistysarvojen sekä niihin vaikuttavien tekijöiden avulla. Hoidolle ja käytölle asetettujen pitkäaikaisten tavoitteiden toteutumista seurataan ja toiminnan vaikuttavuutta arvioidaan myös suhteessa hoidolle asetettuihin laajempiin päämääriin, kuten luontotyyppien ja lajien säilymiseen elinkelpoisina pitkällä aikavälillä (suotuisan suojelun taso). Tämä kokonaismalli on pyritty saattamaan osaksi Metsähallituksen luontopalvelujen suojelualueiden hoidon käytännön työtä mm. kehittämällä alueiden suunnittelun ja seurannan käytäntöjä.

Sopeutuvan hoidon ja suunnittelun ideana on hyödyntää toiminnan kehittämisessä kaikkea saatavissa olevaa tietoa. Siinä sovelletaan uusinta tutkimus- ja seurantatietoa sekä käytetään hyväksi myös sidosryhmiltä ja paikalliselta väestöltä sekä suojelualueita ja niiden palveluja käyttävältä asiakaskunnalta saatua palautetta. Siinä myös opitaan kokemuksen ja yhteistyön kautta parhaita käytäntöjä sekä monistetaan niitä aktiivisesti osaksi toimintaa. Järjestelmällisen auditoinnin avulla puututaan mahdollisiin ongelmiin, joita ratkaisemalla parannetaan toiminnan laatua.

Toiminta monimutkaisessa ja jatkuvasti muuttuvassa ympäristössä – jossa myös muut osapuolet kehittävät toimintaansa – tarkoittaa, ettei valmista ja lopullista tietoa suojelualueiden arvoista, niiden tilasta ja tilaan vaikuttavista tekijöistä ole saavutettavissa. Sen takia hoidossa ja suunnittelussa on jatkuvasti testattava uusia ajatuksia, seurattava vaikutuksia, opittava ja taas sopeutettava toimintaa kertyneen tiedon pohjalta.

Sopeutuvaan suunnitteluun liittyvä ”jatkuvan parantamisen” ajatus on myös Metsähallituksen **ympäristöjärjestelmän** keskeinen piirre. Ympäristöjärjestelmässä määritellään ensin ympäristönäkökohdat ja -riskit, joiden pohjalta sitten asetetaan ympäristöpäämäärät sekä määritellään ympäristöohjelmaan kirjattavat toiminnalliset tavoitteet. Tavoitteiden toteutumisen seuranta-tietojen sekä auditointien ja palautteiden pohjalta ympäristöjärjestelmän eri elementit (näkökohdat ja riskit, päämäärät sekä tavoitteet) tarkistetaan vuosittain.

Kuva 4. Suojelualueiden sopeutuva hoito.

5.2 Suojelualueiden tilan seuranta: sopeutuvan hoidon edellytys

Sopeutuva hoito ja suunnittelu edellyttävät tuekseen suojelualueiden tilan seuranta. Suojelualueiden tilan seuranta muodostuu useista toisiaan täydentävistä elementeistä, joita ovat:

- 1) alueiden ja alueverkon jatkuva seuranta mittarein ja tunnusluvuin
- 2) Natura-alueiden tila-arviointi
- 3) kansallispuistojen hoidon tehokkuuden arviointi
- 4) hoito- ja käyttösuunnitelmien seuranta: suunnitelmien toteutuneisuuden ja vaikuttavuuden seuranta
- 5) luontomatkailun kestävyuden seuranta: seurannassa käytettävien mittareiden tavoitetilan ja hyväksyttävän muutoksen raja-arvojen asettaminen tapahtuu luontomatkailusuunnitelmassa sekä hoito- ja käyttösuunnitelmissa
- 6) kansainvälisiin erityisalueisiin (esim. Ramsar-alueet ja Itämeren suojelualueet) liittyvä seuranta ja raportointi
- 7) suojelualueiden tila -raportointi: viiden vuoden välein tuotettava raportti suojelualueiden tilasta (seuraava kuvaa tilannetta 2010); tähän voidaan liittää myös ulkopuolisten tekemä suojelualueiden hoidon tehokkuuden arviointi
- 8) luontodirektiivin edellyttämä Natura-alueisiin liittyvä raportointi: kohteena Natura-alueilla toteutetut toimenpiteet sekä niiden vaikutukset Natura-alueiden luontotyyppien ja lajien tilaan (seuraava raportointi 2013 koskien jaksoa 2007–2012)
- 9) suojelualueuöohjelman toteuttamiseen liittyvä raportointi: raportointi 3–4 vuoden välein; vuonna 2009 raportti tuotettiin osana Suomen neljättä kansallista CBD-raporttia.

Näistä 2–6 liittyvät ensisijaisesti aluekohtaiseen sekä 7–9 verkostotason seurantaan ja raportointiin. Alueiden ja alueverkon jatkuva seuranta erilaisin mittarein ja tunnusluvuin muodostaa seurannan perustan, jota käytetään hyväksi seurannan muissa osissa. Mittareista ja tunnusluvuista osa on aluekohtaisia ja osa verkostotason tietoja. Suojelualueiden tilan seuranta kohdistuu sekä kansallisiin suojelualueisiin että Natura 2000 -alueisiin.

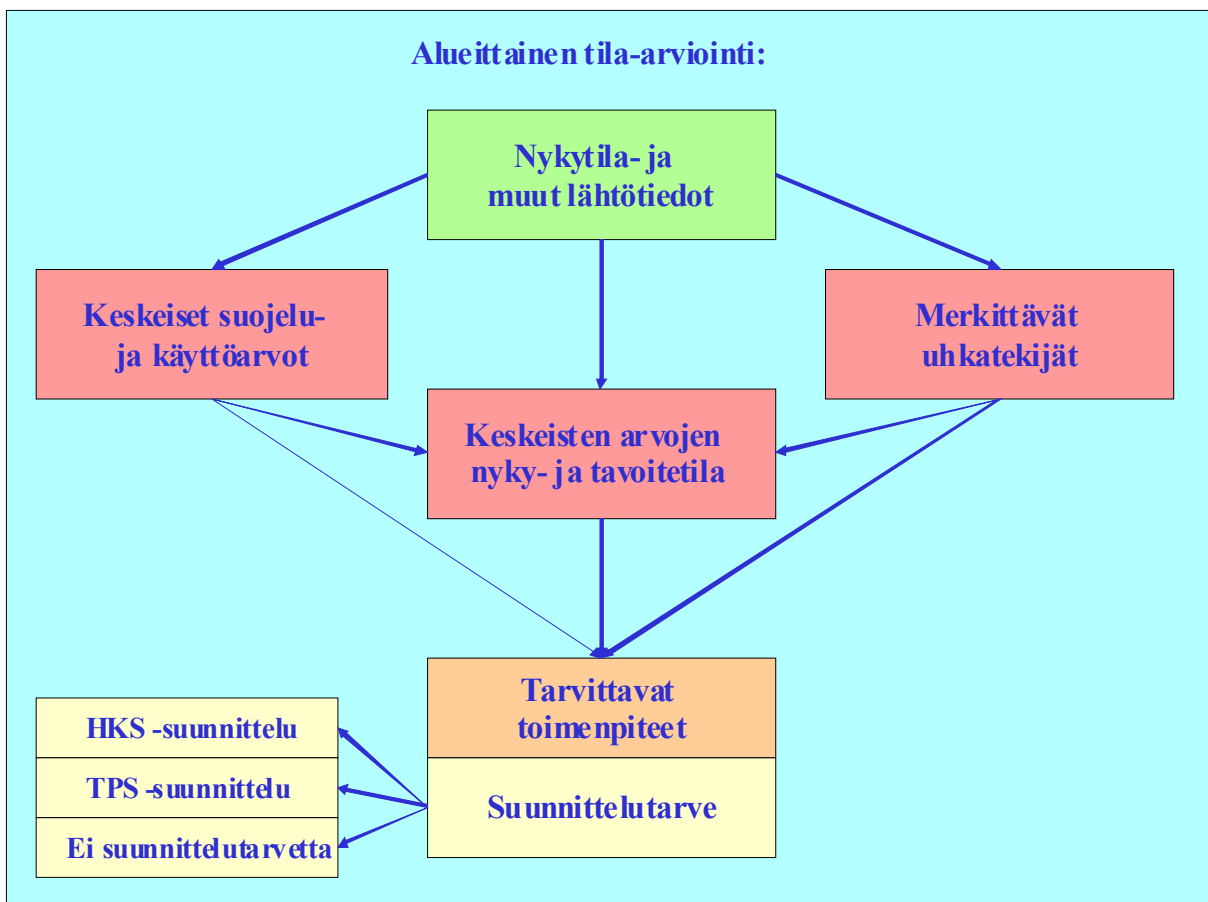
Kansainvälisen suojelualueiden hoidon tuloksellisuuden (Protected Area Management Effectiveness, PAME) arviointikehyksen mukaisessa suojelualueiden tilan seurannassa ja arvioinnissa alueiden tarkastelu toistuu säännöllisin väliajoin. Tarkasteluun sisältyy myös tehtyjen toimien tehokkuuden ja vaikuttavuuden sekä uusien tai korjaavien toimenpiteiden tarpeen arviointi. Tällä tavoin seurantatiedon järjestelmällinen ylläpito ja raportointi tukevat sopeutuvaa hoitoa ja suunnittelua.

Natura-alueittaisessa tila-arvioinnissa (ks. kuva 5) arvioinnin kohteena on yksittäinen Natura-alue. Kunakin vuonna arvioinnin kohteeksi otetaan joukko Natura-alueita. Kukin Natura-alue arvioidaan määrävällein – esim. kuuden vuoden välein, jolloin myös koko Natura-verkosto (runsas 1 800 aluetta) tulee säännöllisin väliajoin arvioitua (yksittäisten aluekohtaisten arviointien ”ikä” kuitenkin vaihtelee). Arvioinnit toteutetaan määrämuotoisena ”prosessina”. Arvioinnissa määritetään aluekohtaiset arvot ja tavoitteet, uhkatekijät, arvojen nyky- ja tavoitetila sekä toimenpide- ja suunnittelutarpeet. Lisäksi arvioinnissa määritetään Natura-aluekohtaisesti luontodirektiivin luontotyyppien ja lajien tila sekä suojelutoimenpiteiden riittävyys.

Keskeisten arvojen määrittelyssä käytettävä arvovalikko (ks. Liite 6) kuvaa suojelualueen mahdollisten arvojen kokonaisuutta ja arvojen tila-arvioinnissa käytettäviä ominaisuuksia. Keskeiset

arvot ovat yksi tapa kuvata alueen ekosysteemipalveluja, ja tila-arviointiin liittyvä uhkatarkastelu puolestaan on yksi menetelmä arvioida luonnonympäristön ja -varojen eri käyttömuotojen ristiriitoja (ks. luku 2.4).

Edellä kuvattu tila-arviointi on luonteeltaan ”kevyt” hoidon tuloksellisuuden tarkastelu, jossa kuitenkin käydään läpi alueiden tilan seurannan kannalta keskeisimmät asiat. Koska Natura-alueita on paljon, aluekohtaisissa arvioinneissa ei voida kattavasti mennä kovin syvälliseen analysointiin. Kuvattu arviointitapa ei kuitenkaan yksin ole riittävä, kun on kyse monitavoitteisista alueista – etenkin kansallispuistoista. Kansallispuistojen osalta arviointia onkin syytä täydentää toimintaympäristöön ja sen vaikutuksiin liittyvillä elementeillä sekä laajentaa kattamaan mm. hoidon vaatimien voimavarojen tarkastelu suhteessa tuloksellisuuteen. Sekä yllä kuvattua kevyempää tila-arviointia että tällaista astetta syvällisempää kansallispuistojen hoidon tehokkuuden arviointia testataan käytännössä ja kehitetään edelleen vuoden 2010 aikana.

Kuva 5. Natura-alueittainen tilan arviointi.

5.3 Paikallisyhteisöt ja sidosryhmät osallisina alueiden suunnittelussa ja hoidossa

Metsähallituksen maankäytön suunnittelussa vakiintuneena toimintatapana on kansalaisten ja sidosryhmien kuuleminen. Vuorovaikutteisella toimintatavalla saadaan lisätietoa toimintaympäristöstä ja voidaan ehkäistä mahdollisia ristiriitoja. Lapin, Oulun ja Pohjois-Karjalän entisten läänien alueilla toimivat maa- ja metsätalousministeriön asettamat eri intressiryhmien edustajista

koostuvat neuvottelukunnat. Niiden tehtävänä on antaa Metsähallitukselle lausuntoja aluepoliittisesti merkittävistä valtion maa- ja vesialueiden käyttöön liittyvistä kysymyksistä. Luonnon-suojelulain mukaan voidaan asettaa myös kansallispuistokohtaisia neuvottelukuntia. Esimerkiksi Urho Kekkosen kansallispuiston hoidon apuna on ympäristöministeriön nimittämä neuvottelukunta. Ylä-Lapissa toimivat myös kuntakohtaiset yhteistyöryhmät. Saamelaiden kotiseutualueella saamelaiskäräjiä kuullaan aina maankäyttöön liittyvissä asioissa.

Suojelualueiden hoidon ja käytön suunnittelun tulee olla mahdollisimman avointa ja vuorovaikutteista. Osallistamisessa noudatetaan Metsähallituksen julkaisemaa **Osallistavan suunnittelun opasta** sekä hoito- ja käyttösuunnittelun yleisohjeen ns. **osallistamisen työkalupakkia**. Osallistaminen jaetaan kolmeen tasoon: 1) suppea osallistaminen, 2) tavallinen osallistaminen ja 3) laaja osallistaminen. Tasoa määrittää yhtäältä sidosryhmien tarkastelu ja toisaalta suunnittelualueen ominaispiirteet: maanomistuksen pirstaleisuus, suunnittelualueeseen kuuluvien suojelualueiden lukumäärä, vaihtelevuus ja merkittävyys, sidosryhmien lukumäärä sekä odotettavissa olevien suunnitteluristiriitojen määrä ja laatu. Suppeassa osallistamisessa ei välttämättä tarvita yleisötilaisuuksia, kun taas laajassa osallistamisessa on käytössä koko osallistamistapojen kirjo yleisötilaisuuksista kahdenkeskisiin neuvotteluihin.

Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskusten rooli Natura-alueiden suunnittelussa on lakisääteisesti muita sidosryhmiä vahvempi, koska keskuksat ovat Natura-alueiden suojelusta vastaavia viranomaisia. Kun suunnitteluhankkeissa on mukana yksityisiä suojelu- ym. alueita, ympäristökeskuksen osallistuminen projektiryhmään on perusteltua. Tarvittaessa suunnittelun tukena voi toimia myös keskeisistä sidosryhmistä koostuva yhteistyöryhmä tai erityisaiheita käsitteleviä teemaryhmiä.

Suunnittelualueen sisältäessä yksityismaita niiden maanomistajat ovat suunnittelussa erityis-asemassa. Maanomistajiin tulee tällöin olla yhteydessä suunnittelun eri vaiheissa. Mahdollisuuksia osallistua suunnitteluun ja kommentoida suunnitelmia järjestetään myös avoimina yleisötilaisuuksina koko suunnitteluprosessin ajan. Hoito- ja käyttösuunnitelmaa toteuttava toimenpidesuunnittelu on useimmiten työtapojen ja -aikataulujen täsmentämistä, eikä valtionmailla vaadi aina osallistamista. Yksityismaiden hoidon suunnittelussa toimitaan kuitenkin aina maanomistajien kanssa yhteistyössä, ja toimenpiteiden toteutusvaiheessa ollaan tarvittaessa yhteydessä (naapuri)maanomistajiin myös silloin, kun toimenpiteitä tehdään valtionmailla. Toimenpiteiden toteuttaminen yksityismailla edellyttää aina maanomistajan hyväksyntää. Osallistamiseen liittyy kiinteästi suunnittelusta tiedottaminen mm. Metsähallituksen verkkopalveluissa sekä paikallisissa lehdissä.

Suunnittelun ohella myös suojelualueiden käytännön hoitotoita toteutetaan mahdollisuuksien mukaan yhdessä sidosryhmien kanssa. Esimerkiksi perinneympäristöjä hoidetaan ympäristötuen avulla yhteistyössä maanomistajien kanssa sekä yhdessä luonto- ja muiden järjestöjen kanssa järjestetyillä talkooleireillä. Harrastajien voimin tehdään arvokasta vapaaehtoistyötä mm. lajiseurannassa. Metsästysseurat osallistuvat haitallisten pienpetojen hävittämiseen lintukosteikoilla ja saaristossa. Rikosseuraamusviraston ja Metsähallituksen välisen sopimuksen pohjalta avovangit ovat mm. rakentaneet palveluvarustusta retkeilijöille.

6 Luontotyyppien ja lajien suojele ja hoito

Suojelualueiden monimuotoisuuden turvaamisessa käytetään sekä aktiivisia ennallistamis- ja hoitotoimenpiteitä että luonnontilan säilyttämiseen tähtääviä keinoja.

6.1 Luonnontilan säilyttäminen

Suojelualueiden hoidon tavoitteena on säilyttää suurin osa niiden pinta-alasta mahdollisimman luonnontilaisena. Tämä tarkoittaa sitä, että suojelualueiden ekosysteemit saavat kehittyä ja muuttua luonnonvaraisesti ihmisen puuttumatta tapahtumien kulkuun. Suojelualueiden tärkeä tehtävä on turvata sellaisten luonnonprosessien häiriötön kulku, joihin ihmistoiminnalla yleensä vaikutaan suojelualueiden ulkopuolella (esim. soistuminen, tulviminen, lahoaminen, myrskyjen vaikutus ja metsäpalot). Alkuperäistä ja luonnontilaista luontoa tulee säilyttää riittävästi kaikkien kasvillisuusvyöhykkeiden kaikilla kasvupaikkatyypeillä.

Sellaista luonnontilaa, johon ihmistoiminta ei olisi vaikuttanut, on mahdoton saavuttaa suojelualueillakaan. Suojelualueisiin vaikuttavat mm. niiden käyttö virkistykseen ja luontomatkailemisen yritystoimintaan (ks. luku 8), tutkimukseen ja seurantaan (ks. luku 9) sekä moniin muihin tarkoituksiin (ks. luku 10). Lisäksi suojelualueisiin vaikuttavat alueiden ulkopuolella tapahtuvat ja usein suoraan suojelualueeseen rajoittuvat toiminnot – esim. metsänhoitotoimenpiteet ja soiden ojittaminen (ks. luku 10.10).

Suojelualueilla luonnontilan säilyttämisen keinoja ovat esimerkiksi

- toimintojen sijoittelu sekä käytön ohjaus mm. palveluvarustuksen avulla vyöhyke- ja osa-alueperiaatteiden mukaisesti siten, että suojelullisesti arvokkaimmat kohteet ja alueet säilyvät mahdollisimman luonnontilaisina
- liikkumis- ja muut rajoitukset kävijöiden ohjaamiseksi, maaston kulumisen vähentämiseksi ja eliöstölle koituvan häiriön pienentämiseksi
- käytön ohjaus sopimuksin ja luvvin
- alueen käytön valvonta
- opastus, valistus ja neuvonta, joilla pyritään mm. vaikuttamaan kävijöiden käyttäytymiseen suojelualueella
- vaikuttaminen suojelualueiden ulkopuoliseen maankäyttöön (esim. vaikuttaminen kaavoitukseen ja edunvalvonta).

Monet ihmisen aiheuttamat ympäristömuutokset – esimerkiksi maaperän ja vesien happamoituminen ja saastuminen, ilmaston lämpeneminen sekä vieraiden lajien vakiintuminen pysyvästi luontoon – vaikuttavat laaja-alaisesti tai jopa globaalisti, ja siten myös suojelualueiden ekosysteemeihin. Nämä vaikutukset ovat usein sellaisia, että niiden estäminen hoidon keinoin ei ole tarkoituksenmukaista – esimerkiksi kohtuuttomien sivuvaikutusten tai suurten kustannusten vuoksi – tai edes mahdollista, kuten ilmastonmuutoksen vaikutukset lajiston esiintymisalueiden siirtymiin.

6.2 Ennallistaminen ja luonnonhoito

6.2.1 Yleistä

Suuri osa suojelualueistamme on ollut eriasteisessa talouskäytössä, joten ihminen on muuttanut niiden luontoa monin tavoin. Laajimmin luontoa on muuttanut metsätalous, jota on harjoitettu lähes kaikilla suojelualueilla ennen niiden perustamista, sekä asutuksen ja liikenneverkostojen rakentaminen.

Elinympäristöjen ennallistaminen on kertaluonteista toimintaa, jolla pyritään nopeuttamaan ihmisen muuttaman ekosysteemin palautumista mahdollisimman lähelle tavoitteeksi asetettua luonnontilaa. Elinympäristöjen hoito sen sijaan on jatkuvaa. Hoidon avulla pyritään toistuvilla toimenpiteillä pysäyttämään sukkession eteneminen ja säilyttämään elinympäristö tietystä kehitysvaiheessa.

Suojelualueiden ennallistamisessa ja luonnonhoidossa pääperiaate on, että toimenpiteitä tehdään ensisijaisesti luonnonsuojelullisista syistä, biologisen monimuotoisuuden ylläpitämiseksi tai palauttamiseksi. Toimenpiteitä voidaan tehdä myös kulttuuri- ja maisema-arvojen palauttamiseksi.

Ennallistamisessa ja luonnonhoidossa pyritään ottamaan huomioon kohteen kaikki suojeluarvot. Luonnonsuojelullisesti arvokas kohde voi samalla olla tärkeä esim. kalastuksen ja virkistyskäytön kannalta (esim. monet virtaavat vedet). Toimenpiteet suunnitellaan ja toteutetaan luontopalvelujen prosessien yhteistyönä.

Ennallistamisessa ja luonnonhoidossa on noudatettava varovaisuusperiaatetta. Toimenpiteiden hyödyt ja riskit tulee arvioida, eikä toiminta saa vaarantaa nykyisiä suojeluarvoja. Ennallistamiseen tai luonnonhoitoon ei yleensä ole syytä ryhtyä, mikäli luontainen muutos on oikeasuuntainen ja johtaa riittävän nopeasti lähelle alkuperäisen kaltaista tai siihen verrattavaa luonnontilaa. Ennallistamis- ja luonnonhoitotoimet kohdennetaan ensisijaisesti sinne, missä niiden luonnonsuojelullinen hyöty on suurin ja riskit pienimmät. Luonnonsuojelullista hyötyä arvioitaessa kohteena on koko ekosysteemi.

Ennallistamis- ja hoitotoimien tulee perustua niitä koskeviin tarkkoihin vahvistettuihin suunnitelmiin, jotka sisältävät tavoitteiden lisäksi tiedon kohteiden luonnontilaisuudesta sekä niiden luonto- ja kulttuuriarvoista. Sekä ennallistamisessa että luonnonhoidossa on tärkeää töiden suunnittelu, toteutus ja dokumentointi, ja luonnonhoidossa lisäksi hoidon pitkäjänteisyys ja jatkuvuus. Ennallistamis- ja hoitotoimien onnistumista sekä toimien vaikuttavuutta seurataan yhtenäisen käytännön mukaisesti (ks.luku 9.1.2).

6.2.2 Ennallistaminen

Metsien ennallistamisen tavoitteena on palauttaa luonnonmetsän rakennepiirteitä suojelualueiden entisiin talousmetsiin. Metsiä ennallistetaan polttamalla, monipuolistamalla metsikön rakennetta pienaukokuksin sekä lisäämällä lahopuun määrää puita vaurioittamalla tai kaatamalla.

Luonnontilaiseen taigaekosysteemiin kuuluvat oleellisesti metsäpalot. Tehokkaan palontorjunnan takia maassamme ei enää juurikaan esiinny laajoja metsäpaloja. Tästä syystä luonnollisia metsäpaloja jäljitellään suojelualueilla hallittujen ennallistamispolttojen avulla. Ennallistamispoltot pyritään keskittämään palojatkumoalueille. Palojatkumo-alueverkoston tavoitteena on turvata palojen alueellinen ja ajallinen jatkuvuus paloista riippuvaisten ja niistä hyötyvien lajien säilyttämiseksi.

Soiden ennallistamisessa tavoitellaan kokonaisvaltaista maiseman, suokasvillisuuden ja eläimistön palautumista. Hydrologian palautuminen mahdollisimman lähelle ojitusta edeltävää tilaa on suon ennallistumisen perusedellytys. Soiden ennallistamisessa luodaan sellaiset hydrologiset olosuhteet, joissa suon kuivuminen ja turpeen hajoaminen pysähtyvät, ja vettyminen ja soistuminen alkavat uudelleen. Mikäli ojituksesta on kulunut lyhyehkö aika, pystytään todennäköisesti ennallistamisen avulla luomaan alkuperäinen suotyyppi. Mitä pitempi aika ojituksesta on kulunut, sitä vaikeampaa on ennallistamalla luoda täysin ennen ojitusta vallinnut tilanne. Tällöin hyväksytään ennallistamisen tavoitteeksi ns. **uusi luonnontila**, joka ei ole kyseisellä paikalla ennen ojitusta vallinnut suotyyppi, vaan jokin muu tunnistettava suotyyppi, jossa soistumisprosessi on lähtenyt uudelleen käyntiin.

Soita ennallistettaessa suo-ojat yleensä joko padotaan tai tukitaan vedenpinnan nostamiseksi ennen ojitusta vallinneelle tasolle. Useimmissa tapauksissa ojituksen jälkeen kasvanut tai elpynyt puusto poistetaan kokonaan tai osaksi. Alun perin runsaspuustoisia soita – erityisesti korpia – ennallistettaessa koko puusto jätetään paikoilleen. Pienillä suojelualueilla ja suurten suojelualueiden reunoilla toimittaessa on huolehdittava siitä, ettei aiheuteta vettymistä yksityismailla.

Metsien ja soiden ennallistamistoimenpiteet kohdennetaan erityisesti sellaisille kohteille, jotka sijaitsevat luonnonsuojelullisesti arvokkaiden luontokohteiden – esimerkiksi uhanalaisten lajien keskittymien taikka näille lajeille todennäköisesti tärkeiden alueiden – läheisyydessä. Soiden ennallistamisessa kiinnitetään huomiota ensisijaisesti valuma-aluekokonaisuuksien ennallistamiseen.

Luontopalvelujen hoidossa olevilla alueilla oli ennallistettu metsiä ja soita vuoden 2009 loppuun mennessä noin 30 000 ha (tästä 20 000 ha METSO-toimintaohjelman puitteissa vuosina 2003–2009). Tehtyjen arvioiden mukaan ennallistamistarve on vuoden 2009 jälkeen vielä noin 30 000 ha.

Vesiluontoon liittyvä ennallistaminen on toistaiseksi rajoittunut pitkälti järviluontoon ja etenkin virtaaviin vesiin. Ennallistamisen yhteydessä virtavesiin pyritään palauttamaan luontaisia rakenteita – kuten kiviä, puunrunkoja, vesisammalia ja muita vesikasveja. Tällöin virtavesien lehtikarikkeen pidätyskapasiteetti paranee. Lehtikarike on metsäalueiden pienissä virtavesissä välttämätön ekosysteemin ravintoverkkoja ylläpitävä tekijä. Virtavesien koskia kunnostetaan uitto-perkausten jäljiltä mahdollisimman alkuperäiseen tilaan lohikalakantojen ja muun vesiluonnon monimuotoisuuden palauttamiseksi.

Suojelualueilla on järviä ja lampia, joiden vedenpintaa on laskettu maatalousmaan lisäämiseksi tai tulvahaittojen vähentämiseksi. Näiden ennallistamisen tarkoituksena on vedenpinnan nosto aiempaan korkeuteen. Esimerkiksi kosteikoilla suojelutavoitteiden toteutuminen voi kuitenkin edellyttää toistuvia hoitotoimia (esim. ruovikon niitto), jolloin kyse ei ole enää pelkästä ennallistamisesta. Tällöin puhutaan kosteikkojen tai lintuvesien kunnostamisesta (ks. luku 6.2.3).

Lähteiden ennallistamisen tavoitteena on poistaa lähdelajiston esiintymistä haittaavat rakenteet ja mahdollistaa vesien luontainen purkautuminen, minkä seurauksena myös lähteen ympäristössä olevat pohjavesivaikutteiset elinympäristöt voivat vähitellen palautua. Ennen lähteiden ennallistamista kannattaa arvioida huolellisesti, onko kohteen luontainen palautuminen edennyt jo niin pitkälle, ettei ennallistamistoimiin kannata ryhtyä.

Meriluonnon monimuotoisuuden suojelussa ennallistamista on maassamme käytetty toistaiseksi vähän. Meriympäristöt muuttuvat jatkuvasti mm. primäärisen maankohoamisen ja sekundäärisen maankohoamisen (sedimentaatio ja liettyminen) sekä ihmisen toiminnan (esim. meriliikenne, jätevesipäästöt, ydinvoimaloiden lauhdevedet sekä meri- ja rantaympäristön rakentaminen) takia. Näiden muutosten vuoksi kunnostustoimia tarvitaan monilla merialueilla. Konkreettiset toimenpiteet täsmentyvät lähivuosina vedenalaisten kartoitusten edetessä.

Merialueella kunnostustoimenpiteitä voidaan tarvita esimerkiksi hiekkapohjilla (etenkin jos niihin liittyviä hiekkarantoja raivataan), laguuneissa (fladat ja niiden esiasteet, kluuvifladat ja kluuvit) sekä kosteikoilla ja matalissa lahdissa (näistä osa on ns. lintuvesiä, joita on jo käsitelty edellä ja lisäksi luvussa 6.2.3). Ennen esim. laguunien ennallistamis- tai hoitotoimenpiteitä on selvítettävä kyseisen rannikkoalueen laguunien kehitysasteet sekä niiden tila ja tuleva kehitys. Toimenpiteet on tehtävä siten, että ne turvaavat luonnollisen sukcession fladojen esiasteista fladojen kautta kluuvifladoihin ja kluuveihin sekä lopulta rannikon kosteikkoihin ja soihin.

6.2.3 Luonnonhoito

Luonnonhoitokohteiden laatu ja ominaisuudet vaihtelevat niin suuresti, että ei voida asettaa yleisiä määrällisiä tavoitteita niiden rakennepiirteiden tai muiden ominaisuuksien hoidolle. Esimerkiksi lehdot, jalopuumetsät ja perinnebiotoopit ovat niin vaihtelevia, että hoidon tavoitteet joudutaan asettamaan erityyppisille alueille ja yleensä tapauskohtaisesti erikseen.

Perinnebiotoopit ovat kulttuurivaikutteisia, pääosin niitto- ja laiduntalouden muovaamia luontotyyppisiä. Niitä ovat erilaiset niityt, lehdesniityt, hakamaat, metsälaitumet, kaskimetsät ja nummet. Perinnebiotooppi voi olla osa laajempaa perinnemaisemaa rakenteineen ja rakennuksineen. Perinnebiotooppien hoidon menetelmiä ovat peruskunnostus – eli puuston, pensaiden ja ongelmakasvien raivaus ja poisto – sekä laidunalueiden perustaminen, niitto, kulotus, lehdestys ja tulvitus. Peruskunnostuksen tavoitteena on avoimuuden lisääminen, valoa ja lämpöä vaativan niittykasvillisuuden elvyttäminen sekä vanhan, järeän puuston ja lahopuiden säästäminen. Laidunalueiden perustamisen ja niiton tavoitteena on laidunniityn kasvillisuuden monimuotoisuuden ja rakenteen palauttaminen, varjostavan, korkeakasvuisen ja tyypeä suosivan kasvillisuuden vähentäminen sekä luontaisen eliölajiston ja uhanalaisten lajien elvyttäminen. Kulotuksen, lehdestyksen ja tulvituksen tavoitteena on eri perinnemaisema- ja kasvillisuustyyppien ominaispiirteiden säilyttäminen sekä maatalouden perinteisten maankäyttötapojen ylläpito. Perinnebiotooppien hoito on yleensä jatkuvaa ja vuosittaista, vaikka paikoin riittää hoitaminen joka toinen vuosi (esim. tulvaniityt) tai harvemminkin (kasket).

Luonnonhoitoon kuuluu myös **lehtojen, jalopuumetsien, paahdeympäristöjen** sekä **uhanalaisen lajiston elinympäristöjen** hoito. Näihin kohdistuvan luonnonhoidon menetelmiä ovat mm. kuusten poisto, jalopuiden ja muun lehtipuuston vapauttaminen, istutettujen ja alueelle vieraiden lajien poistaminen sekä lehdon tai jalopuumetsän palauttaminen pellolle lehdon puustoa ja kasvillisuutta siirtämällä. Vaikka hoitotoimet kohdistuvat joissain tapauksissa ensisijaisesti vain yhden lajin (esim. valkoselkätikka) elinympäristöihin, auttavat tällaiset toimet yleensä samalla lukuisaa joukkoa muita samassa elinympäristössä eläviä uhanalaisia lajeja. (Lajiesiintymien hoitoa on käsitelty tarkemmin luvussa 6.3.3.) Hoitotoimet eivät yleensä ole vuosittaisia, vaan tarvittava hoitoväli voi olla jopa kymmeniä vuosia (vrt. edellä perinnebiotoopit). Toimenpiteiden tavoitteena on mm. lehtopuuston varjostuksen vähentäminen ja kuusettumisen estäminen, lehdon luontaisen eliölajiston ja uhanalaisten lajien elvyttäminen, jalopuiden uudistumisen turvaaminen sekä lahoppuun lisääminen ja lahoppusukcession käynnistäminen.

Vuoden 2009 lopussa luontopalveluilla oli hoidossa perinnebiotooppeja noin 2 500 ha, ja hoidettavaa alaa kasvatetaan vuosittain muutamilla kymmenillä hehtaareilla. Lisäksi hoidettava ala kasvaa Metsähallituksen hallintaan siirtyvillä uusilla suojelualueilla osin jo valmiiksi hoidossa olevien kohteiden ansioista. Perinnebiotoopit ja niiden hoito painottuvat eteläiseen Suomeen. Muihin luontotyyppisiin kohdistuvia hoitotoimia oli vuoden 2009 loppuun mennessä tehty noin 1 800 ha:n alalla, josta valtaosa sijoittuu eteläiseen Suomeen. Tehtyjen tarvearvioiden mukaan tätä jatkuvassa hoidossa olevaa alaa olisi tarpeen kasvattaa jatkossa noin 200 ha:lla, joka painottuu harjujen paahdealueisiin, lehtoihin, jalopuumetsiin ja tiettyihin uhanalaisten lajien elinympäristöihin.

Sekä ihmistoiminnan seurauksena että luontaisesti umpeenkasuvia arvokkaita **lintuvesiä** kunnostetaan ja hoidetaan, usein yhteistoiminnassa paikallisten asukkaiden ja muiden viranomaisten kanssa. Lintuvesien kunnostuksen kiireellisyysjärjestyksen arvioinnissa on käytetty seuraavia tietoja (Kosteikkojen linnuston suojeluarvo, Suomen ympäristö 596):

- kiireellisyysluokka, joka perustuu kasvillisuudessa tapahtuneisiin linnuston kannalta haitallisiin muutoksiin
- uhanalaisten lintulajien esiintyminen (tarkastelussa mukana vain lajit, joihin kunnostustoimenpiteillä voidaan vaikuttaa)
- suojeluarvon muutos -indeksi, joka osoittaa linnuston suojeluarvon muutoksen prosentteina 1970-luvun lopusta 1990-luvun loppuun
- ns. **ESA-arvo**, joka on elinympäristön pesimälinnustoon perustuva suojeluarvo.

Lintuvesien kunnostus- ja hoitotoimenpiteitä ovat ruoppaus, kasvillisuuden poisto, allikoiden ja kanavien kaivaminen ja aukipito sekä pesimäsaarten rakentaminen ja vedenpinnan nosto. Lintuvesien kunnostuksessa ja hoidossa on otettava huomioon myös muun vesieliöstön suojelu- ja hoitotarpeet. Matalilla vesialueilla ruoppaukset voidaan tehdä talvella jään päältä. Sulan veden aikana ruoppaus tehdään lintujen pesimäkauden jälkeen. Järvien hoitoon voi kuulua särkikalakantojen vähentäminen. Vesikasvien poistossa pyritään poistamaan niin suuri määrä kasvustoa, että sen kasvu heikkenee. Vesisammalten kohdalla suositeltavin keino on koko kasvuston mekaaninen poisto pohjasedimentin pintaa myöten. Järviruo' on ja järvikaislan niitto tehoaa kasvustoon silloin, kun se tehdään mahdollisimman syvältä vesirajan alapuolelta ja toistetaan useana vuonna. Järviruo'olla juurien ja rönsyjen haraaminen, mekaaninen poisto tai hajotus tehostavat niiton vaikutusta. Vesikasvijäte kerätään pois alueelta. Rantaniittyjen hoidossa on tärkeää peruskunnostuksen jälkeen huolehtia riittävän voimakkaasta laidunnuksesta sekä tarvittaessa tiiviin ja tukahduttavan kasvillisuuden järsinnästä.

6.3 Lajien suojelu ja hoito

6.3.1 Yleistä

Suurin osa lajistostamme ei vaadi aktiivisia suojelutoimia, koska ne ovat yleisiä ja tulevat hyvin toimeen myös talouskäytössä olevissa tai muissa ihmistoiminnan muuttamissa ympäristöissä. Lajikohtaiset suojelutoimet kohdistetaan pääosin uhanalaiseen tai muuten suojelutarpeessa olevaan lajistoon. Suojelutoimet voidaan jakaa esiintymien säilyttämiseen sekä hoitoon ja ennallistamiseen. Suojelutoimien vaikuttavuutta arvioidaan seurannan avulla (tarkemmin luvussa 9.1.2). Monien suojelutarpeessa olevien lajien suojelutoimet ovat käytännössä mahdollisia melkein päinoastaan elinympäristöjen suojelun ja hoidon kautta, sillä lajien tunnistaminen ja esiintymien paikallistaminen on usein hankalaa. Lajeilla on myös huomattava merkitys luonnon monimuotoisuuden kehityksen indikaattoreina, käytön kestävyuden varmistamisessa ja mm. hoito- toimien priorisoinnissa. Metsähallituksessa lajien ja elinympäristöjen suojelutoimet kytkeytyvät tiiviisti toisiinsa.

Suojelualueiden hoidossa ja käytössä otetaan korostetusti huomioon erityisen suojelun tarpeessa olevat lajit:

- erityisesti suojeltavat ja uhanalaiset lajit (LsL 46 ja 47 §, LsA 21 ja 22 §)
- luonto- ja lintudirektiivin lajit erityisesti Natura-alueilla
- luontodirektiivin liitteen IV lajit kaikilla luonnonsuojelualueilla
- silmälläpidettävät ja alueellisesti uhanalaiset lajit
- suojelualueiden ulkopuolella harvinaiset lajit, joiden säilyttämisessä suojelualueiden merkitys on poikkeuksellisen suuri
- helposti häiriintyvät tai keräilyvaarassa olevat lajit
- muista suojelun kannalta merkittävistä lajeista etenkin sellaiset, jotka ovat vaarassa hävitä suojelualueilta tai joiden kanta suojelualueilla on pieni
- muut alueen suojelutavoitteiden mukaiset lajit – esim. säilytettävään kulttuuriperintöön liittyvät lajit, kuten muinais- ja sotatulokkaat.

Lisäksi Metsähallituksella voidaan katsoa olevan erityisvastuu kaikista niistä lajeista, joiden esiintymistä valtaosa sijaitsee valtionmailla.

Luonnonsuojelulain edellyttämiin erityisesti suojeltavien lajien suojeluohjelmiin tai muihin suojelusuunnitelmiin kootaan tietoa yleensä yhden lajin biologiasta ja esiintymistä sekä sen tarvitsemista suojelutoimista. Suojelusuunnitelma kattaa kaikki kyseisen lajin tunnetut esiintymät. Siihen on koottu esiintymäkohtaisia hoito- ja suojelusuosituksia sekä hoidettavien kohteiden priorisointiperusteita, ja siinä on esitetty tarvittavien toimien kiireellisyysjärjestys. Suojelusuunnitelmia on toistaiseksi laadittu lähinnä putkilokasveille, joillekin sienille, itiökasveille ja hyönteisille. Suojelutoimia voidaan kuitenkin toteuttaa ilman lajikohtaista suojelusuunnitelmaa, mikäli riittävät tiedot tarvittavien toimenpiteiden suunnittelemiseksi ovat muuten käytettävissä. Erityisesti suojeltavien lajien esiintymiä voidaan turvata alueellisten elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskusten tekemin rajauspäätöksin (ks. LsL 47 §).

6.3.2 Lajiesiintymien säilyttäminen

Yleisperiaatteena on, että luontopalvelujen oma toiminta ei saa vaarantaa suojelutarpeessa olevia lajeja. Lajien kannat eivät saa toiminnan – kuten rakentamisen, ennallistamisen ja luonnonhoidon – seurauksena merkittävästi heiketä. Myöskään suojelualueen virkistyskäyttö tai mahdollinen metsästyksen tai kalastuksen salliminen eivät saa vaarantaa näiden lajien suojelua. Suojelutarpeessa olevien lajien esiintymien huomioon ottamiseksi niiden esiintymistä tulee koota havaintotietoja ja tallentaa ne käytössä oleviin tietojärjestelmiin sekä tehdä tarpeelliset maastokartoitukset toimenpiteiden kohteina olevilta alueilta ja niiden lähistöltä (tarkemmin luvussa 9.1.1).

Lajiesiintymiä turvataan suojelualueiden hoidon ja käytön suunnittelun yhteydessä ohjaamalla retkeilyrakenteiden ja reittien sijoittamista sekä määrittelemällä rajoitusosia, joiden alueella kielletään liikkuminen esim. linnuston pesimäaikana. Kaavoituksella ja muulla maankäytön suunnittelulla ohjataan toimintoja laajempia alueita käyttävien lajien – kuten valkoselkätikan ja saimaanorpan – populaatioiden ja elinympäristöjen suojelemiseksi.

Rakennepiirteiltään suotuisten elinympäristöjen – esimerkiksi lahoppuustoisten metsien – säilyttäminen on usein riittävä suojelukeino lajin säilymisen kannalta. Jos seuranta-aineiston – tai muiden havaintojen – perusteella lajin kanta pysyy vakaana ja tavoitellulla vähimmäistasolla sekä elinympäristö lajille sopivana, ei erityisiä aktiivisia hoitotoimia tarvita. Valtaosa suojelualueiden kasvi- ja eläinlajeista tulee toimeen ilman erityisiä hoitotoimia. Suojelualueiden perustamisen tarkoituksena on yleensä ollut tietyille alueelle tyypillisen metsä-, suo-, vesi- ja/tai tunturiluonnon sekä sen lajiston suojelu. Suojelualueilla luonnonprosessien annetaan pääsääntöisesti tapahtua ja hyväksytään se, että joitakin alkuvaiheen lajeja voi sukcession myötä hävitä alueilta.

6.3.3 Lajien hoito

Jos suojelutarpeessa olevan lajin kannan havaitaan tai epäillään pienenevän tai kantaa pyritään entuudestaan kasvattamaan, voivat aktiiviset hoitotoimet olla tarpeen. Lajin hoitotarve voi johtua esim. elinympäristön laadullisista puutteista tai siitä, että lajin kantaa halutaan perustellusti kasvattaa suojelualueella suuremmaksi, kuin mitä se luonnontilassa olisi. Lajin ekologiaa on kuitenkin tällöin tunnettava riittävästi, jotta hoidolla ei aiheuteta kielteisiä vaikutuksia kohdelajin tai muiden suojeltavien lajien populaatioihin. Mikäli hoitotoimista voi aiheutua vaikutuksia tai rajoitteita suojelualueen ulkopuolelle, hoitotoimista on aina sovittava kyseisten alueiden maanomistajien kanssa.

Toimenpidetarpeen arviointi joudutaan monesti tekemään asiantuntija-arviona ilman seurantaan perustuvaa tietoa nykytilan selvityksien pohjalta. Toimenpiteet on ensin suunniteltava huolella, ja toteutettava varoen ja vähitellen nykyisen tietämyksen valossa. Seurannalla arvioidaan, saavutaanko asetetut tavoitteet, ja seurantatulosten pohjalta tehdään mahdollisesti tarvittavat korjaavat toimenpiteet.

Hoidon tarpeessa olevien lajien esiintymien hoito pitää tehdä tärkeysjärjestyksessä. Hoitotoimien tärkeysjärjestykseen vaikuttavat mm. lajin uhanalaisuus, esiintymän tai suojelualueen merkitys lajin kokonaispopulaatiolle ja muulle suojelutarpeessa olevalle lajistolle, toimenpiteiden kiireellisyys ja alueen suojelutavoitteet.

Muu elinympäristöjen luonnonhoito ja ennallistaminen (ks. tarkemmin 6.2) tulee toteuttaa siten, että toimet tukevat tehokkaimmin suojelutarpeessa olevien lajien kantojen säilymistä ja elpymistä. Toimenpiteitä kannattaa kohdentaa nykyisten lajiesiintymien läheisyyteen ja toteuttaa ne siellä erityisen huolellisesti, ottaen huomioon lajille ja muulle kyseisessä elinympäristössä esiintyvälle suojelutarpeessa olevalle lajistolle tärkeät rakennepiirteet. Yleisempi elinympäristöjen ennallistaminen ja hoito edistävät myös suojelutarpeessa olevien lajien pidemmän aikavälin säilylmahdollisuuksia sekä estävät tai hidastavat yleisempien lajien taantumista ja uhanalaistumista. Niiden ansiosta lajeille soveltuvien elinympäristöjen määrä lisääntyy ja laatu paranee, jolloin lajeille tarjoutuu mahdollisuuksia levittäytymiseen.

Lajiesiintymiin kohdistuvat toimenpiteet voivat olla pienimuotoista lajin populaation elinolojen parantamista (yksittäisten varjostavien kuusten poistoa, maaperän paljastamista ajuruohokasvustojen läheltä) tai laaja-alaisempaa koko elinympäristön laadun parantamista (alikasvoskuusten poistamista lehdosta, niittoa, ojen tukkimista). On välttämätöntä määritellä, mikä on kohteen hoidon ensisijainen tavoite, ettei yhtä lajia tai lajiryhmää suosimalla tahattomasti heikennetä toisen lajin tai lajiryhmän oloja.

Hoitokeinoina voidaan myös poistaa kilpailevan lajin yksilöitä (esim. ketunpyynti naalialueilta), käsitellä maanpintaa siemenpankin herättämiseksi sekä lisätä kasviyksilöitä siementen tai pistokaiden avulla.

Eläimille voidaan tarvittaessa rakentaa tekopesiä ja pönttöjä. Tarve määräytyy ensisijassa alueen elinympäristöjen luonnontilaisuuden ja luonnonsuojelullisten syiden perusteella. Jos elinympäristöt ovat lähellä luonnontilaa ja kyseisen lajin pesimisympäristössä on lajille pesimisedellytykset, ei pönttötyksiin tai tekopesien rakentamiseen yleensä ole tarvetta. Joskus voi olla tarpeen houkutella laji pesimään sille turvallisempaan paikkaan, esim. suojelualueen ulkopuolelta suojelualueelle. Rakentaminen voi olla mahdollista myös perustellusta tutkimuksellisesta syystä (selkeä tieteellinen tutkimussuunnitelma). Haaskojen pito ja muukin keinoruokinta sallitaan suojelualueilla pääsääntöisesti vain luonnonsuojelullisin tai tutkimuksellisin perustein (ks. kuitenkin porojen ruokinta luvussa 10.2).

6.3.4 Lajien siirrot

Luonnonsuojelualueelle voidaan kotiuttaa siirtoistuttamalla alueella aiemmin esiintynyt, mutta sieltä hävinnyt suojelutarpeessa oleva laji. Poikkeuksellisesti alueelle voidaan kotiuttaa sellainenkin suojelutarpeessa oleva laji, jonka ei tiedetä siellä esiintyneen, mutta jonka säilymiseen suojelualue tarjoaa ainoan tai vaikeasti korvattavan ympäristön. Lajin siirtoon ryhdytään, jos siirrolla on suojelubiologinen peruste: esim. lajin vaatiman elinympäristön häviämishuoka, perinnöllisen monimuotoisuuden säilyttäminen tai lajin esiintymisalueen taikka populaation elinvoimaisuuden palauttaminen. Ennen siirtoa arvioidaan näiden seikkojen lisäksi myös toimen vaikutus siirron lähtöalueella ja kohdealueella, kohdealueen sopivuus lajille sekä siirron tuloksena syntyvän tai vahvistuvan uuden populaation vaatimat hoito- ja seurantatoimet kohdealueella. Ensisijaisesti lajisiirrot tehdään ennallistettuihin elinympäristöihin. Lajien siirron periaatteita ja tarpeita tulee jatkossa arvioida ennallistamisseurantojen tulosten pohjalta sekä laajemminkin etäsuojelun (*ex-situ*) ja ilmastonmuutoksen vaikutuksiin sopeutumisen keinona.

Joissakin tilanteissa voidaan siirtää (suojelualueen sisälläkin) myös ei-uhanalaisia lajeja, esimerkiksi uhanalaisille lajeille tärkeitä ravintokasveja (esim. kangasajuruoho) tms. Perinnetilojen piha-alueille ja pelloille voidaan palauttaa myös ei-uhanalaisiksi luokiteltuja vanhoja viljely- ja rikkakasveja, jos ne eivät aiheuta uhkaa suojeltaville biotoopeille tai lajeille. Perinnetilojen ja perinnebiotooppien hoidossa suositaan perinteisiä kotieläinrotuja.

6.3.5 Vieraslajien poistaminen

Jos suojelualueelle ihmisen vaikutuksesta leviää tai on levinnyt alueelle vieras eliölaji, se vähentää alueen luonnontilaisuutta – sitä enemmän, mitä yleisemmäksi se käy ja mitä suurempi vaikutus sillä on eliöyhteisöön. Sellaista tulokaslajia ei pidetä vieraana, joka voi olla leviämässä alueelle luontaisestikin, vaikka ihmisen toiminta nopeuttaa sen leviämistä (esim. metsäkauris).

Periaatteessa vieraat lajit olisi pyrittävä poistamaan ainakin luonnontilaisiksi tarkoitetuilta alueilta. Vieraslajien torjuntaan ryhdytään mahdollisimman aikaisessa vaiheessa – mutta vain siinä tapauksessa, että torjuntaa pidetään perusteltuna ja mahdollisena. Vieraslajin suunnitelmalliseen vähentämiseen on syytä ryhtyä, jos vieraslaji selkeästi uhkaa tai vähentää alueen suojeluarvoja.

Se, ryhdytäänkö vieraslajien hävittämiseen, on kuitenkin ratkaistava kussakin tapauksessa erikseen, ja toimenpiteet on tehtävä suunnitelmallisesti sekä riittävien selvitysten turvin. Esim. vieraan kasvilajin torjunta on yleensä perusteltu, jos laji on selvästi toiselta kasvillisuusvyöhykkeeltä hiljattain tullut, sen poistaminen on käytännössä mahdollista, eikä laji itsestään ilman toimenpiteitä häviä (esim. istutettu kontortamäntymetsikkö). Lajin poistaminen on aina perusteltu, jos vieras laji selvästi uhkaa suojelun tarpeessa olevia kotimaisia lajeja tai elinympäristöjä. Tällaisia lajeja ovat esim. kanadanmajava euroopanmajavan alueella, minkki ja supikoira lintuvesialueilla, kurturuusu rantahietikoilla, lupiini tai haittarikat perinnebiotoopeilla ja jättiputki tai jättipalsami lehdossa, rannoilla tai muissa luonnonympäristöissä.

Sen sijaan tapauksissa, jolloin tulokaslaji on jo peruuttamattomasti vakiintunut suomalaisen luonnon osaksi (esim. piisami, kanadanmajava, valkohäntäpeura ja useimmat ihmisen seuralaiskasvilajit), ei hävittämiseen ole syytä ryhtyä, ellei laji uhkaa erityisen suojelun tarpeessa olevia lajeja tai eliöyhteisöjä.

Luonnonsuojelualueilla, joilla metsästys on sallittu (sekä perustamattomilla suojelukohteilla), metsästyksen piirissä olevien lajien kannansäätely toteutetaan metsästyksen (ks. luku 10.3) keinoin. Luonnonsuojelulaki mahdollistaa alueen suojelutavoitteiden kannalta liian runsaslukaiseksi tai muutoin vahingolliseksi käyneen eläinlajin (voi olla paitsi ”vieraslaji” niin muukin laji) yksilöiden vähentämisen luonnonsuojelualueilla. Tällainen luonnonsuojelulakiin perustuva kantojen säätely toteutetaan käytännössä useimmiten metsästyslaissa säädettyjä pyyntimenetelmiä ja -aikoja noudattaen, mutta tarvittaessa niistä voidaan myös poiketa (esim. koiran käyttö minkin pyyntiin keväällä). Luonnonsuojelulakiin perustuvaa kantojen säätelyä ohjataan erityisehdoin, jotka kirjataan ao. pyyntiä koskevaan hoitosopimukseen tai lupaan.

7 Kulttuuriperinnön suojelu ja hoito

Kulttuuriperintö on ihmisen toiminnan vaikutuksesta syntynyttä henkistä ja aineellista perintöä. Henkisellä perinnöllä tarkoitetaan esimerkiksi eränkävynniin liittyvää tarinaperinnettä. Aineelliseen perintöön kuuluvat rakennukset, rakennelmat, kiinteät muinaisjäännökset ja esineet.

Suojelualueiden kulttuuriarvoja hoidetaan tutkimukseen ja kokemukseen perustuvien parhaiden käytäntöjen mukaisesti. Kulttuuriperinnön suojelu ja hoito edellyttävät, että alueen kulttuuriperintö tunnetaan ja että kiinteä kulttuuriperintö on arvotettu sekä sen hoitotarve määritelty. Kulttuuriperinnön suojelun kannalta on tärkeää tunnistaa myös ilmastonmuutoksen aiheuttamat uhat kulttuuriperinnön säilymiselle ja ilmastonmuutokseen sopeutumisen edellyttämät toimet.

Suojelualueiden kulttuuriarvojen sekä niiden alueellisten erityispiirteiden suojelu ja hoito edistävät sosiaalisen, taloudellisen ja kulttuurisen kestävyuden saavuttamista. Suojelualueiden kulttuuriarvojen suojelu vahvistaa paikallista kulttuurista identiteettiä ja kytkee suojelualueet osaksi paikallisyhteisöä.

Maankäyttö- ja rakennuslain sekä siihen perustuvien valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden (VAT) mukaan alueiden käytössä on varmistettava valtakunnallisesti merkittävien kulttuuri- ja luonnonperintöarvojen säilyminen. Alueiden käytössä ja sen suunnittelussa on otettava huomioon kulttuuri- ja luonnonperintöä koskevat kansainväliset sopimukset, valtioneuvoston päätökset sekä viranomaisten laatimat valtakunnalliset inventoinnit koskien arvokkaita maisema-alueita, kulttuurihistoriallisia ympäristöjä ja esihistoriallisia suojelualuekokonaisuuksia. Maakunnallisesti merkittävät maisema- ja kulttuuriperintöalueet ja -kohteet osoitetaan ja määritetään maakunta-kaavoituksessa.

Luontopalvelut hoitaa kulttuuriympäristöjä siten, että niiden sisältämät jäljet ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksesta säilyvät. Suojelualueilla on paljon ihmisen toiminnan muovaamia perinneympäristöjä ja pienmaisemia, jotka liittyvät mm. maatalouteen, metsätalouteen, luontaiselinkeinoihin tai liikenteeseen. Niillä voi olla arkeologista, kansatieteellistä, elinkeinohistoriallista, rakennussuojelullista tai maisemallista arvoa. Tällaiset kohteet lisäävät usein myös alueen luonnon monimuotoisuutta, sillä osa niistä on mm. uhanalaisten lajien elinympäristöjä. Suojelualueiden yhtenä tehtävänä on säilyttää ja ylläpitää myös tällaisia hävinneiden luonnonkäyttömuotojen luomia ympäristötyyppejä lajistoineen (ns. **biologinen kulttuuriperintö**), rakennuksineen ja rakenteineen. Joillakin suojelualueilla tämä on ollut jopa alueen keskeinen perustamistavoite (esim. Saaristomeren kansallispuisto ja Telkkämäen luonnonsuojelualue).

Hoidon piiriin otettavia suojelualueiden kulttuuriperintökohteita valittaessa tulee kiinnittää erityistä huomiota kuhunkin kohteeseen liittyvien erilaisten suojeluarvojen muodostamaan kokonaisuuteen. Useamman tyyppisiä suojeluarvoja sisältävät kohteet tulee tällöin asettaa valinnassa etusijalle.

Monet suojelualueiden kulttuuriperintökohteet ovat myös samalla tärkeitä matkailun vetovoimakohteita. Tällaiset kohteet luokitellaan joko perinnetiloiksi, perinnepaikoiksi tai nähtävyyksiksi. Esimerkiksi perinnetiloilla ja -paikoilla vaalitaan arvokasta perinnemaisemaa ja rakennuskantaa. Tavoitteena on säilyttää kohteen aitous ja parantaa sen kuntoa. Nähtävyys voi olla hoidettu maisema, muinaisjäännös tai rakennus.

Valittaessa kohteita matkailukäyttöön tulee kiinnittää erityistä huomiota kohteen säilymis- edellytyksiin, aitouteen ja eettiseen käyttöön. Matkailukäyttö ei saa vaarantaa kohteen säilymistä, ja matkailukäytössä olevien kohteiden kuntoa tulee seurata. Pyhiä paikkoja, esim. saamelaiden seitoja, tulee kunnioittaa.

Kulttuuriperinnön suojelussa on tärkeää hoidon pitkäjänteisyys ja jatkuvuus sekä töiden kunnolli- nen suunnittelu, toteutus ja dokumentointi. Perinteisellä tekniikalla tehtävät työt voivat palvella samalla kävijöitä työnäytöksinä, ja niitä voidaan tehdä myös talkoo- ja muiden yleisötapahtumien muodossa. Jos perinnebiotooppien hoidossa ei voi käyttää perinteisiä työtapoja, menetelmät tulee valita siten, että hoidon biologinen lopputulos on sama.

7.1 Maiseman suojelu ja hoito

Eurooppalainen maisemayleissopimus on ensimmäinen yksinomaan maisemaa koskeva kansain- välinen sopimus. Suomessa sen päämääriä toteutetaan useiden lakien avulla. Luonnonsuojelulain perusteella ympäristöministeriö tai alueellinen elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus voi perus- taa maisema-alueita (toistaiseksi perustettu vain muutamia). Etenkin eteläisessä Suomessa suojelualueilla sijaitsee kuitenkin pirstaleita arvokkaista maisemakokonaisuuksista. Tällaisten maisemakokonaisuuksien hoidossa luontopalvelut pyrkii yhteistyöhön muiden toimijoiden kanssa.

Maisemien luonnon- ja kulttuuriarvojen turvaamista kutsutaan maisemansuojeluksi ja niiden käy- tännön vaalimista maisemanhoidoksi. Suojelualueilla maisemansuojelu kohdistuu sekä luonnon- että kulttuurimaisemaan. Tärkeimmät kohteet ovat maisemanähtävyydet ja perinnemaisemat.

Suurin osa valtakunnallisesti arvokkaista maisemanähtävyyksistä sijaitsee suojelualueilla. Maisemanähtävyydet ovat suureksi osaksi luonnonalueita, mutta niillä on lähes aina kulttuuri- historiallinen arvo ja ne ovat maisemaltaan kiistattoman arvokkaita. Tällaisia kohteita ovat esi- merkiksi Koli, Kuusamon kosket ja Pallastunturi.

Luonnonkauneus on yksi luonnonsuojelualueiden perustamisen syy. Kävijätutkimusten mukaan maisema on myös suojelualueiden yksi keskeisin vetovoimatekijä. Luonnonmaiseman suojelemi- seksi suojelualueiden luonnonkauniit alueet säilytetään rakentamattomina. Joitakin suojelualueita on hoidettu vanhastaan puistomaisina nähtävyys- ja virkistyskohteina, jolloin tavoitteena on voinut olla esimerkiksi maisemallinen komeus, puuston järeys tai kasvillisuuden pienipiirteisyys (esim. Vehoniemenharju ja Langinkoski).

Suojelualueiden kulttuurimaisemat ovat yleensä erämaiden käyttöön sekä syrjäseutujen historiaan – kuten erä- ja kalatalouteen, poronhoitoon, erämaatorppiin, kaukoniittytalouteen, kaskitalouteen, tervanpolttoon ja savottakauteen – liittyviä ympäristöjä taikka nuorempia luonnon virkistyskäytön luomia pienmaisemia. Suojelualueilla on keskeinen tehtävä tällaisten luonnonympäristönsä tiiviisti liittyvien kulttuurimaisemien ja niihin liittyvän perinteen (kaski, lehdesniityt, nummet) säilyttäjinä.

Perinnemaisema muodostuu usein perinnebiotoopeista (joiden hoitoa on käsitelty luvussa 6.2.3) rakennuksineen ja rakenteineen. Hoidon piiriin otettavat perinnemaisemakohteet tulisi valita siten, että niistä muodostuu suojelualueverkon puitteissa monipuolinen ja edustava kokonaisuus. Perinnemaisemat, joissa perinteisten elinkeinojen ja maankäyttötapojen muovaamat historialliset piirteet ovat säilyneet, ovat usein osa laajaa kulttuurimaisemaa. Tämän vuoksi on tarpeen selvittää hoidon perustaksi maiseman tärkeimmät historialliset piirteet (esim. asutus, kulkuväylät ja elin- keinot).

Maisemallisista ja luonnonsuojelullisista syistä voidaan myös sulkea turhia teitä ja joko ennallistaa tai jättää ne kasvamaan umpeen. Suojelualueiden entiset laajat sorakuopat maisemoidaan tarvittaessa, mutta ns. **kotitarvesorakuopille** ei useinkaan tarvitse tehdä mitään.

Menneen maankäytön vaikutukset kasvillisuuteen voidaan haluta ylläpitää (muinais- tai sotatulokaskasvit). Perinnetiloille voidaan palauttaa siellä muinoin viljeltyjä viljakasveja tai kulttuurin seuralaislajeja. Niitä voidaan myös käyttää vanhojen viljelykasvilajikkeiden ja kotieläinrotujen geenipankkeina. Perinnetilojen lisäksi alueella esiintyneitä kulttuurin seuralaislajeja voidaan siirtää muidenkin vanhojen rakennusten pihapiireihin.

Uudisrakennukset ja -rakenteet, joita tarvitaan alueen hoitoon, opastukseen ja retkeilypalveluihin, suunnitellaan ja sijoitetaan siten, että ne eivät häiritse maisemakokonaisuuksia. Rakennettavat kohteet tulee suunnitella ympäristöön ja maisemaan sopiviksi.

7.2 Rakennetun ympäristön ja rakennusten suojeleminen ja hoito

Luontopalvelujen hallinnassa oleva rakennusperintö koostuu eri-ikäisistä ja käyttötarkoituksiltaan moninaisista rakennuksista. Osa rakennuksista on Metsähallituksen rakentamia tai rakennuttamia. Osa kohteista on rakennettu jo ennen Metsähallituksen perustamista ja siirtynyt Metsähallituksen hallintaan.

Suurin osa suojelualueiden vanhasta rakennuskannasta on yksittäisiä rakennuksia tai rakennusryhmiä taikka erillisiä latoja. Usein rakennukset kertovat aiemmasta maankäyttöhistoriasta. Ne ovat keskeinen osa ympäröivää pientä viljelymaisemaa tai esim. niittyaukeaa, kausiasuunkenttää, kalastustukikohtaa tai erotuspaikkaa. Rakennuskantaa koskevat perustiedot ja viranomaisten tekemät suojelupäätökset kootaan Metsähallituksen Reiska-tietojärjestelmään. Vanhaa rakennuskantaa koskevia tietoja täydennetään vähitellen kartoituksin, ja suojeluarvoja mahdollisesti sisältävä rakennuskanta pyritään arvottamaan.

Suojelualueilla rakennetun ympäristön ja rakennusten suojeleminen tavoitteena on säilyttää valitut kohteet esimerkkeinä paikallisesta kulttuurista ja alueen vanhasta käytöstä (esim. Perämeren kansallispuiston kalakentät). Ensisijaisesti pyritään turvaamaan valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaat kohteet. Suurin osa suojelualueiden rakennuskannasta on vielä kuitenkin arvottomia, minkä takia kunnostus- ja hoitokohteita valitessa ei voida rajoittua vain jo suojeltuun rakennuskantaan. Huomionarvoisia ovat esimerkiksi kohteet, joilla on ollut erityistä merkitystä Metsähallituksen oman historian ja toiminnan kannalta.

Suojelualueiden rakennusperintökohteita säilytetään ja hoidetaan siten, että niiden avulla voidaan myös välittää tietoa esimerkillisistä käyttö-, korjaus- ja kunnostustavoista. Hoidon piiriin valituissa perinnemaisemakohteissa entistetään ja ylläpidetään yleensä myös rakennukset ja rakenteet alkuperäisinä tai huolellisesti alkuperäisenlaisiksi kunnostettuina. Sellaiset arvokkaat rakennukset ja rakenteet, joille ei löydetä sopivaa käyttöä, tulee suojata siten, että niiden säilyminen on turvattu.

Mikäli huonokuntoisten rakennusten kunnostaminen ei enää ole perusteltua, tulee ne huolellisesti kuitenkin dokumentoida (valokuvaus, mittaus, rakennusteknisten ominaisuuksien ja materiaalien kuvaus). Jos kohteita puretaan, tulisi niistä harkinnan mukaan jäädä näkyvä muisto (esim. perustukset). Historiallisesti merkittävät kohteet voidaan myös jättää maatumaan ja tarvittaessa suojata. Myös niiden turvallisuudesta tulee huolehtia. Tällaiset kohteet merkitään Reiska-järjestelmään kuten arkeologiset kohteet.

Muilta viranomaisilta Metsähallitukselle kiinteistöjen mukana siirtyvien rakennusten vastaanotto-tarkastuksissa tulee kiinnittää erityistä huomiota kohteiden suojeluarvoihin. Mikäli luontopalvelujen hallinnassa oleva arvokas rakennus vuokrataan, tulee vuokrasopimuksessa turvata kohteen suojeluarvojen säilyminen.

7.3 Arkeologisten kohteiden suojelu ja hoito

Suojelualueilla on runsaasti sekä esihistoriallisen että historiallisen ajan kiinteitä muinaisjäännöksiä, jotka ovat alueita koskevien perustamissäädösten lisäksi rauhoitettuja muinaismuistolain nojalla. Näitä kohteita valvoo Museovirasto.

Suojelualueilla kiinteiden muinaisjäännösten säilymiseen riittää usein tieto kohteen olemassaolosta. Museovirasto ylläpitää muinaisjäännösrekisteriä, jonka tiedot on viety Metsähallituksen paikkatietojärjestelmiin. Muinaisjäännöksiä koskevat tiedot ovat toistaiseksi kuitenkin hyvin puutteellisia, minkä takia tietoja täydennetään vähitellen inventoinnein (tarkemmin luvussa 9.1.1).

Itämeren vähäsuolaisessa vedessä on säilynyt kansainvälisesti ainutlaatuisia merenkulun rakenteita ja hylkyjä keskiajalta saakka. Metsähallituksen hallinnoimilta vesiltä tunnetaan kymmeniä hylkyjä. Meribiologit kokoavat tietoja hylkyistä osana vedenalaista luontotyyppi-inventointia. Suojelualueilla eheidän hylkykokonaisuuksien säilyminen pyritään turvaamaan yhteistyössä Museoviraston kanssa. Sisävesien vedenalainen kulttuuriperintö tunnetaan huonommin kuin meren rannikkoalueilta. Metsähallituksen hallinnoimilta suojelualueilta tunnetaan mm. uittorakennelmia ja kalastuspatoja vanhojen vesireittien varrelta.

Muinaismuistolain suojaamien muinaisjäännösten lisäksi suojelualueilla on paljon sellaisia arkeologisia kohteita, joilla ei vielä ole muinaisjäännösstatusta. Tällaiset ”muut historiallisen ajan kohteet” – kuten kiviaidat, nuoremmat kalliohakkaukset tai kämppien pohjat – viedään tietojärjestelmiin muina suojeluarvoa omaavina kohteina.

Suojelualueiden luonnonhoito- ja ennallistamistoimet sekä palveluvarustuksen rakentaminen tulee tehdä siten, että muinaisjäännöksille ei aiheudu siitä haittaa. Muinaisjäännöksiä koskevan perustiedon puutteellisuuden takia esim. luonnonhoito- ja ennallistamisalueilla on yleensä tehtävä ennen toimenpiteitä muinaisjäännösten inventointi. Luontopalvelut toimittaa Museovirastolle tiedot inventoinneissa löytyneistä muinaisjäännöksistä – myös tiedot tuhoutuneista kohteista.

Osa arkeologisista kohteista (esim. monet pyyntihaudat sekä kalliokaiverrukset ja -maalaukset) sopii nähtävyysskohteiksi, mikäli niiden säilyminen voidaan turvata nähtävyysskäytöstä huolimatta. Muinaisjäännösten merkintä suunnitellaan yhdessä Museoviraston kanssa. Nähtävyysskohteiksi valitut arkeologiset kohteet edellyttävät merkinnän lisäksi usein hoitoa ja seurantaa. Nähtävyysskohteiden ohella arkeologisia kohteita hoidetaan usein osana perinnemaisemaa.

Suojelualueiden kiinteät muinaisjäännökset ovat ensi sijassa suojelukohteita, ja niihin kajoaminen – myös tutkimusmielessä – tulee kysymykseen vain perustellusta tieteellisestä syystä. Tällöin tutkijan tulee hankkia Metsähallituksen myöntämän tutkimusluvan lisäksi myös Museoviraston tutkimuslupa.

7.4 Saamelaiskulttuurin turvaaminen

Saamelaiset ovat alkuperäiskansa, jolla on oma historia, kieli, kulttuuri, elinkeinot, elämäntapa ja identiteetti. Suomessa elää noin 9 000 saamelaista, joista hieman alle puolet asuu saamelaisten kotiseutualueella (jäljempänä saamelaisalue). Saamelaisalue (35 000 km²) käsittää Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kuntien alueen sekä Sodankylän kunnassa sijaitsevan Lapin paliskunnan alueen. Saamelaiset ovat kotiseutualueellaan vähemmistönä (kolmasosa 11 000 asukkaasta); enemmistönä saamelaiset ovat vain Utsjoen kunnassa. Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelman alueesta (jossa Sodankylän aluetta ei ole mukana) noin puolet on erämaa- aluetta, ja suojele-, suojeleohjelma- ja suojelemetsäalueet muodostavat noin viidenneksen.

Saamelaisten perinteinen kulttuuri perustuu oman alueen ja sen luonnon tuoton monipuoliseen ja kestäväan käyttöön saamelaisväestön perustarpeiden tyydyttämiseksi. Saamelaisen luonnonkäytön edellytyksenä on ollut luonnon ja eläinten käyttäytymisen hyvä tuntemus. Saamelaisalueen luonto on herkkää, niukkatuottoista ja hitaasti uudistuvaa tunturi- ja metsäraja- aluetta, joka soveltuu huonosti luonnonvarojen teollisuontoiseen hyödyntämiseen.

Poronhoito, kalastus, metsästys ja pienimuotoinen maatalous sekä käsityöt ja luonnonvaraisten tuotteiden keräily ovat saamelaisten perinteisiä elinkeinoja, joiden harjoittaminen on monille saamelaisille elämäntapa. Niitä harjoitetaan myös yhdistelmäelinkeinona – toisinaan ns. uudenaikaisten elinkeinojen, kuten matkailun ja muiden palveluelinkeinojen, ohella. Saamelaisalueen saamelaiselle perheelle onkin tyypillistä toimeentulon koostuminen monista eri tulolähteistä. Vaikka suuri osa saamelaisista saa nykyisin toimeentulonsa pelkästään uudenaikaisista elinkeinoista, poronhoidolla on silti edelleen saamelaisille paitsi suuri kulttuurinen merkitys, myös huomattava merkitys itsenäisenä elinkeinona. Saamelaiset omistavat 85 % saamelaisalueen 85 000 porosta (Lapin maakuntaohjelma 2007–2010: saamelaiskulttuuriosio).

Saamelaisten kulttuuriin kuuluvien elinkeinojen harjoittamista suojaa YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan ihmisoikeussopimuksen 27. artikla (ns. YK:n KP-sopimus). Suomen perustuslain mukaan saamelaisilla on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamelaiskulttuurilla tarkoitetaan laajalti saamelaisten kulttuurimuotoa siihen kuuluvine elinkeinoineen. Saamelaisten kulttuuri perustuu oman alueen ja sen luonnon tuoton monipuoliseen ja kestäväan käyttöön. Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta sisältää saamelaisten oikeuden ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Esityksessä todetaan, että säännöksen turvaamaan saamelaisten kulttuurimuotoon kuuluvat saamelaisten perinteiset elinkeinot – kuten poronhoito, kalastus ja metsästys.

Saamelaisten kulttuurin harjoittamisen turvaamisesta on säädetty myös laissa Metsähallituksesta, maankäyttö- ja rakennuslain mukaisissa valtakunnallisissa alueiden käytön tavoitteissa, kolttalaissa, porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslaissa sekä saamen kielilaissa. Erämaalain yhtenä päätavoitteena on saamelaiskulttuurin turvaaminen. Saamelaiskäräjistä annetun lain mukaisesti Metsähallitus neuvottelee saamelaiskäräjien kanssa kaikista laajakantoisista ja merkittävistä toimenpiteistä – erityisesti valtionmaan, suojelealueiden ja erämaa-alueiden hoitoa, käyttöä, vuokrausta ja luovutusta koskevista asioista – saamelaisten kotiseutualueella.

Saamelaisen kestävä kehityksen ohjelma valmistui vuonna 1998, ja se päivitettiin vuonna 2006. Ohjelman laati saamelaiskäräjät yhdessä ympäristöministeriön kanssa. Ohjelman keskeisin tavoite on saamelaisalueen luonnonvarojen käyttö ekologiselta, taloudelliselta, sosiaaliselta ja kulttuuriselta kannalta kestävästi saamelaisen perinteisten elinkeinojen harjoittamiseksi. Saamelaisen kestävä kehityksen ohjelmassa esitetyillä toimenpiteillä on tarkoitus turvata saamelaisen asema maankäytössä sekä perinteisten ja uusien elinkeinojen harjoittamisessa saamelaisista lähtökohdista sekä edistää saamelaisen perinteisen tietämyksen asemaa ja saamelaisen sosiaalista hyvinvointia. Ohjelma on otettu huomioon vuonna 2006 hyväksytyssä kansallisessa kestävä kehityksen strategiassa.

Saamelaisväestön oikeuksiin harjoittaa kulttuuriaan saamelaisen kotiseutualueella kiinnitetään Metsähallituksen toimissa ja suunnitelmissa erityistä huomiota. Luontopalvelut vaalii hallussaan olevia saamelaisia kulttuurimaisema- ja rakennusperintökohteita yhteistyössä saamelaiskulttuurin toimijoiden kanssa. Saamelaisia rakennusperintökohteita on suojeltu toistaiseksi erittäin vähän, joten Metsähallituksen kohteiden suojelulla on myös valtakunnallista merkitystä (esim. Kaapin Jounin tila Lemmenjoen kansallispuistossa, kolttakentät Urho Kekkosen kansallispuistossa). Luontopalvelut pyrkii tunnistamaan ja ymmärtämään hallinnassaan olevien saamelaisen pyhien paikkojen arvon ja merkityksen. Luontopalvelut huolehtii kohteisiin liittyvän tiedon eettisesti oikeasta käytöstä ja tunnettujen kohteiden säilymisestä. Luontopalvelut tukee myös saamelaisen kotiseutualueella tehtävää tutkimusta. Saamelaisen kulttuuriperinnön suojelemisessa tärkeimpiä yhteistyötahoja ovat saamelaismuseo, saamelaiskäräjät, kolttien kyläkokous, Museovirasto sekä tutkimusorganisaatiot.

Metsähallituksen henkilöstöä koulutetaan saamenkielentaitoiseksi. Saamelaisen kotiseutualueella kokouksissa ja neuvotteluissa on mahdollisuus käyttää saamenkieltä. Utsjoella lähes poikkeuksetta kaikissa tilaisuuksissa on tulkkaukset. Saamelaisen kotiseutualueella kaikki erämaa-alueiden ja kansallispuistojen hoito- ja käyttösuunnitelmat käännetään pohjoissaameksi sekä kolttaja inarinsaamelaisen alueilla myös näille kielille. Opastusmateriaalia tuotetaan kaikilla kolmella saamenkielellä. Pohjoissaame on opastuksessa yhtenä pääkielenä suomen, englannin ja saksan rinnalla. Luontopalvelut ylläpitää saamenkielistä verkkosivustoa www.lundui.fi. Luontopalvelut tallentaa ja vaalii aktiivisesti saamenkielistä nimistöperinnettä.

7.5 Saaristokulttuurin elinvoimaisuuden turvaaminen

Suomen rannikko ja saaristot (myös suurilla sisävesillä) ovat olleet asuttuja myöhäisestä kivi-kaudesta lähtien. Rannikolla on ollut maanviljelyä rautakaudelta nykypäivään saakka. Saariston peruselinkeinojen lisäksi jo varhain harjoitettiin kauppaa ja merenkulkua, joiden merkit näkyvät kaikkialla maamme rannikolla. Valtakunnallisissa alueidenkäyttötavoitteissa (VAT) mainitaan rannikkoalue ja Vuoksen vesistöalue erityisinä aluekokonaisuuksina, joilla tulee turvata luonto- ja kulttuuriarvot siten, että asumisen ja elinkeinotoiminnan harjoittamisen edellytykset samalla säilyvät.

Metsähallituksen tehtävänä on edistää vielä jäljellä olevan saaristolaiskulttuurin säilymis- edellytyksiä hallinnassaan olevilla alueilla. Laki saariston kehityksen edistämiseksi velvoittaa turvaamaan saariston elinvoimaisuutta, luontoa ja maisemakuvaa. Meri- ja rannikkoalueen sekä sisävesien suojelualueilla hoidon ja käytön suunnittelussa ja toteutuksessa otetaan huomioon rannikon ja saariston kulttuuriympäristöt sekä saaristokulttuurin säilymisedellytykset. Nämä tavoitteet sisältyvät mm. vuonna 2005 valmistuneeseen Suomen rannikkostrategiaan.

Luontopalvelujen hallinnassa on rannikkoalueella neljä ja Vuoksen vesistöalueella kaksi kansallispuistoa. Niiden hoidon ja käytön ratkaisut ovat muotoutuneet yhteistyössä paikallisten toimijoiden kanssa aikanaan laadittujen suunnitelmien pohjalta. Suomen Natura-verkoston sisältyy kaikkiaan noin 150 merellistä Natura-alueita, joista ainakin satakunta sisältää valtionmaita. Suuri osa näistä on vielä perustamattomia suojeluohjelmakohteita. Metsähallituksella on koordinoituvastuu Merenkurkun saariston maailmanperintöalueen hallinnosta, suunnittelusta ja kehittämisestä. Valtioneuvosto teki syksyllä 2009 periaatepäätöksen merialueen viidennen kansallispuiston perustamisesta Selkämerelle.

Rannikon ja saariston sekä suurten vesistöjen suojelualueilla hoidon ja käytön suunnittelun tulee perustua ekosysteemilähtöiseen kokonaistarkasteluun. Saariston suojelualueiden pituus ja vyöhykemäisyys edellyttävät, että niiden opastus, virkistykseen ja matkailun ohjaus sekä palveluvarustus suunnitellaan yhtenäisesti maakunnittain. Sen sijaan alueen asukkaiden ja maanomistajien osallistaminen edellyttää suunnittelua kunta- ja kylätasolla. Yhdessä paikallisten toimijoiden kanssa pyritään löytämään sellaiset alueiden hoidon ja käytön ratkaisut, jotka mahdollistavat sekä luonnon- ja kulttuuriympäristön säilymisen että paikallisen toimeentulon. Mm. kalastus ja metsästyks kuuluvat saariston perinteiseen maankäyttöön. Kalastuksella on edelleen merkitystä myös toimeentulolle rannikko- ja saaristokunnissa.

Saaristokulttuurin elinvoimaisuutta tuetaan monin tavoin. Esimerkiksi Saaristomeren kansallispuiston ja Merenkurkun perinnemaisemia hoidetaan aktiivisesti. Vanhoja kalastaja-asumuksia sekä entisiä luotsi-, merivartiosto- ja armeijan kiinteistöjä on kunnostettu opastuskäyttöön. Luontotuvissa kerrotaan kävijöille saariston elämästä ja luonnosta. Useille saarille on tehty luontopolkuja, jotka vievät tutustumaan saarten mielenkiintoisimpiin luonto- ja kulttuurikohteisiin myös veden alle. Veneilijöille ja retkeilijöille on rakennettu rantautumis-, tulenteko- ja telttailupaikkoja. Matkailuun liittyviä palveluita kehitetään ja ylläpidetään yhteistyössä paikallisten yrittäjien kanssa. Palvelut tarjoavat monille saaristolaisille toimeentulon, ja luontomatkailulla onkin merkittävä vaikutus saaristokuntien talouteen.

Ruotsinkielisillä rannikko- ja saaristoalueilla otetaan erityisesti huomioon kaksikielisyyden vaatimukset.

8 Luonnon virkistyskäyttö ja luontomatkailu

8.1 Kestävyyden ehdoilla ja kysynnän mukaisesti

Kaiken virkistys- ja matkailukäytön edellytyksenä on, että toiminta ei ole ristiriidassa alueen suojelutavoitteiden kanssa. Käytön kestävyyttä edistetään noudattamalla luontopalvelujen laatimia **kestävän luontomatkailun periaatteita**. **Luonnon virkistyskäyttö** -käsite sisältää luontomatkailun ja lähivirkistystyksen. Kestävän luontomatkailun periaatteet koskevat kaikkea virkistyskäyttöä, eivät vain luontomatkailua. Kestävän luontomatkailun periaatteet koskevat sekä Metsähallitusta että valtionmaita käyttäviä matkailuyrityksiä, kävijöitä ja sidosryhmiä.

Kestävää luontomatkailua harjoitetaan luontopalvelujen hallinnassa olevilla suojelualueilla siten, että

- luontoarvot säilyvät ja toiminta edistää luonnon suojelua
- kunnioitetaan paikallista kulttuuria ja perinteitä
- ympäristöä kuormitetaan mahdollisimman vähän
- asiakkaiden arvostus ja tietämys luonnosta ja kulttuurista lisääntyvät
- asiakkaiden mahdollisuudet luonnossa virkistymiseen paranevat
- asiakkaiden henkinen ja fyysinen hyvinvointi vahvistuvat
- vaikutetaan myönteisesti paikalliseen talouteen ja työllisyyteen
- viestintä ja markkinointi on laadukasta ja vastuullista
- yhteistyöllä saavutetaan parhaat tulokset.

Kestävyyden toteutumista seurataan erikseen valittujen mittareiden avulla (ks. luku 9.1.2). Luontopalvelut on kehittänyt käytön kestävyyden arviointiin ja seurantaan **hyväksyttävän muutoksen rajat** -lähestymistapaan perustuvan menetelmän. Menetelmä otetaan tarvittaessa käyttöön, mikäli matkailu- ja virkistyskäyttö on alueella merkittävää tai alueelle tehty uhka-analyysi sitä edellyttää. Luontomatkailun kestävyyden seuranta kuuluu osana laajempaan suojelualueiden tilan seurantaan (ks. luku 5.2).

Luontopalvelujen suojelualueilla tarjoamat virkistyskäyttömahdollisuudet sekä virkistystyksen palvelurakenteet ovat yhteiskunnallisia palveluja ja niiden tulee olla kaikkien kävijöiden saatavilla. Kaikilla alueilla ei kuitenkaan tarjota kaikkia mahdollisuuksia tai palveluja. Luontopalvelujen suojelualueilla tarjoamia palveluja ovat luonnossa liikkumista tukevat, helpottavat ja ohjaavat, kävijälle turvalliset rakenteet sekä palvelujen tunnettuuteen, alueella liikkumiseen, luonnon ja kulttuuriperinnön ymmärtämiseen ja suojeluun liittyvä opastusviestintä.

Monipuolisimpia palveluita tarjotaan niillä kohteilla, joilla on koko suojelualueverkosto huomioiden ottaen suurin ja monipuolin kysyntä sekä edellytykset siihen vastaamiseen. Nämä ovat yleensä useamman suojelualueen muodostamia aluekokonaisuuksia ja matkailun painopiste-alueita. Tällaiset kohteet ovat usein merkittäviä matkailun vetovoimatekijöitä osana laajempaa matkailualueita. Muilla kohteilla, joilla on merkittävää virkistyskäytön kysyntää, tarjotaan palveluja lähinnä omatoimiseen virkistäytymiseen. Monipuolisten matkailupalveluiden alueilla tulee kiinnittää huomiota myös paikallisväestön virkistyskäytön tarpeisiin, jotka kytkeytyvät usein erämaisiin olosuhteisiin ja rauhallisiin selkosiin.

Jotta palvelut olisivat kaikkien saatavilla, tulee osan niistä olla myös esteettömiä (liikkuminen, kuulo, näkö jne.). Tämä koskee sekä opastusta että palveluvarustusta. Esteettömien palvelujen tarjonta keskitetään alueille, joilla kysyntä on suurta ja joilla on tai joihin voidaan luoda monipuolinen palvelutarjonta. Esteettömyyden on oltava kokonaisvaltaista, jaa tarve on otettava huomioon niin luontopalvelujen kuin muidenkin toimijoiden tarjoamissa palveluissa.

Suurella osalla suojelualueita ei tuoteta kävijäpalveluja eikä alueille ohjata aktiivisesti kävijöitä. Näiden alueiden virkistyskäyttäjät ovat pääasiallisesti paikallisväestöä. He hyödyntävät jokamiehen oikeuksia ja kunnassa asuville mahdollisesti kuuluvia erityisiä oikeuksia alueita koskevien säästöjen rajoissa.

Yhteiskunnallisten virkistyspalvelujen maksullisuudesta säädetään ministeriöiden maksuperustelain perusteella antamissa maksuasetuksissa. Pääosa yhteiskunnallisista virkistyspalveluista on säästöperusteisesti maksuttomia.

Niille kansallispuistoille ja muille alueille, joilla on suuri matkailullinen merkitys, voidaan laatia hoito- ja käyttösuunnitelmaa tukeva luontomatkailusuunnitelma. Suunnitelmassa kuvataan mm. matkailun nykytila ja määritellään tavoitteet, yhteistoiminta, kehittämissuunnitelma sekä kestävyysarviointi ja seuranta. Hoito- ja käyttösuunnitelman tueksi voidaan laatia myös opastusviestintäsuunnitelma, joko luontomatkailusuunnitelmaan liittyen tai tarvittaessa erikseen.

8.2 Jokamiehen oikeudet

Jokamiehen oikeuksilla tarkoitetaan kaikille kuuluvia oikeuksia käyttää luontoa alueen omistajasta riippumatta. Luonnon käyttämiseen jokamiehen oikeuksien sallimissa rajoissa ei tarvita maanomistajan lupaa, eikä käytöstä voi periä maksua. Oikeutta ei saa käyttää haittaa tai häiriötä tuottavalla tavalla. Jokamiehen oikeuksiin kuuluvat mm. liikkuminen jalkaisin, hiihtäen, soutaen, meloen, pyöräillen, ratsastaen ja ajaen koiravaljakolla (ks. myös luku 10.6) tai porolla, tilapäinen leiriytyminen sekä marjojen ja sienten poiminta.

Luonnonsuojelualueilla pääperiaatteena on, että liikkuminen omin voimin on yleensä sallittu luonnon ottamatta luonnonpuistoja ja muiden suojelualueiden rajoitusosia (ks. luku 8.3). Perustetuilla luonnonsuojelualueilla on mahdollista järjestyssäännöllä rajoittaa mm. liikkumista, leiriytymistä ja maihinnousua, jos alueen eläimistön tai kasvillisuuden säilyminen sellaista vaatii. Liikkumisrajoitus voi koskea koko vuotta, kesäkautta tai eläinten lisääntymiskautta, tai liikkuminen voi olla rajattu tietyille reiteille. Liikkumista voidaan rajoittaa myös turvallisuussyistä – esim. pyöräilyä vilkkailla retkeilyreiteillä (laki kulutustavaroiden ja kuluttajapalveluiden turvallisuudesta, ks. luku 8.6).

Tilapäisestä leiriytymisestä voi olla aluekohtaisia määräyksiä riippuen alueen koosta, kulumis-herkkyydestä, käyntimäärästä ja huoltomahdollisuuksista. Luonnonpuistoissa ja pienillä luonnonsuojelualueilla leiriytyminen on yleensä rauhoitusmääräyksissä kokonaan kielletty. Useimmissa kansallispuistoissa ja eräillä muilla suurehkoilla luonnonsuojelualueilla leiriytyminen on sallittu erikseen osoitetuilla, huolletuilla telttailualueilla. Suurimpien kansallispuistojen syrjävyöhykkeillä sekä syrjäisillä soidensuojelualueilla ja vanhojen metsien suojelualueilla tilapäinen leiriytyminen on yleensä sallittu.

Marjojen ja ruokasienten poimiminen on tavallisesti sallittu siellä missä liikkuminenkin. Kasvillisuuden vahingoittaminen on kuitenkin kielletty. Onkiminen ja pilkkiminen kuuluvat jokamiehen-oikeuteen rinnastettaviin yleisoikeuksiin. Suojelualueilla onkimista ja pilkkimistä on voitu rajoittaa alueen perustamissääöksessä, ja joissakin tapauksissa perustamissääös antaa mahdollisuuden niiden rajoittamiseen koko luonnonsuojelualueella järjestyssäännöllä. Tavallisesti järjestyssäännöllä voidaan kuitenkin rajoittaa näitä oikeuksia vain perustamalla liikkumisrajoitusalueita, jos tällaisten alueiden perustamiseen on selkeät luonnonsuojelulliset perusteet.

Tulenteko vaatii maanomistajan luvan, eli se ei kuulu jokamiehen-oikeuksiin. Eräiden suojelualueiden perustamissääöksissä tulenteko on kielletty tai sitä on rajoitettu. Jos suojelualueelle on laadittu hoito- ja käyttösuunnitelma tai annettu järjestyssääntö, noudatetaan näillä alueilla tulenteossa hoito- ja käyttösuunnitelman sekä järjestyssäännön kirjauksia. Valtaosassa suojelualueita tulenteko on sallittu vain osoitetuilla tulentekopaikoilla. Pohjois-Suomen laajojen suojelualueiden ja erämaa-alueiden hoito- ja käyttösuunnitelmissa tulenteko-oikeus on kuitenkin usein määritelty vapaammin – esim. erämaa-alueilla tulenteko on pääosin sallittua käyttäen kuivia oksia, risuja ja pieniä juurakoita. Avotulenteko on kielletty pelastusviranomaisten antaman metsäpalovaroituksen aikana.

Niillä suojelualueilla, joilla ei ole hoito- ja käyttösuunnitelmaa tai järjestyssääntöä, tulenteossa tulee ensisijaisesti käyttää rakennettuja tulentekopaikkoja. Lapin ja Oulun läänissä ja Pohjois-Karjalan maakunnassa luontopalvelut sallii näillä suojelualueilla tulenteon oksista, risuista ja pienistä juurakoista myös muualla – ei kuitenkaan alle puolen kilometrin etäisyydellä osoitetusta tulentekopaikasta, eikä alueilla, jotka on mahdollisesti aluejohtajan erillisellä päätöksellä rajattu tulenteko-oikeuden ulkopuolelle. Eteläisemmässä Suomessa vastaavaan tulentekopaikkojen ulkopuolella tapahtuvaan tulentekoon voidaan myöntää maksuton tulentekolupa.

Suojelualueiden huollettujen taukopaikkojen käyttö ei kuulu jokamiehen-oikeuksiin, vaan niiden käytöstä luontopalvelut päättää erikseen. Huollettujen, avointen taukopaikkojen (autiotuvat, tulentekopaikat, kodat ja laavut) käyttöön ei tarvita lupaa eikä käytöstä peritä maksua – lukuun ottamatta yritystoimintaa, jolloin käyttö edellyttää Metsähallituksen lupaa tai sopimusta, ja käytöstä peritään maksu. Varaus- ja vuokraohteet ovat kaikille maksullisia.

8.3 Virkistyskäytön ohjaus

Virkistyskäytön ohjauksen keinoja ovat vyöhykkeistäminen, palvelurakenteiden ja opastuksen suunnittelu ja toteutus sekä lupa- ja sopimuskäytännöt.

Hoito- ja käyttösuunnitelmissa suojelualueet jaetaan 1) retkeily- ja luontomatkailu-, 2) syrjä- sekä 3) rajoitus- ja luontoarvovyöhykkeisiin. Suojelualueiden virkistyskäyttöä ohjataan ottamalla huomioon alueiden kysyntä, vetovoimatekijät ja suojelutavoitteet. Virkistyskäyttö ja sitä tukevat palvelut keskitetään luontonsa ja sijaintinsa puolesta soveliaalle alueille. Kävijät ohjataan virkistysvyöhykkeelle ensisijaisesti merkityillä reiteillä, muilla palvelurakenteilla ja opastuksella. Rajoitusvyöhykkeitä voidaan perustaa, jos alueen eläimistön tai kasvillisuuden säilyminen sellaista vaatii. Luontoa voimakkaasti kuluttavat tai lajistoa häiritsevät käyttömuodot ohjataan tarvittaessa suojelualueen ulkopuolelle. Virkistyskäytön ohjauksessa on tavoitteena minimoida eri käyttömuotojen toisilleen aiheuttama häiriö. Eri käyttömuodot ohjataan kuitenkin mahdollisuuksien mukaan samoille reiteille. Reitit ja palvelurakenteet mitoitetaan kysynnän, ympäristövaikutusten ja kävijäturvallisuuden perusteella.

Virkistyskäyttö voi olla myös järjestettyä toimintaa, ohjattuja retkiä ja tapahtumia – kuten kunto- tapahtumat, luontoretket ja partiotoiminta. Jokamiehenoikeudet ylittävä toiminta ja järjestetyt tapahtumat edellyttävät alueen haltijan lupaa. Luvan myöntäminen harkitaan tapauskohtaisesti, ottaen huomioon tapahtuman vaikutus alueen luontoon ja muihin kävijöihin.

Moottoriajoneuvojen käyttöön perustuva virkistyskäyttö on suojelualueilla mahdollista vain poikkeustapauksissa. Järjestetyn toiminnan ja tapahtumien huoltoon on kuitenkin mahdollista saada maastoliikennelupia. Joillakin suojelualueilla on lisäksi mahdollisuus moottorikelkkailuun merkityillä reiteillä tai Metsähallituksen maastoliikenneluvan vaativilla moottorikelkkaurilla (ks. tarkemmin luku 10.4).

8.4 Matkailun yritystoiminta

Suojelualueisiin tukeutuvan matkailun merkitys on monilla alueilla suuri. Toiminta edistää paikallistaloutta ja työllisyyttä, tuottaa myönteistä mielikuvaa luonnonsuojelusta ja myös vaikuttaa myönteisesti luonnonsuojeluun. Luontopalvelut luo edellytyksiä suojelualueiden kestäväälle matkailukäytölle. Luontopalvelujen tuottamat palvelut ovat suojelualueiden kävijöille osa matkailun palvelukokonaisuutta, josta pääosan tuottavat matkailuyritykset. Luontopalvelujen tavoitteena on hyvä ja luottamuksellinen yhteistyö matkailualueen muiden toimijoiden kanssa.

Matkailutarkoituksiin ei vuokrata maata suojelualueelta. Luontopalvelut voi kuitenkin vuokrata tiloja luontomatkailua palvelemaan liiketoimintaan, kuten kahvilapalveluille. Luontopalvelujen ylläpitämien avoimien, huollettujen taukopaikkojen käyttö liiketoimintaan on mahdollista, mikäli se ei rajoita alueiden ja palvelurakenteiden yleistä käyttöä. Autio- ja varaustuvat eivät käytön luonteensa takia sovellu matkailun yritystoiminnan tukikohdiksi. Matkailun yritystoiminta pyritään ohjaamaan sopimuskäytäntöjen avulla varattaville kohteille – mm. vuokrakotiin, -tupiin ja -tulipaikoille.

Yritystoiminnalle maksullisten palvelujen käyttö edellyttää lupaa tai sopimusta, ja käytöstä peritään luontopalvelujen määrittelemä korvaus. Suojelualueisiin tukeutuvien ja niiden asiakkaita palvelevien matkailuyritysten kanssa pyritään tekemään **yhteistyösopimus**, jossa määritellään keskinäisen yhteistyön tarkoitus, tavoitteet ja sitoumukset. Yhteistyösopimuksessa yritykset sitoutuvat noudattamaan suojelualueiden kestävä luontomatkailun periaatteita ja raportoimaan toiminnastaan vuosittain. Metsähallitus sitoutuu vastaavasti omien palvelujen laadun varmistamiseen ja viestimään yrityksen palveluista omilla aluetta koskevilla opastusviestinnän jakelukanavillaan.

8.5 Opastus- ja asiakasviestintä

Opastusviestintä on osa alueiden palveluita ja yleistä luonnonsuojelutyötä. Opastusviestintä ohjaa kestävään, luontoa säästävään ja toisia kävijöitä huomioonottavaan retkeilyyn sekä vastuulliseen käyttäytymiseen. Opastusviestinnän tavoitteena on:

- parantaa kohteiden saavutettavuutta ja turvallisuutta
- antaa perustiedot alueesta
- edistää luonnon- ja kulttuuriperinnön suojelua
- syventää kävijöiden luonto- ja kulttuurielämyksiä
- antaa aineksia ympäristövastuulliseen ja aktiiviseen kansalaiskäyttäytymiseen.

Opastusviestinnällä on kolme tasoa: 1) perustiedon tarjonta, 2) herättelevä opastus ja 3) syventävä opastus. Opastusviestintämme sisältää aina perustiedon tarjonnan, jotta kävijä voi liikkua alueillemme turvallisesti ja kestävyuden periaatteet huomioon ottaen. Herättelevän opastuksen avulla pyritään lisäämään kävijöiden kiinnostusta luontoon, kulttuuriperintöön ja luonnonsuojeluun. Syventävän opastuksen (ympäristökasvatus) tavoitteena on syventää luontotietämystä ja saada kävijät myös toimimaan luonnon puolesta.

Suojelualueiden opastusviestintää kehitetään alueiden luonteen, sijainnin, suojelutavoitteiden ja opastuksen kysynnän mukaisesti ottaen huomioon suojelun asettamat rajoitukset. Kaikilla suojelualueilla annetaan tietoa alueen rajoista ja rauhoitusmääräyksistä. Pääasiallisia opastusviestinnän kehittämiskohteita ovat luontomatkailun ja virkistyskäytön kannalta tärkeimmät kohteet, mutta niissäkin opastusviestintää tarjotaan kysynnän mukaisesti.

Opastusviestintä kuuluu luontopalvelujen perustehtäviin. Luontopalvelujen järjestämä yleinen neuvonta, opastus ja tiedotus ovat säädösperusteisesti maksuttomia silloin, kun niistä aiheutuu vain vähäisiä kustannuksia. Luontopalveluilta erikseen tilatut opastustoiminnan tuotteet ja palvelut ovat sen sijaan maksullisia.

Opastusviestinnän keskeiset kohderyhmät ovat vapaa-ajan kävijät ja oppimaan tulevat ryhmät. Merkittävin ero näiden kahden ryhmän välillä on motiiveissa. Ensimmäinen ryhmä liikkuu suojelualueilla vapaa-ajallaan ja tulee alueille yleensä viihtymään. Tähän ryhmään lukeutuu enemmistö suojelualueiden kävijöistä. Toinen ryhmä taas tulee alueelle oppimaan omaehtoisesti tai osana opetussuunnitelmaan kuuluvaa opetusta.

Vapaa-ajan kävijöihin kuuluvat kotimaiset omatoimiset ja ryhmämatkailijat (esim. retkeilijät, ulkoilijat, eläkeläiset, perheet, kokemattomat luonnossa liikkujat sekä kalastajat ja metsästäjät), ulkomaiset omatoimiset ja ryhmämatkailijat sekä paikalliset lähivirkistäytyjät (mm. retkeilijät, ulkoilijat, harrastajat, vapaa-ajan asukkaat). Oppimaan tulevia ryhmiä ovat esi- ja perusopetusryhmät, leirikoulut, opettajat ja varhaiskasvattajat, luonnonvara- ja matkailualan oppilasryhmät, muut oppimaan tulevat ryhmät (esim. vapaaehtoistyöntekijät ja harrastajaryhmät) sekä matkailuyritysten oppaat.

Opastusviestinnän jakelukanavat ovat:

- sähköiset verkkopalvelut (luontoon.fi, retkikartta.fi, metsa.fi)
- matkailuinfot, hotellit ja muut ulkoiset toimijat
- asiakaspalvelupisteiden ketju
- sertifioidut ulkopuoliset oppaat
- omat oppaat.

Opastusviestinnän välineet valitaan aina kohderyhmän ja tavoitteen mukaisesti. Suojelualueilla näitä ovat mm. maastossa sijaitsevat luontorakenteet, opastusrakennukset (luontokeskukset ja -tuvat sekä muiden rakennusten yhteyteen sijoitetut opastustilat), opastustoiminta (esim. päivystävä opas, ryhmien opastus ja opastetut retket), tapahtuma- ja kurssitoiminta (esim. talkooleirit ja Junior Ranger -toiminta), näyttelytoiminta (pysyvä näyttelyaineisto ja vaihtuvat näyttelyt), avohjelmat, opetusaineisto ja -varustus, suojelualueiden maasto-opetukseen varatut ja varustetut alueet sekä muu viestintä (esim. verkkosivut, ilmaisesitteet, myytävät painotuotteet sekä osallistuminen näyttelyihin ja messuille).

Kaikilla opastusviestinnän tasoilla tehdään yhteistyötä. Luontopalvelujen lisäksi alueella toimivila yrityksillä on usein opastustoimintaa. Huolellisella suunnittelulla ja yhteistoiminnalla tulee varmistaa, että luontopalvelujen ja yksityisten yritysten opastustoiminta täydentävät toisiaan.

Suojelualueiden käytön ohjauksessa ja opastuksessa otetaan huomioon luontopalvelujen **viestintäohjelman linjaukset** (asianhallinta Dno 4661/030/2009). Viestintäohjelmalla tuetaan luontopalvelujen toimintaohjelman tavoitteita sekä vahvistetaan luontopalvelujen mainetta ja tunnettuutta osana Metsähallitusta. Kaikessa viestinnässä vahvistetaan luontopalvelujen ydinviestiä, joka kertoo luontopalvelujen identiteetin sekä olemassaolon tarkoituksen:

Luontopalvelujen hoidossa olevat kansallispuistot ja erämaa-, luonnonsuojelu- ja retkeilyalueet sekä kestävä luonnon ja luonnonvarojen virkistyskäyttö auttavat säilyttämään Suomen ainutlaatuisinta luontoa ja kulttuuriperintöä sekä tuottamaan hyvinvointia ihmisille.

Opastusviestinnässä keskeiset sanomat ovat:

- Luonnon monimuotoisuuden turvaaminen varmistaa luonnon sopeutumiskyvyn myös tulevaisuudessa.
- Omaleimaisia ja monimuotoisia kulttuuriympäristöjä ja historiallisia kohteita hoitamalla vaalitaan kulttuuriperintöämme.
- Luonnon monimuotoisuuden suojelu edellyttää kulutustapojen muuttamista.
- Luonnossa liikkuminen virkistää, vahvistaa terveyttä ja lisää hyvinvointia.
- Jokainen on vastuussa luonnonsuojelualueiden viihtyisyydestä ja luonnonarvojen säilymisestä.

Suojelualueisiin liittyvää markkinoivaa asiakasviestintää on sekä alueelle houkutteleva viestintä ennen käyntiä että viestintä ja asiakaspalvelu paikan päällä ja käynnin jälkeen. Suojelualueita ja erityisesti kansallispuistoja tuodaan esille luontoarvoiltaan ainutlaatuisina, laadukkaina ja hyvin hoidettuina kohteina, joissa on mahdollisuus aidon luonnon kosketukseen. Tavoitteena on lisätä kansallispuistojen merkitystä matkailun vetovoimatekijöinä, saada aikaan kysyntää ja lisätä kävijöiden viipymistä matkailualueilla niin, että he käyvät kansallispuistojen kaltaisten lippulaiva-alueiden lisäksi myös matkailualueen muilla kohteilla. Tunnetuus ja kysyntä lisäävät myönteistä suhtautumista kansallispuistojen ja muiden luonnonsuojelualueiden sekä erämaiden hoitoon ja kestäväan käyttöön, parantavat luontopalvelujen toimintaedellytyksiä ja toiminnan resursseja sekä vahvistavat Metsähallituksen ja luontopalvelujen mainetta houkuttelevana, luotettavana ja paikallistaloutta hyödyntävänä yhteistyökumppanina.

Asiakasviestinnän kanavia voivat olla mediaviestintä, suojelualueita esittelevät verkkopalvelut, sähköiset uutiskirjeet, luontokeskuksissa ja muissa asiakaspalvelupisteissä tapahtuva suojelualueiden esittely ja muu tuotettu alueita esittelevä viestintäaineisto. Tavoitteena on myös vahvistaa kumppaniviestintää niin, että luontopalvelujen matkailualan yhteistyökumppanit viestivät luontopalvelujen hoidossa olevista alueista samoin tavoittein ja viestein kuin luontopalvelut itse.

Kansallispuistoille, valtion retkeilyalueille ja eräille muillekin suojelualueille on tehty puistojen tunnukset, jotka ovat myös rekisteröityjä tuotemerkkejä. Suojelualueisiin liittyvässä markkinoivassa viestinnässä hyödynnetään mahdollisuuksien mukaan puistojen tunnuksia. Tunnusten käytölle on laadittu yhteiset periaatteet.

8.6 Palvelurakenteet ja niiden huolto

Suojelualueiden palvelurakenteiden tavoitteena on parantaa alueiden virkistyskäytön edellytyksiä sekä ohjata alueiden käyttöä luonnonsuojelu- ja muiden käyttötavoitteiden mukaisesti. Palvelurakenteiden mitoitus, määrä ja laatu pohjautuvat alueiden kysyntä- ja asiakasrakenteeseen sekä käytön painottumiseen alueella.

Alueiden luonne ja niiden tarjoamista mahdollisuuksista johtuva profiili sekä suojelualan perustamistarkoitus ja suojelusäädökset asettavat lisäksi omat reunaehdonsa. Vilkkaassa virkistyskäytössä olevilla alueilla palvelurakenteet keskitetään virkistysvyöhykkeelle.

Kysynnän, tarjonnan ja luontaisten ominaisuuksiensa mukaan suojelualue voi profiloitua nähtävyytenä, luonnossa liikkumisen ja harrastamisen, luontoon tutustumisen ja havainnoinnin tai ympäristökasvatuksen kohteena.

Retkeilyn palvelut luokitellaan kolmeen luokkaan:

- 1) **Vaellus- ja eräretkeilyluokan** kohteilla sekä suojelualueilla palvelutarjonta sisältää saavutettavuuspalvelut ja lepäämispalvelut. Tällaiset kohteet suunnataan kokeneille ja erikoistuneille asiakkaille. Kyseessä ovat pitkän viipymän kohteet, joilla rakenteet ovat vähäisiä; pääosin nämä alueet ovat rakentamattomia.
- 2) **Retkeilyn peruspalveluin** varustetuilla kohteilla välineinä ovat saavutettavuus-, liikkumis- ja lepäämispalvelut sekä havainnointia ja oppimista tukevat palvelut. Nämä kohteet sopivat erityisesti retkeilyn ja luonnossa liikkumisen perustaidot osaaville. Kyseessä ovat lyhyen viipymän kohteet, joilla rakenteita on keskimääräisesti, ja niiden laatu ja käyttötarkoitus määräytyvät alueen profiilin mukaan.
- 3) **Päiväasiakkaan palveluina** tarjotaan monipuolisimmin saavutettavuuden, liikkumisen, lepäämisen, havainnoinnin ja oppimisen palveluita sekä lisäpalveluita ja erityisaktiviteetteja alueen luonteen ja käyttömahdollisuuksien mukaan. Nämä kohteet sopivat kaikille. Päiväasiakaskohteet tarjoavat palveluita myös kokemattomille ja liikuntaesteisille.

Palvelurakentamisen tasot ja niiden sisältämät keskeiset rakennetyypit edellä mainituissa luokissa ovat:

- **saavutettavuuspalvelut:** liikenneyhteydet, pysäköintialue, lähtöopasteet, ekopiste
- **liikkumispalvelut:** kesäreitit, talvireitit, vesireitit, moottoriajoneuvoreitit
- **lepäämispalvelut:** taukopaikat, joita ovat tuli- ja yöpymispaikat sekä varauskohteet
- **havainnointia ja oppimista** tukevat palvelut: luontotornit, luontopolut, luonnonnähtävyydet, kulttuurinähtävyydet
- eri asiakasryhmien **lisäpalvelut:** palvelut yrityksille, esteettömät palvelut, tilauspalvelut, yhteistyöyritysten tuottamat lisäpalvelut.

Retkeilijöitä palvelevien kahviloiden ja leirintäalueiden rakentaminen on myös mahdollista, mutta ensisijaisesti tällaiset palvelut ohjataan suojelualan ulkopuolelle. Rakentamisessa noudatetaan Metsähallituksen luontorakentamisen periaatteita ja palveluvarustuksen rakentamisen toimenpidesuunnitteluohjetta.

Kesäretkeilyreiteillä otetaan käyttöön vaativuusluokitus. Luokituksen tarkoituksena on auttaa kävijöitä kunnolleen ja taidoilleen parhaiten sopivan reitin valinnassa. Luokitustieto viedään aina **luontoon.fi**:hin ja Reiskan kautta **retkikartta.fi**:hin. Lisäksi vaativuusluokat sisällytetään maastopasteisiin, kun uusia kohteita rakennetaan tai opasteita uusitaan.

Suojelualueiden huolto järjestetään niin, että se rasittaa mahdollisimman vähän alueen luontoa. Jätehuolto järjestetään ympäristöä säästävän roskattoman retkeilyn periaatteilla. Kävijät tuovat itse pois jätteensä lajittelupisteisiin. Yritykset vastaavat asiakkaidensa osalta jätehuollosta. Sekajätteen syntyä ehkäistään ennalta kävijöiden opastuksella. Käymäläjäte kompostoidaan, ja sille voidaan tehdä maastoon välivarastointipisteitä.

Rakennetuilla taukopaikoilla on pääosin järjestetty polttopuu- ja osin kaasuhuolto. Tähän liittyviä ympäristövaikutuksia pienennetään vaikuttamalla asiakkaiden käyttäytymiseen, arvioimalla palvelujen todellista tarvetta sekä kehittämällä energiahuollon menetelmiä. Asiakkaille suositellaan ensisijaisesti omien retkikeitinten käyttöä, ja heitä kehoitetaan säästämään polttopuuta ja kaasua. Asiakkaille kerrotaan energian käytön ja huollon ympäristövaikutuksista.

Polttopuu tuodaan suojelualueille yleensä alueen ulkopuolelta erityisesti silloin, kun puun kulutus on suurta. Polttopuuna voidaan käyttää myös suojelualueilta luonnon- tai maisemanhoidollisista syistä poistettua puuta. Eräillä laajimmilla alueilla polttopuuta on aiemmin otettu suojelualan sisältä erillisen suunnitelman mukaisesti, mutta tästä käytännöstä pyritään pääosin luopumaan, koska pitkään jatkuessaan tällainen puunotto saattaa mm. näkyä haitallisesti maisemassa.

Alueiden huoltoa ja valvontaa varten rakennetaan ja huolletaan työmaamajoitustiloja, huoltotukikohtia ja valvontatupia. Myös näiden toiminnassa pyritään luonnon ja ympäristön mahdollisimman vähäiseen kuormitukseen sekä välttämään rakentamista suojelualueiden sisälle – varsinkin niiden arvokkaimpiin osiin.

Pääperiaatteena suojelualueilla tapahtuvassa rakentamisessa on, että korjataan mieluummin vanhaa kuin rakennetaan uutta. Näin säilytetään vanhaa rakennusperintöä ja varmistetaan kulttuuriperintöarvojen säilyminen. Uudisrakentamisessa tavoitteena ovat pitkäikäiset, elinkaarikustannuksiltaan edulliset rakennukset ja rakennelmat. Kohteiden tulee olla käytön suhteen oikein mitoitettuja ja muunneltavia. Rakennettujen kohteiden tulee olla tarkoituksenmukaisia, kestäviä ja turvallisia sekä helppohoitaisia. Talotekniikkaratkaisuissa suositetaan uusiutuvan energian käyttöratkaisuja (esim. maalämpö ja aurinkosähkö). Uudisrakentamisessa edellytetään ainakin luontokeskuksissa ja -taloissa korkeatasoista arkkitehti-, rakenne- ja talotekniikkasuunnittelua. Kullekin rakennuskiinteistölle määritellään vastuhenkilö ja kiinteistön hoitaja. Rakennuskannan kunto selvitetään kuntotarkastuksilla, ja sitä seurataan kuntoarvioinneilla. Tärkeimmille rakennuksille laaditaan huoltokirjat. Suurempien rakennusten ja erikoisrakenteiden kuntotarkastukset voidaan ostaa asiantuntijapalveluina, mutta tarkastusten tason ja tietosisällön tulee vastata luontopalvelujen asettamia tavoitteita.

Ilmastonmuutokseen varautuminen on palveluvarustuksen osalta tärkeää. Puistojen reittien suunnittelussa ja toteutuksessa otetaan huomioon huollon muuttuvat haasteet. Suunnittelussa tulee ottaa erityisesti huomioon kävijöiden ja huollon tarvitsemat reitit. Ne joudutaan jatkossa rakentamaan järeästi ja kestävästi (murske, suodatinkankaat) märän, pehmeän ja liettyvän maaperän ominaisuuksien vuoksi sekä tehokkaan huollon mahdollistamiseksi.

Ilmastonmuutokseen varaudutaan myös siten, että pitkospuut korvataan mahdollisuuksien mukaan kivennäismaalle sijoitetuilla reiteillä. Suolle reitit viedään vain pakollisissa tilanteissa tai nähtävyysspistoina, ei pitkään suolla kulkevin reiteinä. Välttämättömien pitkospuiden rakentamisessa käytetään lahoamista hyvin kestävästä materiaalista (kyllästetty puu, mahdolliset muut materiaalivaihtoehdot). Kaikissa maastorakenteissa tulee korostumaan lahoamisen haittojen minimointi (rakenteet, materiaalit).

Luontopalvelut vastaa suojelualueiden palvelurakenteiden ylläpidosta, ja sitä säätelee mm. laki kulutustavaroiden ja kuluttajapalvelusten turvallisuudesta (75/2004). Asiakkaille osoitettujen palvelujen pitää olla turvallisia, eikä niistä saa aiheutua vaaraa henkilön terveydelle tai omaisuudelle. Asiakkaille on annettava riittävät ja oikeat tiedot palveluista sekä niiden käyttöön liittyvistä vaatimuksista ja riskeistä. Rakenteiden kuntoluokitusta seurataan Reiska-paikkatietojärjestelmässä ja hyödynnetään palvelujen laadun varmistamiseksi.

Hätätilanteisiin on varauduttu kaikille luontokeskuksille laadituilla pelastussuunnitelmilla. Maastossa voidaan käyttää pelastuspalvelukoodeja paikantamista varten. Luontopalveluilla on toiminnan vastuuvakuutus, joka koskee luonnonsuojelu- ja retkeilyalueiden hoitoa, erävalvontaa sekä luonnonsuojelu- ja virkistyskäytön edistämistä valtionmailla ja -vesillä.

9 Perusselvitykset, seurannat ja tutkimus

Luonnonsuojelulain mukaan luonnonsuojelualueiden ja niiden perustamisen yhtenä tavoitteena on luonnontutkimuksen edistäminen. Luonnonsuojelualueilla on mahdollista tutkia lähes luonnontilaisten ekosysteemien rakennetta ja toimintaa. Koska suojelualueet ovat pysyviä, ne tarjoavat hyvät mahdollisuudet luonnon kehityksen ja ympäristömuutosten pitkäaikaiseen seurantaan. Ympäristömuutosten nopeutuessa suojelualueiden kaltaisten mahdollisimman luonnontilaisten alueiden merkitys vertailualueina kasvaa entisestään.

Metsähallituksen hallinnassa olevilla suojelualueilla luontopalvelut tekee tai teettää hoidon edellyttämät perusselvitykset, ja luontopalvelut on keskeinen toimija myös näiden alueiden seurannoissa (ks. luku 9.1). Varsinaista tutkimusta suojelualueilla tekevät lähinnä ulkopuoliset tutkimuslaitokset, joilla on suojelualueilla myös runsaasti erilaisia seurantahankkeita (ks. luku 9.2).

Suojelualueiden sopeutuvaan hoitoon kiinteästi liittyvää, yksittäisiin suojelualueisiin ja koko suojelualueverkkoon kohdistuvaa suojelualueiden tilan seurantaa on käsitelty edellä luvussa 5.2.

9.1 Luontopalvelujen tekemät tai teettämät selvitykset ja seurannat

9.1.1 Perusselvitykset ja kartoitukset

Luontopalvelujen toiminta-ajatuksen mukaan suojelualueita hoidetaan sopeutuvan hoidon periaatteiden sekä tutkimukseen ja kokemukseen perustuvien parhaiden käytäntöjen mukaan (ks. luku 5.1). Toiminnan pohjana tulee siten olla riittävästi tietoa. Tarvittavaa tietopohjaa täydennetään jatkuvasti erilaisin perusselvityksin ja inventoinnein, joita luontopalvelut sekä tekee itse että tilaa ja teettää. Alueiden hoidon ja käytön ohjauksen edellyttämän tiedon taso vaihtelee alueen luonteesta riippuen. Tietotarpeet ovat keskimääräistä suurempia esimerkiksi ennallistamisen ja luonnonhoidon tai virkistyskäytön kannalta tärkeissä kohteissa.

Pitkän aikavälin tavoitteena on saada riittävät tiedot kaikkien suojelualueiden luonnosta (mm. geologiasta, geomorfologiasta, kasvillisuudesta, kasvistosta ja eläimistöä), kulttuuriperinnöstä sekä alueiden käytöstä (esim. maankäytön historia ja virkistyskäyttö). Luontopalvelut ylläpitää tietokantaa (LALLU) suojelualueilla tehdyistä tutkimuksista ja selvityksistä, ja luontopalvelujen tekemät tai teettämät selvitykset ja tutkimukset tallennetaan asianhallintajärjestelmään ja arkistoidaan. Perusselvityksissä ja inventoinneissa kootut tiedot tallennetaan käytössä oleviin paikkatieto- ja muihin tietojärjestelmiin mahdollisimman laajassa mitassa.

Suojelualueen hoito- ja käyttösuunnitelman laatimisen edellytyksenä on, että suunnittelun kohteena olevasta alueesta on käytettävissä riittävät perustiedot. Suunnittelua varten tietoja joudutaan usein täydentämään selvityksin ja inventoinnein. Suunnitelman laadintavaiheessa on oltava selvillä vähintään uhanalaisten lajien esiintymät sekä esim. kasvillisuuden ja linnuston suojelun kannalta arvokkaimmat kohteet. Alueen luonteesta riippuen voidaan tarvita tarkempia tietoja esimerkiksi tietyistä luontotyypeistä ja lajeista tai alueen historiasta ja entisestä maankäytöstä sekä virkistyskäytöstä. Hoito- ja käyttösuunnitelmaan pohjautuvassa toimenpidesuunnittelussa tarvitaan usein vielä tarkempia ja yksityiskohtaisempia tietoja alueesta.

Suojelualueiden perustietojen keruu tuottaa tietoa myös suojelualueverkon kattavuuden, laadun, edustavuuden ja aluetaloudellisen vaikuttavuuden sekä yksittäisten alueiden tilan arviointiin, luontodirektiivin luontotyyppien ja lajien seurantaan, luontotyyppien ja lajien uhanalaisuusarviointeihin sekä suojelualueiden ja talousmetsien välisiin vertailuihin. Koottua aineistoa käytetään hyväksi myös esimerkiksi opastusviestinnässä sekä tutkimuksen kohdentamisessa ja sen tausta-aineistona.

Luontotyyppi- ja lajitiedot

Suojelualueilta kerätään tietoa mm. luontotyyppien rakenteesta, edustavuudesta ja luonnon-tilaisuudesta. Luontotyyppitietoa kootaan ja täydennetään luontotyyppi-inventoinnissa, joka tehdään maan eteläosissa lähes yksinomaan maastoinventointina, mutta Pohjois-Suomessa käytetään apuna myös ilmakuvatulkintoja. Luontotyyppi-inventoinnissa kerätään kuvioittaiset tiedot mm. alueen kasvupaikoista, puustosta, lahoppumäärästä ja luonnon-tilaisuudesta. Inventointitiedot tallennetaan Metsähallituksen SutiGis-paikkatietojärjestelmään (yksityismaiden tiedot YSAGis-tietokantaan).

METSO-toimintaohjelmaan liittyen eteläisen Suomen luontopalvelujen hallinnassa olevien nykyisten suojelualueiden luontotyyppi-inventointi saatiin päätökseen vuoden 2006 lopussa. Etelä-Suomessa inventoidaan myös kaikki uudet suojeluun tulevat alueet osana METSO-toimintaohjelman toista vaihetta. Lisäksi täydentävää kartoitusta tehdään resurssien puitteissa kansallisesti uhanalaisiksi arvioitujen tai luontodirektiivin raportoinnin perusteella erityistä huomiota vaativien luontotyyppien tilan seuraamiseksi. Tulevina vuosina luontotyyppitiedon keruu painottuu aikaisempaa enemmän myös Lappiin.

Maaluontotyyppien inventoinnilla on jo pitkät perinteet. Sen sijaan tiedot vesien luontotyypeistä ovat olleet hyvin niukkoja. Etenkin mereisten alueiden hoidon ja käytön suunnittelu edellyttää tietoa mm. vedenalaisista luontotyypeistä ja lajeista. Luontopalvelut toteuttaa merialueella omaa monivuotista MERLIN-inventointiohjelmaa (Metsähallituksen hallinnoimien merialueiden inventointiohjelma), osana valtakunnallista vedenalaisen meriluonnon monimuotoisuuden inventointiohjelmaa VELMUa. MERLINin avulla merialueelta saadaan vähitellen koottua tarvittavia lajisto- ja luontotyyppitietoja. Vastaavia tietoja tarvittaisiin myös sisävesiltä, mutta niillä vastaavankaltaista vesiluonnon peruskartoitusta ei ole vielä aloitettu. Vesiluontotiedon täydentämistarpeiden takia SutiGis-paikkatietojärjestelmän tietosisältöön lisättiin vuonna 2007 vesiluontoa kuvaavia ominaisuustietoja.

Lajistotietoa tarvitaan erityisesti valtakunnallisesti ja alueellisesti uhanalaisista, silmälläpidettävistä sekä luonto- ja lintudirektiivin lajeista eli ns. **suojeltavista lajeista**. Lisäksi tietoa tarvitaan muista suojelutarpeessa olevista lajeista – eli harvinaisista tai häiriöherkistä lajeista – sekä myös elinympäristöjen tilaa – kuten luonnon-tilaisuutta, edustavuutta ja hoitotarpeita (esim. haitalliset vieraslajit) – ilmentävistä lajeista. Lajeista ja niiden esiintymistä kootaan yksittäisiä havaintotietoja ja tallennetaan niitä käytössä olevin tietojärjestelmiin. Tiedot muodostavat pohjan lajien systemaattisempien kartoitusten ja seurantojen suunnittelulle.

Uhanalaisten ja luontodirektiivin lajien tiedot tallennetaan ympäristöhallinnon Hertta eliölajit-tietojärjestelmään tai joidenkin erityissuojausta vaativien lajien osalta erillisiin tietokantoihin. Vanhan tiedon kokoamiseen ja tallentamiseen on panostettu viime vuosina, ja lähivuosina keskitytään erityisesti maastotarkistuksiin tietojen ajantasaistamiseksi. Tämä ns. **lajikohtainen esiintymien peruskartoitus** tuottaa tietoa nykyisin tiedossa olevien esiintymien tilanteesta sekä

lisäsuojelutoimien tarpeesta paikka- ja lajikohtaiseen suojelusuunnitteluun ja lajikohtaiseen arviointiin. Tiedot muodostavat pohjan yleispiirteiselle seurannalle. Kartoituksessa kootaan uhanalaisten lajien maastolomakkeen mukaiset perustiedot sekä arvioidaan esiintymään vaikuttaneet ja vaikuttavat tekijät ja mahdollinen hoitotarve. Uhanalaisten lajien tiedonhallinnasta on oma ohjeensa.

Kattaviin suojelukohteiden lajistokartoituksiin ei ole käytännön mahdollisuuksia. Niukkojen resurssien vuoksi systemaattiset kartoitukset kohdennetaan tärkeimpiin kohteisiin ja pääosin kohtuullisen hyvin tunnettuihin lajiryhmiin, joissa tiedolliset ja taidolliset valmiudet kartoitusten tekemiseen ovat olemassa. Näitä ovat ainakin putkilokasvit, sammalet, jäkälät, käävät, linnut, perhoset, kovakuoriaiset ja nilviäiset.

Tärkeimpiä kartoituskohteita ovat olemassa olevan elinympäristö- tai lajistotiedon pohjalta lajistollisesti tärkeiksi arvioidut alueet, joille suunnitellaan esim. virkistyskäyttöä tai ennallistamis- tai luonnonhoitotoimenpiteitä. Näistä tulisi kartoittaa erityisesti sellaisia lajiryhmiä, joiden suojelussa kyseisellä elinympäristöllä on suuri merkitys. Näitä ns. **toimenpidesuunnittelun lajistokartoituksia** tehdään suunnittelukuvioilla todennäköisesti olevan ja entuudestaan tuntemattoman suojelutarpeessa olevan lajiston turvaamiseksi ja elinolojen parantamiseksi sekä osin myös mahdollisten toimenpidevaihtoehtojen priorisoimiseksi. Kartoitustarpeen määrittää lopullisesti lajiryhmän asiantuntija maastotyöskentelyn yhteydessä.

Ns. **lajiston yleiskartoitusten** tavoitteena on saada tietoa suojelualueiden suojelutarpeessa olevan lajiston sekä elinympäristön laatua kuvaavien lajien yleisyydestä, runsaudesta ja levinneisyydestä. Tietoja hyödynnetään lajien uhanalaisuuden ja suojelutarpeen arvioinneissa, suojelualueverkoston edustavuuden arvioinnissa ja kehittämisen suunnittelussa sekä mm. METSO-toimenpiteiden (esim. ennallistaminen ja maanhankinta) suuntaamisessa. Vanhojen lajistokartoitustietojen hyödyntäminen on ollut hankalaa: Kartoituksia on tehty vähän, käytetyt menetelmät ovat yleensä olleet hyvin erilaisia, eikä kartoitustietojen hallintaan ole olemassa tietojärjestelmää. Metsähallitus on kehittänyt viime vuosina menetelmiä kovakuoriaisille, nilviäisille, kääville, sammalille ja jäkälille. Linnuilla ja perhosilla on jo aiemmin ollut olemassa yleisesti käytettyjä kartoitusmenetelmiä. Kuvattuja menetelmiä tulee käyttää aina silloin, kun niitä on käytettävissä. Tietojärjestelmän puuttumisen vuoksi tiedot säilytetään tässä vaiheessa erillisissä, vakimuotoisissa tiedostoissa. Pitemmän aikavälin tavoitteena on yhtenäisten menetelmien kehittäminen mahdollisille muillekin keskeisille lajiryhmille sekä lajistotiedonhallinnan kehittäminen.

Hoito- ja käyttösuunnitelmien laatimisen yhteydessä tehdään ainakin välttämättömimmät lajistokartoitukset. Erityyppisten kartoitusten tarve arvioidaan aluekohtaisesti ottaen huomioon mm. alueisiin kohdistuvat paineet, suunniteltu käyttö, nykyinen tietotaso ja elinympäristöjen soveltuvuus suojeltavalle lajistolle. Tarpeelliset toimenpidesuunnittelun vaatimat kartoitukset tehdään aina, viimeistään yksityiskohtaisen toimenpidesuunnitelman laatimisen yhteydessä. Lajikohtaisia esiintymien peruskartoituksia tehdään käytön kannalta kriittisillä paikoilla olevilla esiintymillä (mm. häirintä). Myös alueen suojeluperusteena olevien lajien esiintymien tiedot ajantasaistetaan tarvittavilta osin. Tarkistusten kattavuus on suhteutettava lajin harvinaisuuteen ja tiedon tasoon. Mahdollisesti voidaan tehdä myös soveltuvia ja suunnitelmissa olevia elinympäristölähtöisiä lajiston yleiskartoituksia, mikäli se on kustannustehokasta. Harkinnan mukaan yleiskartoituksia voidaan tehdä myös silloin, jos ko. alueella on yksittäisiä, suojeltavalle lajistolle todella merkittäviä vaikuttavia kohteita.

SutiGis-paikkatietojärjestelmää käytetään myös esim. kalastoa koskevien tietojen kokoamiseen ja tallennukseen. Järjestelmään kootaan keskitetysti tietoja sekä suojelu- että muiden valtion alueiden kalalajien ja -kantojen esiintymistä ja tilasta. Koottava tieto perustuu pääasiassa alueilla aiemmin tehtyihin koekalastuksiin, esim. purojen ja jokien sähkökoekalastuksiin. Tehtävät uudet perusselvitykset keskittyvät enimmäkseen arvokkaiden lohikalakantojen kartoituksiin.

Kulttuuriperintöä ja alueiden käyttöä koskevat tiedot

Hoito- ja käyttösuunnitelmaa laadittaessa tulisi olla käytettävissä myös riittävät tiedot alueen kulttuuriperinnöstä. Tarvittaessa tehdään suojelualueen kulttuuriperinnön inventointi, jossa kootaan perustiedot mm. alueen maisemasta, muinaisjäännöksistä ja vanhasta rakennuskannasta. Lähivuosina tällaisia inventointeja pyritään tekemään hoito- ja käyttösuunnittelun tarpeisiin erityisesti luontomatkailun painopistealueilla sekä kulttuuriperinnön suojelun kannalta tärkeillä alueilla.

Kiinteät muinaisjäännökset on merkitty Museoviraston muinaisjäännösrekisteriin ja Metsähallituksen paikkatietojärjestelmiin. Rakennuskantaa koskevat perustiedot ja viranomaisten tekemät suojelupäätökset kootaan Reiska-tietojärjestelmään. Vanhaa rakennuskantaa koskevia tietoja täydennetään vähitellen. Perustietojen kokoamisen lisäksi tavoitteena on saada suojeluarvoja mahdollisesti sisältävä rakennuskanta kulttuurihistoriallisesti arvotettua.

Tiedot luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun määrästä ja laadusta ovat niin ikään tärkeitä suojelualueiden hoito- ja käyttösuunnittelun perustietoja. Kansallispuistoissa sekä muilla alueilla, joilla luontomatkailu- ja virkistyskäyttö on merkittävää, seurataan vuosittaisia käyntimääriä. Lisäksi näillä alueilla tehdään alueiden virkistyskäyttöä selvittävä kävijätutkimus ja yrityskäyttöä selvittävä yritystutkimus aina hoito- ja käyttösuunnitelman laatimisvaiheessa. Nämä tutkimukset suositellaan uusittaviksi viiden vuoden välein. Käyntimäärät ja kyselytutkimusten vastaukset tallennetaan ASTA-tietojärjestelmään.

Suojelualueiden hoidon ja käytön suunnittelun yhteydessä kootaan yhtenäinen tieto myös suunnittelualueen luonnonvarojen käytöstä (porotalous, metsästys, kalastus, valtaukset jne.) sekä maankäyttöoikeuksien (vuokra- ym. sopimukset) ja lupien tilanteesta tavoitteen asettelun ja toimenpiteiden määrittelyn pohjaksi.

9.1.2 Seurannat

Ennallistamiseen ja hoitoon liittyvät seurannat

Viime vuosina voimakkaasti laajentuneet elinympäristöjen ennallistaminen ja luonnonhoito ovat lisänneet niihin liittyvää seurantarvetta. Ennallistamisen ja luonnonhoidon toteutuksen ja vaikutusten seuranta ja arviointi edellyttävät mm. yhtenäistettyjä seurantamenetelmiä ja kattavaa seuranta-alaverkostoa.

Suojelualueiden perusselvitykset pyritään tekemään sellaisilla toistamiskelpoisilla menetelmillä, että kerättävän tiedon avulla voidaan seurata myös aktiivisten hoitotoimien pitkän aikavälin vaikutuksia. Tämän lisäksi ennallistamisen ja hoidon vaikutuksia tarkkaillaan seurantakohteille perustettavien seuranta-alojen avulla. Seurannat toteutetaan yhtenäisin menetelmin. Seurannan tarkkuus ja taajuus vaihtelevat. Esimerkiksi hoidon kohteena olevien uhanalaisten ja muiden erityissuojelua tarvitsevien lajien esiintymillä seuranta on tiivistä ja jatkuvaa.

Ennallistamis- ja luonnonhoitotoimenpiteiden toteutuksen seurannalla varmistetaan, että toimenpiteet on toteutettu teknisesti oikein – esimerkiksi että suo-ojia tukkivat padot estävät tehokkaasti veden virtauksen. Toteutuksen seurannassa selvitetään myös ennallistamiseen ja hoitoon liittyvät määrätiedot – esimerkiksi pinta-alat ja lahoupuuston määrän lisäys.

Ennallistamisen ja hoidon tuloksellisuuden ja vaikutusten seuraamiseksi tarkkaillaan toimenpiteiden vaikutuksia esimerkiksi kovakuoriaisiin, perhosiin, putkilokasveihin, sammaliin ja käävökkäisiin. Soiden ennallistamisessa on tärkeää tutkia hydrologisin seurannoin toimenpiteiden vaikutuksia soiden vesitalouteen ja niiden alapuolisiin vesistöihin. Ennallistamisen ja hoidon seurantatuloksia käytetään myös ennallistamis- ja hoitomenetelmien kehittämiseen sekä suuntaamaan tutkimusta seurannoissa esille nousseisiin ongelmiin.

Laji- ja luontotyyppiseurannat

EU:n luontodirektiivi velvoittaa jäsenvaltioita seuraamaan direktiivin liitteissä lueteltujen luontotyyppien ja lajien suojelun tasoa sekä raportoimaan tästä joka kuudes vuosi komissiolle. Ympäristöministeriön tehtävänä on järjestää luonnonvaraisten eliölajien ja luontotyyppien seuranta siten, että sen pohjalta on arvioitavissa eliölajien ja luontotyyppien suojelun taso. Arvioinnin kohteena voivat tällöin olla luontodirektiivin luontotyyppien ja lajien ohella myös kokonaiset Natura-alueet. Käytännössä Suomen ympäristökeskus vastaa luontodirektiivin edellyttämästä seurannasta, mutta luontopalveluilla on tärkeä rooli seurannan toteuttamisessa hallinnoimillaan alueilla.

Uhanalaisten lajien seuranta tehdään suojelualueilla osana valtakunnallista kokonaisuutta. Suomen ympäristökeskuksella on keskeinen rooli seurantojen kehittämisessä. Useimmilla lajeilla seuranta aloitetaan lajikohtaisella esiintymän peruskartoituksella. Hoidetuilla lajiesiintymillä tarvitaan tarkempia ja intensiivisempiä seurantoja, jotta voidaan arvioida hoitotoimien riittävyttä. Lajistokartoitukset tulisi tehdä sellaisilla menetelmillä, että niitä voitaisiin hyödyntää osana valtakunnallista biodiversiteetin seuranta.

Luontopalveluille on määritelty valtakunnallinen erityisvastuu joidenkin uhanalaisten tai luontodirektiivin lajien seurannasta. Nämä lajit esiintyvät pääosin Metsähallituksen hallinnassa olevilla alueilla. Vuonna 2009 lajeja tällaisia lajeja oli 36 – joista tunnetuimpia ovat ehkä saimaannorppa, maakotka ja valkoselkätikka. Vastuulajien seurantojen intensiteetti ja menetelmät on määritelty lajikohtaisesti. Joidenkin lajien osalta seurantoja ollaan vasta aloittamassa.

Suojelualueiden kalakantojen seurantaan tullaan ottamaan kantaa laadittavissa kalavesien käyttö- ja hoitosuunnitelmissa. Suojelualueilla kalastoon liittyvät selvitykset ja seurannat kohdennetaan erityisesti alkuperäisiin sekä taloudellisesti ja biologisesti arvokkaisiin lohikalalajeihin ja -kantoihin. Kalastoseurannat muodostuvat erilaisista toistettavista koekalastuksista. Seurantatiedot tallennetaan SutiGis-järjestelmään, ja niitä käytetään pohjatietoina kalatalouden suunnittelu- ja seurantajärjestelmässä (KSSJ), johon kootaan kalastajilta mm. suojelualueiden saalistietoja.

Riistalajeja koskevia tietoja voidaan parantaa suojelualueillakin lisäämällä niissä Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen ylläpitämiin seurantoihin kuuluvia laskentoja (esim. riistakolmio- ja vesilintulaskennat). Erityisesti metsäkanalintukantojen seuranta pyritään edelleen kehittämään. Niillä suojelualueilla, joilla metsästys on sallittu, tavoitteena on parantaa saalistilastointia ja -seuranta, jotta jatkossa saadaan mm. suunnittelun pohjaksi myös suojelualuekohtaisia saalistietoja. Riistakantoihin ja -saaliisiin liittyviä seurantatietoja käytetään hyväksi mm. riista-suunnittelujärjestelmällä (RSSJ) tapahtuvassa suunnittelussa.

Luonnon virkistyskäyttöön ja rakennettuun omaisuuteen liittyvät seurannat

Suojelualueilla sovitaan yhteen suojelutavoitteet ja alueen muut käyttömuodot. Seurantatulosten avulla voidaan tehdä sellaisia alueiden hoitoon ja käyttöön liittyviä johtopäätöksiä ja ratkaisuja, että virkistys- ja luontomatkailukäyttö ovat kestäväällä pohjalla ja tukevat luonnon ja kulttuuriperinnön suojelutavoitteita.

Luonnon virkistyskäytön seurannassa käytetään kestävä luontomatkailun mittareita, jotka ovat osa hoidon ja käytön suunnitteluun liittyvää seurantaa, sekä alueiden matkailu- ja virkistyskäytön kestävyysmittaamisen, arvioinnin ja seurannan tietoja. Mittareilla seurataan kaikkia kestävyysulottuvuuksia (ekologiset, sosiaaliset ja taloudelliset), ja ne pohjautuvat Metsähallituksen suojelualueiden kestävä luontomatkailun periaatteisiin. Alueilla, joilla luonnon virkistyskäyttö on merkittävää, seurataan vähintään kaikille alueille yhteisiksi sovittuja mittareita. Lisäksi voidaan tarpeen mukaan seurata erilaisia aluekohtaisesti vaihtuvia mittareita. Seurantaa toteutetaan **hyväksyttävän muutoksen rajat** (Limits of Acceptable Change, LAC) -lähestymistavan avulla. Siinä määritellään seurattavan asian tavoitetilä ja verrataan sitä nykytilaan. Suunnittelussa etsitään tarvittaessa keinot toivotun tilan saavuttamiseksi ja säilyttämiseksi.

Luonnon virkistyskäytön kestävyysseurannan mittaritiedoista suurin osa on sellaisia, joita tarvitaan ja kerätään osana suojelualueiden hoitoa. Tiedot on tallennettu tietojärjestelmiin: virkistyskäyttötiedot saadaan ASTA-järjestelmästä, luontorakenteiden (ja rakennusten) kuntotiedot Reiska-järjestelmästä, jätehuoltotiedot Metsähallituksen ympäristö- ja laatu-järjestelmästä sekä yritysten kanssa tehtyjen yhteistyösopimusten määrä VuokraGis-järjestelmästä ja asianhallinnasta. Näiden lisäksi luonnon virkistyskäytön kestävyyttä seurataan mm. maaston kulumis- ja roskaantuneisuustutkimuksilla.

Kävijäseurantojen ja asiakastutkimusten avulla saadaan kävijöiden motiiveista, rahankäytöstä ja asiakastyytyväisyydestä arvokasta tietoa, jonka avulla voidaan puuttua ongelmiin, kehittää palveluita ja arvioida virkistyskäytön aluetaloudellista vaikutusta. Rakenteiden kuntoseurannalla ja mahdollisimman välittömällä korjauksella varmistetaan, että niiden käyttö turvallista. Yhteistyö- ja käyttöoikeussopimusten, lupamäärien sekä kulumistutkimusten avulla arvioidaan suojelualueisiin kohdistuvaa käyttöpainetta ja sen säätelyn tarvetta.

Luontopalvelujen hallussa olevan arvokkaimman rakennuskannan kuntoa seurataan määrävälein tehtävin tarkastuksin. Tunnetun (eli rekisteröidyn) arkeologisen kulttuuriperinnön tilaa seurataan osana suojelualueiden tilan ja hoidon vaikutusten seurantaa.

9.2 Alueiden tutkimus- ja seurantakäyttö – muut toimijat

9.2.1 Alueiden hoitoa tukeva tutkimus

Luontopalvelut ei ole tutkimusorganisaatio, joten suojelualueilla tutkimus tapahtuu yhteistyössä ulkopuolisten tutkimustahojen kanssa. Näillä tutkimusorganisaatioilla on merkittävä rooli myös suojelualueilla tapahtuvissa perusinventoinneissa ja seurannoissa, joita luontopalvelut toteuttaa itsekin.

Osa suojelualueilla tehtävästä tutkimuksesta ja seurannasta palvelee luontopalvelujen omaa toimintaa ja sen kehittämistä. Luontopalvelut tukee tällaista tutkimusta ja seurantaa tarjoamalla mm.

tausta-aineistoja ja palveluja (esim. tiloja ja kuljetusapua). Luontopalvelut voi myös itse osallistua sellaisiin tutkimuksiin, jotka suoraan palvelevat alueiden hoitoa.

Luontopalvelut pitää aktiivisesti yhteyttä alan tutkimuslaitoksiin, jotta suojelualueille saataisiin mm. hoidon ja käytön ohjauksen sekä sen kehittämisen kaipaamaa tutkimusta. Tutkimusyhteistyön periaatteet on kuvattu luontopalvelujen tutkimusstrategiassa. Metsähallitus on solminut yhteistyön puitesopimuksia ja hankesopimuksia mm. Geologian tutkimuskeskuksen, Metsän-tutkimuslaitoksen, Museoviraston, Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen sekä Suomen ympäristökeskuksen kanssa. Vastaavia sopimuksia on laadittu myös yliopistojen, korkeakoulujen sekä meri- ja rannikkotutkimusta tekevien laitosten kanssa.

Hoidon ja käytön ohjauksen kehittämiseksi tarvittaisiin tutkimusta mm. seuraavista aiheista:

- suojelualueiden kytkeytyneisyys, ekosysteemien toiminta ja avainlajiston seuranta ilmastonmuutoksen vaikutusten arvioimiseksi
- alueiden ekologinen toimivuus: suojelualueiden tarvittava koko, laajuus ja tiheys; rajojen tarkoituksenmukaisuus, suojavyöhykkeiden tarve ja pienten populaatioiden häviämiskaava
- metsien, soiden ja pienvesien ennallistamisen sekä perinnebiotooppien ja muun luonnonhoidon vaikutukset luonnon monimuotoisuuteen; haitallisten vieraslajien säätely, riista- ja kalakantojen hoito
- erityistoimia vaativa lajisto (esim. uhanalaiset ja harvinaiset lajit sekä sukkessiovaiheisiin sitoutunut lajisto) ja niiden ekologia (esim. häiriöalttius)
- perinnemaisemien ja -biotooppien hoitomenetelmät; kulttuuriperintökohteiden restaurointi, viljely- ja maankäyttömenetelmät; niitty-, laidun- ja kaskibiotoopit ja niiden myöhemmät kehitysvaiheet, vanhat viljelykasvit, maatiaisrodut ja -lajikkeet, kulttuurin seuralaislajisto, maisemanhoito jne.
- kävijöihin kohdistuva tutkimus: kävijöiden määrä, tottumukset ja odotukset; opastuksen vaikuttavuus, suojelualueiden matkailumerkitys ja niiden aluetaloudelliset vaikutukset
- suojelualueen käytön vaikutukset ja haitat: kuluminen, jätteet ja roskaantuminen, häirintä, porojen laidunnus, kalastus, metsästys
- suojelualueiden käytön kestävyys ja hoidon vaikuttavuus.

9.2.2 Alueiden muu tutkimus- ja seurantakäyttö

Luontopalvelut tarjoaa alueitaan myös sellaisen tutkimuksen käyttöön, joka ei hyödytä suojelualueiden hoitoa, mutta ei myöskään aiheuta haittaa alueiden luonto- tai kulttuuriarvoille taikka alueiden opetus- ja virkistyskäytölle.

Suojelualueet soveltuvat hyvin yleiseen luonnon ja ympäristön tilan muutosten seurantaan ja vertailuun (esim. metsänrajaseuranta, metsien tilan seuranta, ympäristön tilan yhdennetty seuranta) silloin, kun tästä ei koidu vahinkoa suojelutarvoille. Luontopalvelut avustaa tällaisten pitkäaikais-tutkimusten ja -seurantojen järjestelyissä mahdollisuuksiensa mukaan, tapauskohtaisesti sopien.

Luonnonsuojelualueilla tehtävä tutkimus edellyttää kirjallisen tutkimusluvan. Lupa myönnetään silloin, kun tutkimuksesta ei ole haittaa lajeille, elinympäristöille, suojelualueen hoidolle ja muulle käytölle. Sellaiset menetelmätutkimukset ja kokeilut, jotka saattavat aiheuttaa haitallisia tai ennalta arvaamattomia muutoksia luonnossa, on tehtävä suojelualueiden ulkopuolella. Tutkimuslupa haetaan suojelualueelta hallinnoivalta luontopalveluyksiköltä kirjallisesti. Rauhoitettujen laji-en keräämiseen tarvitaan lisäksi alueellisen ympäristökeskuksen lupa. Tutkimusluvassa edellytetään raportointia Metsähallitukselle.

10 Alueiden muu käyttö

10.1 Paikalliset asukkaat

Paikallisten asukkaiden oikeuksia on kirjattu lukuisiin säädöksiin – mm. metsästyslakiin ja kalastuslakiin, mutta myös moniin luonnonsuojelualueiden perustamissäädöksiin. Suojelualueilla pyritään yleensä turvaamaan paikallisen väestön perinteiset alueen käyttömuodot. Varsinkin Lapissa ja saaristossa paikallisella väestöllä on säilytetty alueen perinteistä käyttöä turvaavia erityisiä oikeuksia liittyen lähinnä kalastukseen, metsästykseseen, maastoliikenteeseen ja polttopuun ottoon (esim. kolttaja- ja poronhoitolain sallima poltto- ym. puun otto). Kunkin suojelualan olosuhteet ovat erilaiset, joten erioikeuksia nauttivat paikalliset asukkaat ja heidän luonnonkäyttö-oikeutensa on yleensä määritelty perustamissäädöksissä aluekohtaisesti erikseen, ja näitä oikeuksia on vielä voitu tarkentaa mahdollisessa hoito- ja käyttösuunnitelmassa.

Paikallisen väestön luonnonkäyttömuodot eivät saa vaarantaa suojelualan perustamistarkoitusta. Luontaiselinkeinojen luonteen muuttuminen (mm. lisääntyvä maastoliikenne ja elinkeinon liittyvä rakentaminen sekä ylilaidunnus) sekä paikallisen väestön kalastukseen ja metsästykseseen liittyvä maastoliikenne voivat aiheuttaa suojelualan luonnolle haittoja, joita tulee koettaa vähentää.

Vaikka monissa suojelualan perustamissäädöksissä on kirjauksia paikallisten asukkaiden oikeuksista, niissä ei ole kuitenkaan otettu kantaa siihen, miten ”paikallinen asukas” tulisi rajata ja määritellä. Tällöin tämä määrittely jää alueen hallintaviranomaisen eli luontopalvelujen harkinnan varaan. Pohjois-Suomessa määrittelyssä voidaan yleensä käyttää hyväksi metsästyslain 8. §:n mukaista määritelmää (kuntalainen kotikuntansa valtionmailla), mutta Etelä-Suomessa paikallisen asukkaan määrittely on tehtävä kylätasolla.

Saamelais- ja saaristolaiskulttuurin edellytysten turvaamista on käsitelty yksityiskohtaisemmin edellä luvuissa 7.4 ja 7.5.

10.2 Poronhoito

Porojen laiduntaminen on sallittu erämaa-alueilla ja Pohjois-Suomen luonnonsuojelualueilla Mallan luonnonpuistoa lukuun ottamatta. Erämaa- ja luonnonsuojelualueet ovat usein erittäin tärkeitä porojen laidun- ja vasoma-alueita. Porotalouden kannalta tarpeellisia rakennelmia ja rakennuksia – esimerkiksi poroaitoja ja paimennuskämppejä – voidaan rakentaa myös erämaa- ja luonnonsuojelualueille. Poronhoitotyössä voidaan käyttää apuna maastoajoneuvoja. Lumettomana aikana maastoliikenteeseen tarvitaan poroisännän kirjallinen lupa välttämättömiin poronhoitotoihin. Poronhoitajilla on oikeus kotapuiden ottoon sekä tulentekoon maastossa.

Porot vaikuttavat suojelualan luontoon ja eliöyhteisöihin monin tavoin. Laidunnus mm. vaikeuttaa tai estää lehtipuuston uudistumista sekä muuttaa kasvillisuuden rakennetta ja lajiston koostumusta, sekä sitä kautta koko ekosysteemin rakennetta ja toimintaa. Suomen luonnonsuojelualan tilasta vuosina 1994 ja 2004 tehdyissä kansainvälisissä arvioinneissa porojen ylilaidunnus todettiin mm. laajuutensa takia vakavaksi suojelualan haittatekijäksi ja tulevaisuuden uhkaksi.

Porojen maastoruokinnasta ei ole säännöksiä poronhoitolaissa, joten sen suhteen toimitaan luonnonsuojelulain, jätelain roskaamiskiellon ja Natura-säännösten mukaan. Vieraslajeja ei saa päästää rehun mukana maastoon, eikä maastoa tai vesistöjä saa roskata tai rehevöittää tähteeksi jäävällä rehulla ja ruokintapaikoille kertyvillä ulosteilla. Luonnonsuojelualueilla mahdollisista talvisista ruokintapaikoista sovitaan paliskuntien kanssa.

Porojen laiduntamiseen liittyvien vaikutusten arvioimiseksi ja seuraamiseksi poronhoitoalueen luonnonsuojelualueille on tarpeen perustaa tutkimus- ja seurantatarkoituksiin riittävä määrä poroilta suljettuja alueita. Tämä edellyttää tiivistä yhteistyötä paliskuntien kanssa.

Suojelualueiden matkailukäyttö ja retkeily voivat häiritä porojen laidunnusta, kuljetusta tai vasomista. Tämän takia poronhoidon kannalta tärkeimmät alueet pyritään selvittämään, jotta retkeily- ja matkailukäyttöä voidaan ohjata siten, että porojen rauha turvataan erityisesti vasoma-aikana. Erityisellä poronhoitoalueella hankkeiden toteuttamista tai sopimuksen teon tai luvan myöntämisen edellytyksiä harkittaessa pyydetään paliskunnan lausunto mm. kaikista merkittävistä suunnitelluista rakennushankkeista, mahdollisista matkailuyrittäjien safarireiteistä sekä merkittävistä joukkotapahtumista.

10.3 Kalastus ja metsästys

10.3.1 Yleistä

Luonnonsuojelualueiden keskeisenä tavoitteena on luonnon biologisen monimuotoisuuden sekä luontotyyppien ja luonnonvaraisten eliölajien suotuisan suojelutason turvaaminen. Tämä on sekä luonnonsuojelun että riista- ja kalakantojen luontaisen tuoton kestävään käyttöön perustuvan metsästyksen ja kalastuksen yhteinen tavoite. Suojelualueverkon tärkeänä tavoitteena on myös mahdollisimman luonnontilaisten alueiden säilyttäminen. Tällaisilla alueilla ihmisen vaikutuksen luontoon tulisi olla mahdollisimman vähäinen, jolloin lajien välisiä suhteita ja eliölajien kantojen runsautta säätelisivät ensisijaisesti vain luonnon omat prosessit.

Metsästys ja kalastus ovat luonnon käyttömuotoja, jotka hyvin suunniteltuina ja toteutettuina eivät välttämättä ole ristiriidassa suojelualueen suojelutavoitteiden kanssa. Suojelualueilla tapahtuvan metsästyksen ja kalastuksen arvioinnissa on otettava huomioon se, mitkä kulloinkin ovat juuri kyseisen suojelualueen suojelutavoitteet. Joissakin tilanteissa metsästystä tai sen keinoja voidaan jopa käyttää hyväksi luonnonsuojelutavoitteiden saavuttamiseksi (ks. 6.3.5 Vieraslajien poistaminen).

Jos luonnonsuojelualueen suojelun tavoitteena on koko eliöyhteisön ja luonnontilaisuuden suojelu – kuten luonnonpuistossa ja kansallispuistossa, luonnonsuojelulain ja suojelualueiden perustamissäästösten yleislinjauksena on selkärankaisten eläinten pyydystys-, tappamis- ja häirintäkielto. Silti onkiminen ja pilkkiminen on tällaisillakin alueilla yleensä sallittu. Alueen hallintaviranomaisen luvalla luonnonsuojelualueilla voidaan tarvittaessa vähentää liiaksi runsastuneiden tai muutoin vahingolliseksi käyneiden eläinlajien yksilömäärää (ks. luku 6.3.5), sekä usein myös kalastaa muutoinkin kuin onkimalla ja pilkkimällä.

Suojelualueilla, joissa metsästys ja kalastus ovat sallittuja, niitä voidaan tarvittaessa rajoittaa esim. alueellisesti, ajallisesti tai lajikohtaisesti. Suojelualueet tai niiden osat voivat toimia esim. riista-eläinten rauhoitusalueina, usein osana laajempaa aluekokonaisuutta. Metsästysrajoitusten suunnittelussa otetaan huomioon niin suojelutavoitteet kuin riistaeläinkantojen hoito ja säätely, sekä

metsästyksen mahdollisesti aiheuttama häiriö luonnolle tai alueen virkistyskäytölle. Metsästystä ja kalastusta sekä niiden mahdollisia rajoittamistarpeita tarkastellaan mm. hoito- ja käyttösuunnitelman ja järjestyssäännön laatimisen yhteydessä. Riista- ja kalatalouden suunnittelutyössä käytetään hyväksi mm. paikka- ja saalispalautetietoja sekä niitä hyödyntäviä riista- ja kalatalouden suunnittelu- ja seurantajärjestelmiä (RSSJ ja KSSJ).

Metsähallituksella tulee olla tiedossa suojelualueilla metsästävät ja kalastavat henkilöt; poikkeuksena tästä ovat onkijat ja pilkkijät sekä pelkällä läänikohtaisella viehekortilla kalastavat viehekalastajat. Tavoitteena on kehittää suojelualueilta saadun saaliin seurantajärjestelmiä siten, että toiminnan valvonta ja luontoon kohdistuvien vaikutusten seuranta on mahdollista. Tämä tavoite koskee myös metsästyslain 8. §:n tarkoittamaa aluetta ja niitä meren saariston suojelualueita, joilla metsästyks on sallittu paikallisille asukkaille. Saalistilastoinnin tavoitteena on, että jatkossa pyyntin tehokkuutta ja sen suhdetta kantokykyyntä voitaisiin arvioida myös aluekohtaisesti.

10.3.2 Kalastus

Vanhan luonnonsuojelulain nojalla perustetuilla luonnonsuojelualueilla kalastusta koskevat säädökset vaihtelevat. Nykyisen luonnonsuojelulain mukaan onkiminen ja pilkkiminen on luonnonsuojelualueilla sallittu, ja Metsähallituksen luvalla muutakin kalastusta – esim. viehe- ja verkko- kalastusta – voidaan harjoittaa. Kalastus ei kuitenkaan ole mahdollista luonnonpuistoissa eikä muillakaan alueilla, joilla liikkuminen on kielletty. Kalastus ei saa suojelualueilla välittömästi tai välillisesti vaarantaa minkään lajin olemassaoloa tai tulevaisuutta – vierasperäisiä kalalajeja lukuun ottamatta.

Kalastuslupa-alueiden ja niihin kuuluvien vesien rajaamisessa otetaan huomioon luonnonsuojelualueiden suojelutarpeet sekä hoidon ja käytön suunnittelussa tehdyt ratkaisut. Kalastukseen liittyvät tarpeelliset alueittaiset, ajalliset tai lajikohtaiset rajoitukset kirjataan lupaehtoihin tai vuokrasopimuksiin. Kalastusoikeuksien vuokrausehdoissa mainitaan, että yleiskalastusoikeudet (mm. onkiminen ja pilkkiminen) ovat vuokra-alueella voimassa.

Alueen luonnontilaa heikentävinä kalanistutukset ovat perustetuilla suojelualueilla pääsääntöisesti kiellettyjä. Yhtenä poikkeuksena tästä ovat alueet, joiden perustamissäädöksissä istutukset on sallittu (esim. eräät Salamajärven ja Pallas–Yllästunturin kansallispuistojen järvet). Toisena poikkeuksena voivat olla uhanalaisten kalalajien sekä kala- tai jokirapukantojen suojelun ja ylläpidon edellyttämät istutukset. Uhanalaisten kalakantojen tila pyritään kuitenkin turvaamaan ensisijaisesti kalastusrajoituksin. Kolmanneksi istutuksia voidaan poikkeustapauksissa jatkaa kotimaisilla kalalajeilla tai jokiravulla ja -kannoilla vesissä, joita on aikaisemminkin aktiivisesti hoidettu istutuksin ja joihin on näiden istutusten avulla saatu aikaan paikallisesti arvokkaat kannat. Tällaisia istutuksia voidaan jatkaa etenkin, jos suojelualue kuuluu laajempaan yhtenäiseen vesistöön (reittivesistöt, merialue), tai jos istutuksilla on merkitystä paikalliselle ammattimaiselle kalastukselle. Istutuksissa käytetään vain alkuperäisiä tai kalastusviranomaisten hyväksymiä kala- tai jokirapukantoja, eikä suojelualueille istuteta täplärapuja. Kalakantoja ei vahvisteta istutuksin luontaista vahvemiksi, eikä istutuksia sallita uusiin vesiin.

Edellä todettujen periaatteiden vastaisista istutuksista ja vuokrasopimuksista pyritään eron kohtuullisten siirtymäaikojen puitteissa. Edellä todettuja periaatteita sovelletaan myös vielä perustamattomilla suojeluohjelmakohteilla.

10.3.3 Metsästys

Luonnonsuojelualueiden metsästystä koskevat säädökset vaihtelevat huomattavasti. Luonnonpuistoissa metsästys on kielletty. Myös kansallispuistoissa metsästys on pääsääntöisesti kielletty. Pohjois-Suomen ja joissakin Etelä-Suomen kansallispuistoissa (Itäinen Suomenlahti, Tammisaari ja Saaristomeri) metsästys on kuitenkin pääsääntöisesti sallittu paikallisille asukkaille. Lisäksi useimmissa kansallispuistoissa on mahdollista ajaa hirveä ja käyttää hirven karkottamiseen koira. Muilla luonnonsuojelualueilla metsästyksen sallittavuus on ratkaistu perustamissäädöksissä tapauskohtaisesti. Pohjois-Suomen luonnonsuojelualueilla perustamissäädökset ovat metsästyksen suhteen varsin sallivia, toisin kuin eteläisen Suomen vastaavilla alueilla. Esimerkiksi Etelä-Suomen vanhojen metsien ja lehtojensuojelualueilla metsästys on kielletty. Etelä-Suomen soidensuojelualueilla metsästys on sallittu, jos siitä on järjestyssäännössä näin määrätty.

Vuonna 2010 voimaan tuleva luonnonsuojelulain uudistus aiheuttaa muutoksia mm. lain metsästyskirjauksissa. Lainmuutoksen myötä hirvenajo (myös koira käyttäen) tulee mahdolliseksi kansallispuistoissa (edellyttää kuitenkin Metsähallituksen lupaa). Tarve hirvenajoon sekä sen laajuus selvitetäisiin alueen hoito- ja käyttösuunnitelman laatimisen yhteydessä. Lainmuutos merkitsee myös sitä, että perustettavilla ”muilla luonnonsuojelualueilla” (tarkoittaa muita kuin kansallis- ja luonnonpuistoja) metsästys olisi metsästyslain 8. §:n alueella lähtökohtaisesti sallittu ja sen eteläpuolella kielletty. Kummallakin alueella voidaan kuitenkin perustamisasetuksessa säätää poikkeuksia näihin pääsääntöihin; perustettavilla muilla luonnonsuojelualueilla metsästyksistä päätettäisiin siten tapauskohtaisesti ottaen huomioon mm. jokamiehenoikeudet sekä alueen virkistys- ja luontoarvot. On huomattava, että vuonna 2010 voimaan tulevat muutokset koskevat vain sen jälkeen perustettuja luonnonsuojelualueita; aiemmin perustettujen luonnonsuojelualueiden säädökset ovat voimassa siihen saakka, kunnes ne aikanaan uusitaan vastaamaan luonnonsuojelulain senhetkisiä kirjauksia.

Metsästyksen ollessa luonnonsuojelun alueen perustamissäädöksissä sallittu sen säätely tapahtuu metsästyslain nojalla. Metsästyslain perusteella metsästystä voidaan esimerkiksi rajoittaa yleisen turvallisuuden vuoksi aluehallintoviraston päätöksellä tietyllä alueella, tai jonkin riistaeläimen kannan säilymisen vaarantuessa riistanhoitopiirin päätöksellä kyseisen riistanhoitopiirin alueella. Suojelualueilla, joilla metsästys on sallittu, oikeus määrätä metsästyksistä kuuluu eräitä poikkeuksia – esim. yleiset vesialueet ja metsästyslain 8. §:n mukainen kuntalaisten vapaa metsästys-oikeus – lukuun ottamatta viime kädessä Metsähallitukselle, jossa sen ohjaus tapahtuu erätalouspäällikön antamin valtuuksin. (Luvussa 6.3.5 käsitelty luonnonsuojelulakiin perustuva kantojen säätely metsästyksen avulla kuuluu kuitenkin luontopalvelujohtajan toimivaltaan.)

Metsähallitus säätelee alueillaan tapahtuvaa metsästystä kiintiöpäätöksin, joilla taataan metsästyksen ekologinen ja sosiaalinen kestävyys sekä toisaalta turvataan paikallisten asukkaiden oikeudet. Jos metsästyslupia ei riitä kaikille, etusija on annettava ensisijaisesti niille kansalaisille, joilla ei ole muutoin kohtuullisia mahdollisuuksia metsästykseseen. Näitä mahdollisuuksia on kuitenkin jaettava niin, että metsästyslain 8. §:n mukainen oikeus (kuntalaisten vapaa metsästys-oikeus valtionmailla) on reunaehtona otettu huomioon.

Metsästysoikeus voidaan luovuttaa joko metsästysvuokrasopimuksella tai sisällyttämällä alue lupametsästysalueeseen. Metsästysoikeus voidaan luovuttaa joko ilman rajoituksia, tai Metsähallitus voi maanomistajana ja metsästysoikeuden haltijana asettaa siihen liittyviä ajallisia, alueellisia tai lajikohtaisia (esim. paikallisesti vähentyneet tai harvinaiset lajit) rajoituksia. Sopimusten ja lupien ehdoista neuvotellaan luontopalvelujen prosessien kesken. Metsästysvuokrasopimuksilla pyritään yhtenäistämään metsästysjärjestelyjä samantyyppisillä suojelualueilla. Luonnonsuojelualueille ja suojeluohjelmakohteille laadittavilla metsästysvuokrasopimuksilla ei anneta oikeuksia näillä alueilla tehtäviin riistanhoidollisiin töihin (esim. riistan ruokinta). Perustetuille luonnonsuojelualueille ei myönnetä oikeuksia rakentaa metsästykseseen liittyviä rakenteita, mutta perustamattomille suojeluohjelmakohteille tällainen oikeus voidaan harkinnan mukaan myöntää määräaikaisena sellaisille rakenteille, jotka eivät edellytä rakennuslautakunnan tai -tarkastajan lupaa.

Metsästyksen kieltäminen tai rajoittaminen on usein tarpeen esimerkiksi Etelä-Suomen pienillä, vilkkaassa virkistyskäytössä olevilla suojelualueilla ja arvokkailla linnustonsuojelualueilla. Kielto ja rajoitukset ratkaistaan tapauskohtaisesti, ellei niihin ole otettu kantaa jo perustamissääöksissä. Arvokkailla linnustonsuojelualueilla riittäviä ratkaisuja voivat olla ajalliset tai alueelliset vesilintujen metsästysrajoitukset, mutta esim. hirvieläinten ja pienpetojen pyynti voi olla sallittu. Linnustonsuojelualueilla vierasperäisten pienpetojen pyynnillä voi olla suuri merkitys, jolloin se yleensä sallitaan paikallisille metsästysseuroille tai jopa velvoitetaan seurat siihen. Jos tällainen pyynti ei aiheuta valtiolle kustannuksia ja se elvyttää alueen vesilinnustoa, voidaan pienpetopyyntiin osallistuville sallia luvanvaraisesti tai sopimukseen pohjautuen metsäkanalintujen ja/tai jäniseläinten pyyntiä (elleivät rauhoitussäännökset tätä estä). Nämä ratkaisut harkitaan aina tapauskohtaisesti.

Metsästyksen suunnittelussa, kuten muussakin alueiden hoidon ja käytön suunnittelussa, pyritään jatkossa yhä useammin tarkastelemaan yksittäisten suojelualueiden sijasta laajempia maankäyttöalueita. Usein on eduksi valita suunnittelukohteeksi useamman suojelualueen muodostama kokonaisuus. Tavoitteena suunnittelussa on etsiä sekä perustetuilla että vielä perustamattomilla suojelualueilla metsästykseseen liittyviä, yhteisesti hyväksyttäviä ratkaisuja yhteistyössä paikallisen väestön ja keskeisten sidosryhmien kanssa.

Vielä perustamattomien suojeluohjelmakohteiden metsästyskäytäntöjä suunniteltaessa otetaan huomioon kohteen suojelutavoitteet ja se, mihin suojeluohjelmaan kohde kuuluu. Jos tämän suojeluohjelman muita kohteita on jo perustettu suojelualueiksi, perustamattomia ohjelmakohteita koskevan tapauskohtaisen harkinnan tukena voidaan käyttää näiden perustettujen suojelualueiden rauhoitussääöksiä.

Suojeluohjelmakohteiden voimassaolevia metsästysvuokrasopimuksia voidaan jatkaa, ellei metsästyksessä vaarana alueen suojelutavoitteita. Toisaalta jos valtiolle hankitun suojeluohjelmakohteen aiempi maanomistaja ei ole myöntänyt ulkopuolisille metsästysoikeuksia kohteelle, tällaista aluetta ei sen valtiolle siirtymisen jälkeen yleensä oteta metsästyksen piiriin.

Suojeluohjelmakohteille tehdään joko toistaiseksi voimassaolevia metsästysvuokrasopimuksia, joiden ehdot harkitaan Metsähallituksessa, tai niistä muodostetaan lupametsästysalueita, kunnes niitä koskevat perustamissääökset valmistuvat ja ohjaavat toimintaa. Tämä harkinta tehdään tapauskohtaisesti.

Suojeluohjelmakohteilla metsästyksen piirissä olevia ja suojelunäkökulmasta haitallisia lajeja (esim. vierasperäisiä pienpetoja) voidaan vähentää jo ennen kuin niiden voidaan osoittaa ”lisääntyneen liikaa tai käyneen muutoin vahingollisiksi” (vrt. aiemmin perustetut luonnonsuojelualueet, joilla metsästyks on kielletty).

Myös säädösvalmistelussa ja siihen liittyvässä metsästyskysymysten tarkastelussa on hyödyllistä ottaa tarkastelun kohteeksi yksittäisten alueiden sijasta laajempia aluekokonaisuuksia. Tällöin metsästyskäytäntöjä voidaan pohtia joustavammin kuin yksittäisillä alueilla. Tarkastelussa voidaan tällöin ottaa huomioon aluekokonaisuuteen kuuluvien alueiden mahdolliset erot. Niiden pohjalta metsästyskäytännöissä voidaan tehdä aluekohtaisia ratkaisuja (metsästyskiellossa olevat alueet tai osa-alueet, lupa- ja sopimuskäytäntöihin perustuvat metsästysalueet jne.).

Tähän asti perustettujen luonnonsuojelualueiden laajentaminen on tapahtunut lähinnä säädösteitse. Vuonna 2010 voimaan tuleva luonnonsuojelulain muutos mahdollistaa kuitenkin jatkossa luontopalvelujen taseessa olevien alueiden liittäminen perustettuun luonnonsuojelualueeseen Metsähallituksen hakemuksesta kiinteistöoimituksessa tai kiinteistöjen yhdistämispäätöksellä. Lain mukaan tällainen liittäminen ei voi kuitenkaan koskea yleistä vesialuetta, ja lain perustelujen mukaan se ei saa muuttaa olennaisesti liitettävän alueen metsästyskäytäntöjä. Viimeksi todettu merkitsee käytännössä sitä, että hakemuksesta tapahtuvaa liittämistä ei juurikaan voida käyttää hyväksi tilanteissa, joissa metsästyks on laajennettavalla alueella kielletty.

10.3.4 Suurpedot

Suurpedot kuuluvat riistaeläimiin, joista säädetään metsästyslaissa ja -asetuksessa. Suurpedot ovat lähtökohtaisesti rauhoitettuja – poikkeuksena vain susi poronhoitoalueella. Suurpedot on luokiteltu uhanalaisiksi, ja ne on mainittu luontodirektiivin liitteissä. Suurpetokannat ovat kuitenkin vahvistuneet viime vuosina ahmaa lukuun ottamatta. Maa- ja metsätalousministeriön johdolla laadittu suden kannanhoitosuunnitelma valmistui vuonna 2005, ja ilveksen ja karhun kannanhoitosuunnitelmat vuonna 2006.

Suurpetojen esiintyminen on erityisen suotavaa niillä suojelualueilla, joilla halutaan suojella luontaisia eliöyhteisöjä. Suurpedot eivät ole kuitenkaan Suomessa riippuvaisia yksinomaan suojelualueiden tarjoamista elinympäristöistä. Tässä suhteessa poikkeuksena on lähinnä ahma, jonka lisääntymiselle Lapissa erämaa-alueet ja laajat luonnonsuojelualueet ovat tärkeitä.

Luvanvarainen, tiettyyn paikkaan tai yksilöön kohdistuva metsästyks on suden, karhun ja ilveksen kantojen hoidossa muodostunut yhdeksi kannan hoidon muodoksi. Metsästyksen perusteena voi tällöin olla vahinkojen esto, yleinen turvallisuus tai tihentymäalueilla myös kannan säätely (ks. metsästysasetuksen 28 §). Tähän liittyvästä kiintiöinnistä vastaa maa- ja metsätalousministeriö, mutta riistanhoitopiiri myöntää pyyntiluvat koskien niin valtionmaita kuin yksityismaita. Jos metsästyks on suojelualueen säädöksissä kielletty, pyyntilupa ei luonnollisestikaan voi koskea tällaista aluetta. Maa- ja metsätalousministeriö voi myöntää erillisestä hakemuksesta ko. pyyntiluvan saajalle myös oikeuden käyttää metsästyslain kieltämiä pyyntimenetelmiä – esimerkiksi moottorikelkan hyväksikäytön metsästyksessä. Tätä on sovellettu erityisesti poronhoitoalueella, jossa porovahinkojen estämiseksi on pyritty tehokkaaseen ja nopeaan vahinkoeläimen poistamiseen. Moottorikelkan käyttö valtionmailla edellyttää kuitenkin pyyntiluvan saajalta myös Metsähallituksen maastoliikenneluvan.

Metsähallituksen alueilla suurpetojen metsästys edellyttää riistanhoitopiiriin myöntämän pyyntiluvan lisäksi Metsähallituksen myöntämän luvan (ks. myös Erätalouspäällikön ohje suurpetojen pyynnissä tarvittavista luvista ML:n 8 §:n alueella). Metsästyslain 8. §:n alueella paikalliset asukkaat eivät kuitenkaan tarvitse Metsähallituksen lupaa kotikunnassaan tapahtuvaan metsästykseseen (ulkopuoliset tarvitsevat). Jos lupa-alue kattaa useamman kunnan ja metsästykseseen osallistuva on pyynnissä myös naapurikunnan puolella, joutuu hän lunastamaan Metsähallituksen maille tarvittavan suurpedon (lähinnä ilves ja susi) metsästyslupa. Esimerkiksi paliskuntien rajat eivät noudata kuntarajoja, jolloin paliskunnan ollessa lupa-alueena pyyntiin osallistuvat tarvitsevat yleensä myös Metsähallituksen luvan. Lupamenettelyn ohella Metsähallitus voi myöntää metsästys-oikeuden sovituksi ajaksi tarvittavalle alueelle vuokrasopimuksella.

Suojelualueilla niiden perustamissäädökset määrittelevät mahdollisen suurpetojen metsästyksen. Jos suurpetojen metsästys alueella on mahdollista, sen järjestelyt tapahtuvat yleensä Metsähallituksen antamin luvuin tai sopimuksin. Mahdolliset luvat tai sopimukset laatii eräsunnittelija suojeluprosessia kuullen. Poronhoitoalueen eteläpuolisilla suojelualueilla pyritään suosimaan suurpetokannan olemassaoloa. Erityisesti susi ja ilves säätelevät tehokkaasti sekä pienpetokantoja että hirvieläinkantoja, ja niiden esiintyminen vaikuttaa monimuotoisuuteen suotuisasti tätäkin kautta.

Maa- ja metsätalousministeriö (metsästyslain 41 §) tai poliisiviranomainen (poliisilain 25 §) voi ihmisten turvallisuuden takia antaa luvan poistaa eläin myös sellaiselta luonnonsuojelualueelta, jolla metsästys on kielletty. Tällainen tilanne voi syntyä esimerkiksi taajama-alueiden tuntumassa, kun on kyse kolarissa tai pyynnissä vahingoittuneesta petoeläimestä. Tällöin alueesta vastaavan Metsähallituksen henkilöstön tulee avustaa viranomaisia pyynnin käytännön järjestelyissä. Viranomainen määrittelee antamansa luvan ehdoissa käytettävissä olevat pyyntikeinot ja menettelytavat. Tällöin otetaan myös huomioon mm. eläinsuojelulain määräykset ja yleinen turvallisuus.

10.4 Maastoliikenne

10.4.1 Maastoliikenteen säätely ja ohjaus

Luonnonsuojelulaissa, erämaalaissa ja suojelualueiden perustamissäädöksissä ei erikseen viitata maastoliikenteeseen, joten sen säätely perustuu luonnonsuojelu- ja erämaa-alueillakin ensisijaisesti maastoliikennelakiin, jota sovelletaan moottorikäyttöisten ajoneuvojen käyttämiseen maastossa (maa-alueet ja jääpeitteiset vesialueet) ja moottorikelkkailureiteillä. Maastoliikennelain mukaan maa-alueilla tapahtuva maastoliikenne edellyttää pääsääntöisesti maanomistajan luvan (moottorikelkkailureiteillä lupaa ei tarvita). Maastoliikennelain tavoitteena on maastoliikenteestä mm. luonnolle ja muulle ympäristölle, luontaiselinkeinoille ja yleiselle virkistyskäytölle aiheutuvien haittojen minimointi. Näiden tavoitteiden merkitys korostuu suojelu- ja erämaa-alueilla.

Luonnonsuojelu- ja erämaa-alueiden hoito- ja käyttösuunnitelmissa sekä luonnonsuojelualueiden järjestyssäännöissä maastoliikennettä voidaan maastoliikennelain nojalla rajoittaa tai kieltää se kokonaan vain maa-alueilla; jääpeitteisellä alueella tapahtuvan maastoliikenteen rajoittaminen maastoliikennelain nojalla on mahdollista vain ympäristökeskuksen päätöksellä. Luonnonsuojelu-alueilla maasto- kuten muutakin liikennettä voidaan kuitenkin rajoittaa järjestyssäännössä luonnonsuojelulain (18 §) nojalla (liikkumisrajoitusalueet), jos alueen eläimistön tai kasvillisuuden säilyminen sellaista vaatii.

Hoito- ja käyttösuunnitelmissa ja järjestyssäännöissä maastoliikennettä tulee rajoittaa harkitusti, koska niiden avulla tapahtuva säätely on ”jäykkää” ja voi aiheuttaa ongelmia, jos olosuhteet ja tarpeet nopeasti muuttuvat. Usein riittää, että hoito- ja käyttösuunnitelmassa todetaan, että maastoliikenteen säätelyssä noudatetaan luontopalvelujohtajan vahvistamia maastoliikenneperiaatteita. Maastoliikenteen mitoitusta Metsähallituksen alueilla säätelevät yleisellä tasolla myös Metsähallituksen tekemät päätökset moottorikelkkauralupien ja maastoliikennelupien alueellisista kiintiöistä.

10.4.2 Moottorikelkkailureitit ja -urat

Maastoliikenteen haittojen takia se pyritään kaikilla Metsähallituksen alueilla ohjaamaan moottorikelkkailureiteille ja Metsähallituksen moottorikelkkaurille. Myönnettäessä lupia maastoliikenteeseen tulee aina harkita, voidaanko kulku ohjata ensisijaisesti reiteille tai urille.

Luonnonsuojelualueille ja suojeluohjelmakohteille ei pääsääntöisesti ohjata vapaa-ajan moottorikelkkailua, eikä niihin rakenneta kelkkailureittejä tai -uria. Poikkeuksena ovat eräät Pohjois-Suomen laajat luonnonsuojelu- ja erämaa-alueet, joihin on ollut niiden laajuuden takia tarpeen rakentaa kelkkailureittejä tai -uria. Uusia reittejä tai uria näille alueille ei juuri enää perusteta. Jos tämä kuitenkin on tarpeen, reittien ja urien linjaamisessa tulee käyttää mahdollisuuksien mukaan hyväksi olemassa olevia vakiintuneita uria, voimajohtolinjoja ja tarkoitukseen soveltuvia avomaastoja. Suojelu- ja erämaa-alueilla uusien reittien tai urien rakentamisen sekä urien muuttamisen reiteiksi tulee perustua hoito- ja käyttösuunnitelmaan.

10.4.3 Moottorikelkkailureittien ja -urien ulkopuolinen maastoliikenne

Metsähallitus myöntää maastoliikennelupia kelkkailureittien ja -urien ulkopuolelle vain perustelusta syystä. Kesäaikaisen maastoliikenteen aiheuttamat haitat ovat usein pitkäkestoisia, joten kesäaikaisia maastoliikennelupia myönnetään vain erityisen painavasta syystä alueiden käyttöperiaatteisiin soveltuvaan toimintaan. Lupaharkinnassa noudatetaan vahvistettuja maastoliikenneperiaatteita, voimassa olevia Metsähallituksen lupien myöntämisperiaatteita ja -ohjeita sekä hoito- ja käyttösuunnitelman ja järjestyssäännön mahdollisia maastoliikennerajoituksia.

Luonnonsuojelualueille ei pääsääntöisesti myönnetä lupia reittien ja urien ulkopuoliseen maastoliikenteeseen, ja tätä periaatetta noudatetaan myös perustamattomilla suojeluohjelmakohteilla. Maastoliikennelupaa ei kuitenkaan tarvita viranomaisen toiminnan – kuten suojelualueiden huollon, poliisitoimen ja rajavartioinnin – tehtävissä eikä poronhoitoon liittyvissä tehtävissä. Kesäaikainen kalastukseen ja marjastukseen liittyvä paikallisten maastoajoneuvoliikenne ohjataan tietyille urille. Matkailun yritystoimintaan ja ammattimaiseen luontokuvaukseen liittyviin huoltokuljetuksiin voidaan myöntää lupia harkinnan mukaan.

Vaikeasti liikuntavammainen henkilö ja hänen saattajansa eivät maastoliikennelain perusteella tarvitse maastoliikennelupaa, joten he voivat liikkua maastossa moottorikäyttöisellä ajoneuvolla kaikilla sellaisilla alueilla, joilla liikkuminen jalkaisin on sallittu (tämä oikeus ei siis koske esim. luonnonpuistojen rajoitusosia tai järjestyssäännöllä annettuja liikkumisrajoitusalueita). Lisäksi alueellinen elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus voi hakemuksesta myöntää henkilölle, jonka liikuntakyky on rajoittunut, luvan poiketa maastoliikennelaisissa säädetyistä kielloista tai rajoituksesta.

Erämaa-alueille maastoliikennelupia myönnetään vastaavin periaattein kuin saman alueen valtioneumaille yleensäkin. Muusta maasta poiketen Utsjoen, Enontekiön ja Inarin kuntien vakinaisille asukkaille myönnetään kotikuntansa valtioneumaille useammaksi vuodeksi kerrallaan lumipeitteen ajaksi maastoliikennelupa, joka ei kuitenkaan koske kansallis- ja luonnonpuistoja. Näiden kuntien asukkaille myönnetään myös rajoitetusti kesäaikaisia lupia tietyille urille.

Luontopalvelujen työntekijät joutuvat huolto- ja rakennustehtävissä liikkumaan suojele- ja erämaa-alueilla myös maastoajoneuvoilla. Alueiden hoitoon liittyvä liikenne pyritään maastovaurioiden välttämiseksi keskittämään talviaikaan ja ns. **huoltourille**.

10.5 Tiet, vesiliikenne ja ilmailu

Suojelualueilla voi sijaita yleisiä ja yksityisiä teitä sekä laiva- ym. vesiväyliä. Näistä liikenne- ja kulkuväylistä aiheutuvia maisema-, melu- ym. haittoja vähennetään yhteistyössä niistä vastaavien viranomaisten, laitosten ja tiekuntien kanssa.

Luonnonsuojelulain mukaan teiden rakentaminen luonnonsuojelualueille on pääsääntöisesti kielletty. Poikkeuksena ovat tiet, jotka ovat tarpeen alueen opastustoiminnan kannalta. Lisäksi luonnonsuojelualueilla on sallittua käyttää ja kunnossapitää olemassa olevia teitä (kunnossapito käsittää myös tieojien perkauksen), kunnostaa merenkulun turvalaitteita ja vesistön kulkuväyliä sekä tehdä vähäisiä turvalaitteiden edellyttämiä raivauksia. Monilla vanhan luonnonsuojelulain nojalla perustetuilla luonnonsuojelualueilla rakentamiseen liittyvät määräykset voivat poiketa edellä todetusta esim. siten, että teiden ja kulkuväylien kunnossapito sekä merenkulun turvalaitteiden rakentaminen ja kunnossapito ovat luvanvaraisia. Erämaa-alueille ei saa rakentaa pysyviä teitä, mutta valtioneuvosto voi antaa luvan sellaisen pysyvän tien rakentamiseen, jolla on yleisen edun tai luontaiselinkeinojen harjoittamisen kannalta huomattava merkitys.

Vilkkaat yleistä liikennettä palvelevat tiet pyritään siirtämään ja muuttamaan Tielaitoksen hoidossa oleviksi yleisiksi teiksi.

Luontopalvelut on osakkaana sadoissa yksityisteissä. Niihin liittyvissä tieyksiköinneissä luontopalveluille kuuluvat yksiköt tulee määrittää suojelualueiden todellisen käytön (erityiskäytön) mukaisesti, eikä esimerkiksi pinta-alaperusteisesti metsätalouuskäytön mukaan (ks. tarkemmin Käsikirja yksityisteiden tienpidon osittelusta, Maanmittauslaitoksen julkaisu no 92, 2007). Tämä periaate koskee perustettujen suojelualueiden lisäksi perustamattomia suojeleuhjelmakohteita ja muitakin luonnonsuojelutarkoituksiin hankittuja kohteita.

Tienpitäjä voi poistaa suojelualueeseen kuuluvalla teialueella liikenteelle vaaralliset puut. Tarvittaessa luontopalvelut antaa luvan myös teialueen ulkopuolella olevien puiden kaatamiseen, jos niistä on vaaraa liikenneturvallisuudelle.

Suojelualueiden hoidon kannalta tarpeettomat omat tiet voidaan sulkea ja tarvittaessa ennallistaa.

Suojelualueiden naapurikiinteistöjen omistajilla voi olla rasiteoikeutena kulku suojelualueen läpi. Tällaiset oikeudet tulee selvittää ja mahdollisuuksien mukaan poistaa esisuojelukiinteistöä tai suojelualuekiinteistöä muodostettaessa.

Moottoriveneily ja muu motorisoitu vesiliikenne voivat aiheuttaa suojelualueilla meluhaittaa tai muuta häiriötä. Perustettuihin luonnonsuojelualueisiin kuuluvilla vesillä (vedet eivät aina kuulu suojelualueeseen) vesillä liikkumista voidaan rajoittaa järjestyssäännöllä, jos siihen on selvät

luonnonsuojelulliset perusteet. Perustamattomien suojeluohjelmakohteiden vesialueita koskien luontopalvelut voi tehdä elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukselle (yleisten väylien osalta merenkulkulaitokselle) esityksen alueellisen tai tiettyä vesikulkuneuvotyyppiä koskevan kiellon asettamiseksi. Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus voi esimerkiksi antaa aluekohtaisia kieltoja ja rajoituksia mm. ympäristön tai yleisen luonnon virkistyskäytön tai muun yleisen edun vuoksi (ks. vesiliikennelain 15–17 §).

Vesilaissa (264/1961) vesiväylät jaetaan yleisiin kulkuväyliin (jakautuvat edelleen julkisiin kulkuväyliin ja yleisiin paikallisväyliin) ja yksityisiin väyliin. Yleiset kulkuväylät perustetaan ympäristölupaviraston päätöksellä, ja ne merkitään maastoon ja merikarttaan. Yleisen kulkuväylän kunnossapidosta vastaa yleensä päätöksen hakija (esim. kunta tai Merenkulkulaitos). Yleiselle väylälle ajelehtineiden tai väylälle pudonneiden tai kaatuneiden esineiden (esim. puunrungot) mahdollisesti aiheuttamista vahingoista vastaa ensisijaisesti kuitenkin esineen omistaja, jolta poistamiskulut voidaan periä.

Yksityisten väylien osalta lainsäädäntö ei aseta millekään taholle kunnossapitovelvoitetta. Tällaisella väylällä ajelehtivat tai ovat irtoesineet – kuten esim. puunrungot – tulisi kuitenkin poistaa, jos on nähtävissä, että niistä voi aiheutua vaaraa. Mikäli esineet aiheuttavat vahinkoa, voi niiden omistaja joutua vastuuseen aiheutuneesta vahingosta yleisten vahingonkorvausperiaatteiden nojalla.

Luontopalvelujen hallinnassa olevilla alueilla on paljon yksityisiä väyliä – myös sellaisia, joihin on kaatunut puita tai joissa ajelehtii puita. Tällaisiin tilanteisiin ei ole mitenkään mahdollista puuttua kattavasti. Toimenpiteisiin on kuitenkin syytä ryhtyä, jos joku taho nimenomaisesti on ollut tällaisesta asiasta luontopalveluihin yhteydessä, tai jos on kyse erityisen vilkkaassa käytössä olevasta väylästä, jossa vahingon syntymismahdollisuus on ilmeinen. Jos kyse on yksityiselle väylälle kaatuneesta ja vielä rannassa kiinni olevasta puusta, luontopalvelut voi harkinnan mukaan myös myöntää yhteydenottajalle suullisen luvan puun kaatamiseen ja poistamiseen väylältä.

Ilmailulaitoksen määräysten mukaisesti ilma-aluksen lentoonlähtöön ja laskuun saa tilapäisesti käyttää avointa vesialuetta ilman alueen omistajan tai haltijan suostumusta. Luonnonsuojelulain mukaan ilma-aluksella laskeutuminen edellyttää kuitenkin luonnonsuojelualueilla aina alueen hallinnasta vastaavan viranomaisen tai laitoksen lupaa. Vanhan luonnonsuojelulain nojalla perustetuilla suojelualueilla ilma-alusten laskeutumista koskevat määräykset voivat poiketa vuoden 1996 luonnonsuojelulaissa todetusta.

10.6 Koiravaljakkotoiminta

Koiravaljakkotoiminta on ohjelmapalveluna lisääntynyt voimakkaasti koko 2000-luvun ajan. Koiravaljakkotoiminta on ympäristöministeriön linjausten mukaisesti pääsääntöisesti jokamiehenoikeutta. Metsähallitus tulkitsee yksittäiset harrastuskoiravaljakot ja yrittäjien kertaluontoiset valjakkoajot jokamiehenoikeudeksi. Sen sijaan yrittäjien reittien, joilla toiminta on toistuvaa ja säännönmukaista, katsotaan aiheuttavan vähäistä suurempaa haittaa poronhoidolle sekä vaikeuttavan saamelaisten kotiseutualueella saamelaisen kulttuurin harjoittamista, minkä takia niiden käyttöä ei ole katsottu jokamiehenoikeuteen kuuluvaksi toiminnaksi. Tällaiseen toimintaan yrittäjien edellytetään hankkivan luvan tai tekevän siitä sopimuksen Metsähallituksen kanssa. Reitit ylläpidetään ja huolletaan käytännössä aina moottorikelkoilla, mikä myös edellyttää maanomistajan lupaa.

Koiravaljakkoajajat ja -yrittäjät, joilla ei ole sopimuksia tai lupia sovituille reiteille, ovat aiheuttaneet jonkin verran ristiriitoja myös muiden käyttäjäryhmien kanssa. Konflikteja on syntynyt esimerkiksi silloin, kun valjakot ovat käyttäneet yleisessä käytössä olevia autiotupia ja taukopaikkoja hyväkseen. Tällöin esimerkiksi koirien jätöksiä on voinut levitä laajalle alueelle kämppien ympäristöön.

Jos yrittäjä omatoimisesti avaa maastoon reitit sopimatta siitä Metsähallituksen kanssa, voi siitä seurata monenlaisia ristiriitoja muiden käyttömuotojen kanssa, ja samalla yrittäjä voi toimia myös luonnonsuojelun kannalta kestävästi. Metsähallituksella on tieto suojelua vaativista luontokohteista ja pesintäpaikoista, joiden huomioon ottaminen onnistuu vain neuvottelemalla ja sopimalla kulkureiteistä. Metsähallitus pyytää paliskunnilta lausunnot suunniteltavista reiteistä, jolloin voidaan välttää suuremmat ristiriidat porotalouden kanssa. Paliskuntien kantaa kysytään aina, ennen kuin esitetyistä reiteistä ja taukopaikoista tehdään sopimuksia.

Kokemusten mukaan ongelmia ei ole juurikaan esiintynyt niistä yrittäjistä, joilla on ollut Metsähallituksen kanssa sopimus toiminnasta. Sopimuskäytäntö on osoittautunut toimivaksi ja eri osapuolia hyvin palvelevaksi tavaksi edistää myös kestävä luontomatkailun periaatteiden toteuttamista. Hyvällä suunnittelulla ja yhteistyöllä voidaan parantaa myös suojelutavoitteiden saavuttamista sekä välttää herkkien lajien häiriintymistä ja luontotyyppien vaurioitumista.

Joissakin kansallispuistoissa koiravaljakkotoimintaa on rajoitettu, ja toiminta tapahtuu hoito- ja käyttösuunnitelmien sekä järjestyssääntöjen linjausten mukaisesti. Saamelaisten kotiseutualueen kansallispuistoissa koiravaljakoilla ajaminen on pääsääntöisesti kielletty. Erämaa-alueilla jokamiehen oikeudet ylittävän koiravaljakkotoiminnan osalta käyttöperiaatteet linjataan myös hoito- ja käyttösuunnitelmissa. Alueilla, joille ei tehdä hoito- ja käyttösuunnitelmaa tai joilla asiaa ei ole linjattu suunnitelmassa, jokamiehen oikeudet ylittävän koiravaljakkotoiminnan periaatteet ja tarkemmat reitit voidaan määritellä erikseen luvissa tai sopimuksissa.

Mahdollisuuksien mukaan koiravaljakkotoiminta tulee ohjata luonnonsuojelualueiden ulkopuolelle sellaisille alueille, missä se aiheuttaa mahdollisimman vähän haittaa muille alueen käyttäjille.

10.7 Malminetsintä ja kaivostoiminta

Luonnonsuojelualueilla tapahtuva malminetsintä ja geologinen tutkimus edellyttävät lupaa, jonka myöntää joko luontopalvelut tai – monilla vanhan luonnonsuojelulain nojalla perustetuilla suojelualueilla – ympäristöministeriö. Luontopalvelujen perustetulle luonnonsuojelualueelle myöntämä lupa on valituskelpoinen ”viranomaislupa”. Jos kyse on taloudelliseen hyödyntämiseen liittyvästä geologisesta tutkimuksesta, luontopalvelujen siihen myöntämään maksulliseen lupaan voidaan sisällyttää oikeus maastoajoneuvon käyttöön. Jos kyse on geologiseen perustutkimukseen liittyvästä maksuttomasta tutkimusluvasta, oikeus maastoajoneuvon käyttöön annetaan erillisellä maastoliikenneluvalla.

Erämaa-alueille ja vielä perustamattomille suojeluohjelmakohteille myönnettävät luvat malminetsintään ja geologiseen tutkimukseen ovat ns. **maanomistajalupia** (ks. ohje Eräät alueiden käyttöön liittyvät luvat ja niiden hinnoittelu). Näillä alueilla malminetsintään ja geologisen tutkimuksen edellyttämä maastoliikenne vaatii aina erillisen maastoliikenneluvan.

Malminetsintää tai geologista tutkimusta koskevasta lupahakemuksesta tulee käydä ilmi mm. yhteystiedot, tutkimusalue (karttarajaus ja yksittäiset tutkimuspisteet), tutkimusajankohta ja tutkimuksen laatu (geofysikaalinen mittaus, kairaus ym.), tutkimuksessa käytettävä kalusto (mittauslaitteisto, näytteenottokalusto), arvio toimenpiteiden vaikutuksesta alueelle (millaisia jälkiä tutkimuksesta jää maastoon ja heikentääkö tutkimustyö niitä luontoarvoja, joiden takia alue on sisällytetty Natura 2000 -verkostoon) ja liikkuminen alueella (käytettävä kulkuneuvo ja reitit). Hakemuksessa tulee olla mukana alueellisen ympäristökeskuksen lausunto siitä, edellyttääkö tutkimustyön suorittaminen luonnonsuojelulain 65. §:n mukaista Natura-arviointia, vai voidaanko lupa tutkimuksiin myöntää ilman sitä (ks. myös KTM:n julkaisu 28/2007: ”Malminetsintä ja kaivos-toiminta suojelualueilla sekä saamelaisten kotiseutualueella ja poronhoitoalueella”, liite 5).

Lupa tutkimuksen edellyttämään maastoliikenteeseen voidaan yleensä myöntää, jos maastossa liikutaan vain lumipeitteisenä aikana eikä ajoneuvojen reitiltä tarvitse kaataa puita. Joskus suunniteltuihin ajoreitteihin joudutaan tekemään muutoksia esimerkiksi aran kasvillisuuden tai erityistä suojelua vaativien eliölajien takia (esim. suurten petolintujen pesät).

Kaivostoiminta ja maa-ainesten otto eivät sovi luonnonsuojelualueille, minkä takia ne on luonnonsuojelulaissa ja useimmissa alueiden perustamissääädöksissä kielletty. Myös koelouhokset, tiet ja muut vastaavat luontoa suuresti muuttavat toimenpiteet edellyttäisivät suojelusäädösten muuttamista. Kaivoslain mukaista kaivospiiriä ei saa määrätä erämaa-alueelle, ellei valtioneuvosto ole antanut siihen lupaa.

Luonnonsuojelualueiden perustamissääädöksissä on kuitenkin joitakin poikkeuksia edellä todetusta. Torrnsuon kansallispuiston perustamisen yhteydessä on varattu mahdollisuus pienehkön kivennäisesiintymän hyödyntämiseen. Lemmenjoen kansallispuistossa koneellinen kullankaivu on kielletty asetuksella, mutta muunlainen kullan huuhdonta on sallittu. Asetus ei koske ennen sen voimaantuloa saavutettuja valtausoikeuksia ja niiden nojalla perustettuja kaivospiirejä, minkä takia Lemmenjoen kansallispuistossa on useita kaivospiirejä, joilla edelleen kaivetaan kultaa koneellisesti. Urho Kekkosen kansallispuistossa on sallittu perinteisin menetelmin tapahtuva kullanhuuhdonta, ja sielläkin on yksi kaivospiiri osittain puiston alueella. Syötteen kansallispuistossa voidaan järjestyssäännössä osoitetulta alueelta kerätä korukiviä vähäisessä määrin, ja lisäksi Metsähallituksen luvalla voidaan kerätä ja kuljettaa korukiviä koko puiston alueelta korujen valmistusta varten. Pyhä-Luoston kansallispuistossa voidaan perustamislain nojalla hyödyntää taloudellisesti ametteja ja muita korukiviä Luoston Natura-alueen ulkopuolella.

Kullankaivu muuttaa melkoisesti luontoa. Perinteinen kullanhuuhdonta vanhoine menetelmineen ja rakenteineen on toisaalta säilyttämisen arvoista kansanperinnettä ja elävää kulttuurimaisemaa. Kaivoslain muutoksen (589/1997) jälkeen valtaajalla ei ole enää oikeutta saada määrätyksi maa-lajeista huuhdottavan kullan valtausaluetta kaivospiiriksi.

Valtausten ja kaivospiirien huoltokuljetukset tulee tehdä ensisijaisesti talvella moottorikelkalla.

10.8 Vuokraus ja käyttöoikeuden luovutus

Käyttöoikeuden luovutuksessa käytetään vuokrausta tai käyttöoikeussopimusta silloin, kun tarve käyttöoikeuteen on pitkäaikainen (yli vuosi), toistuva tai säännöllinen. Muuten käyttöoikeudet (esim. lyhytaikaiset) luovutetaan pääsääntöisesti luvilla. Maanvuokra- ja niihin rinnastettavia käyttöoikeussopimuksia tehdään ja niitä ylläpidetään VuokraGis-sovelluksella. Puolustusvoimien ja rajavartiolaitoksen käytössä olevien alueiden osalta on vuokrauksista aina pyydettävä niiden lausunnot (ks. ao. puitesopimukset: pääesikunta 2777/620/2006 ja rajavartiolaitos 100/620/2006).

Erämaa-alueilla on kielletty maa-alueen tai siihen kohdistuvan käyttöoikeuden luovuttaminen tai vuokraaminen ilman valtioneuvoston (ympäristöministeriön) lupaa. Käyttöoikeuksien luovutus luontaiselinkeinotarkoituksiin hoito- ja käyttösuunnitelman mukaisesti tai puolustusvalmiuden tai rajavartiolaitoksen toiminnan kannalta tarpeellisiin hankkeisiin ei kuitenkaan vaadi tällaista lupaa, kuten eivät myöskään esim. palveluvarustuksen käyttöä koskevat sopimukset.

10.8.1 Lomarakentamiseen vuokratut alueet

Suojelualueilla sijaitsee jonkin verran aikanaan lomarakentamiseen vuokrattuja alueita (tontteja). Näitä on erityisesti rantojensuojeluohjelman kohteilla, mutta myös perustetuilla luonnonsuojelualueilla – esim. kansallispuistoissa. Tällaisten tonttien vuokrasopimusten osalta on käytettävissä erilaisia toimintavaihtoehtoja: Vuokrasopimuksista voidaan pyrkiä aktiivisesti eroon, sopimuksia voidaan jatkaa tai joissakin poikkeustapauksissa niitä voidaan jopa suosia. Pääperiaatteenä on, että sopimuksista pyritään eroon, mutta toimintatapa ratkaistaan viime kädessä tapauskohtaisesti. Suojelualueilta ei vuokrata uusia maa-alueita lomarakentamiseen eikä muuhunkaan rakentamiseen (esim. tuulivoimalat).

Pohdittaessa suhtautumista vanhoihin lomarakennustontteihin ratkaisevia ovat suojelualan tavoitteet ja erityisesti ne luontoarvot, jotka ovat perusteena alueen suojeluun. Perustettujen luonnonsuojelualueiden perustamissääädöksissä tai niiden perusteluissa on voitu ottaa kantaa tällaisiin vuokrauksiin, ja nämä kannanotot on otettava huomioon vuokratonttien tulevaisuudesta päätettäessä.

Vuokratonteista pyritään aktiivisesti eroon esim. tietyillä suojelualueilla ja suojelualuetyypeillä. Kansallispuistot ovat yleisiä luonnonnähtävyyksiä ja niiden palveluvarustusta kehitetään yleisökäyttöä varten, jolloin niiden yksityinen lomakäyttö ei ole suotavaa. Sama koskee muitakin suojelualueita, joita kehitetään erityisesti virkistyskäyttöä ja vierailijoita silmällä pitäen. Myös suojelualueilla, joilla on erityismerkitystä alkuperäisen ja erämaisen luonnon säilyttäjinä, yksityiskäytössä olevat lomarakennukset eivät ole hyväksyttäviä.

Vuokratonteista pyritään aktiivisesti eroon myös suojelualueilla, joilla on erityistä arvoa eläin- tai kasvilajien (esim. uhanalaisen lajiston) tai luontotyyppien (esim. huonosti kulutusta kestävä alue) suojelun kannalta. Esimerkiksi saimaannorpan elinalueilla, joilla on runsaasti myös lunastettu rakennusoikeuksia valtiolle, voimassa olevat vuokrasopimukset sanotaan irti kohtuullisia siirtymäaikoja käyttäen. Myös luontotyyppien ja lajiesiintyminen ennallistaminen ja aktiivinen hoito voivat olla syynä siihen, ettei vuokrasopimuksia jatketa.

Suuri osa vuokratuista tonteista sijoittuu vielä perustamattomille rantojensuojeluohjelman kohteille. Rantojensuojeluohjelmaa koskeva valtioneuvoston periaatepäätös ei velvoita tonttialueiden vuokrasopimusten irtisanomiseen, vaikka suojeluohjelman yleistavoitteena on rantojen rakentamattomuus. Vuokrasopimuksia voidaan tällöin näillä kohteilla jatkaa, jos tapauskohtaisessa tarkastelussa ei ilmene syitä niiden lakkauttamiseen. Jos vuokraaja luopuu alueesta, ei uutta vuokraajaa yleensä oteta tilalle. Vuokrauksella ei myöskään saa olla vaikutuksia vuokrattua aluetta laajemmalle alueelle. Esimerkiksi teiden ja sähkölinjojen rakentamista alueelle ei sallita, eikä tontin käytöstä saa aiheutua häiriötä suojelluille luontotyypeille tai lajeille.

Joissakin erityistapauksissa voidaan myös kannustaa vuokrauksen jatkamiseen. Näissä tapauksissa vuokraaja voi hoitaa ja käyttää aluetta sen perinteiseen käyttöön liittyvällä tavalla ja ylläpitää siten alueen luonto- tai kulttuuriarvoja.

Suojelualueilta on aiemmin vuokrattu jonkin verran alueita myös kalastustukikohtia varten. Näiden vuokrasopimuksista päätettäessä noudatetaan osin samoja harkintakriteerejä, kuin mitä edellä on todettu lomarakentamisen yhteydessä; mutta toisaalta näihin liittyy myös omia erikoispiirteitään (esim. ammattikalastajille vuokratut alueet).

Vuokratonttien sopimuksia uusittaessa sopimukseen tulee kirjata tarpeelliset ympäristöasiat, esim. jätehuollon järjestäminen. Vuokraehdoissa voidaan tällöin myös rajoittaa tai estää vuokraoikeuden siirto ja edelleenvuokraus, rakennusten laajentaminen ja uudelleenrakentaminen sekä sähköistys, vesijohtot, tieteko jne.

Vuokraamisessa noudatetaan käyvän vuokran periaatetta ja muita periaatteita, jotka on esitetty maanvuokraustoiminnan yhtenäistämiprojektin loppuraportin (2006) pohjalta laaditussa ohjeituksessa (Loimu).

10.8.2 Rakennusten vuokraus ja muut vuokraukset

Suojelualueilla on jonkin verran luontopalvelujen omistuksessa olevia rakennuksia: esimerkiksi maanhankinnan mukana tulleita kesämökkejä, kalastustukikohtia, entisten maatilojen talousrakennuksia, metsäkämppejä jne. Jos tällaisilla rakennuksilla ei ole arvoa suojelualan hoidon ja käytön kannalta, niitä koskevia vuokrasopimuksia ei uusita. Sopimukset päätetään kohtuullisten siirtymäaikaisten sisällä ja rakennukset puretaan.

Luonnonsuojelualueilla voi olla sähkö-, puhelin- ja vesijohtoja, joita voidaan ylläpitää rauhoitussäännösten estämättä. Näiden edellyttämän maapohjan/alueen luovutukset hoidetaan vuokrasopimuksin. Aktiivisella yhteistyöllä linjayhtiöiden kanssa vähennetään linjoista aiheutuvia maisema- ym. haittoja, mm. suosimalla ilmajohtojen sijasta maakaapelointia. Uusia linjoja ym. ei perustetuille luonnonsuojelualueille voida rakentaa, eikä tällaiseen ole syytä yleensä mennä myöskään vielä perustamattomilla suojeluohjelmakohteilla (tavoitteena linjojen sijoittaminen suojeluohjelmakohteiden ulkopuolelle).

Matkailun yritystoimintaan liittyviä sopimuksia on käsitelty luvussa 8.4 ja metsästys- ja kalastusalueiden vuokrausta luvussa 10.3.

10.8.3 Laidunvuokrasopimukset

Suojelualueilla on monia sellaisia alueita, joita voidaan hoitaa laiduntamalla, ja joiden luontotyyppien ja lajiston säilymistä laidunnus edesauttaa. Laidunnus sopii etenkin perinnebiotoopeille – kuten erilaisille niityille, hakamaille ja metsälaitumille. Laajimpia laiduntaen hoidettavia alueita ovat merenrantaniityt. Alueiden hoitoon ulkopuolisten avulla kannustetaan, ja laidunvuokrasopimusten kautta tehtävä luonnonhoito on erittäin merkittävässä asemassa suojelualueiden luonnon monimuotoisuuden ja maisemallisten arvojen säilyttämisessä.

Laiduntamalla hoidettavalle alueelle laaditaan käyttöoikeussopimus (laidunvuokrasopimuksessa ei siis ole kyse maanvuokralain tarkoittamasta maanvuokrasopimuksesta). Useimmiten vuokralainen on maatalouden ympäristötukijärjestelmän piirissä oleva tukikelpoinen viljelijä, jolla on mahdollista hakea alueen perinnebiotooppien hoitoon tai luonnon ja maiseman monimuotoisuuden lisäämiseen tarkoitettuja erityistukia osana maatalouden ympäristötukea. Tällöin vuokrasopimus tehdään useimmiten 5-vuotiseksi, ja sen on oltava voimassa koko haettavan tukikauden ajan.

Vuokrasopimus voidaan tehdä myös pidemmäksi ajaksi. Tukikelpoinen vuokralainen voi olla myös rekisteröity yhdistys. Alueita vuokrataan myös tukijärjestelmän ulkopuolella oleville, ja vuokra-aika voi vaihdella. Laidunvuokrasopimusta vastaava vuokrasopimus voidaan tehdä myös, jos alueen vuokralainen hoitaa aluetta niittämällä, raivaamalla tai muilla perinnebiotooppien tai luonnonhoidon hoitomuodoilla.

Ennen varsinaista erityistukikautta viljelijän tai rekisteröidyn yhdistyksen on mahdollista saada maatalouden tukijärjestelmän kautta ei-tuotannollisten investointien tukea perinnebiotooppialueen alkuraivaukseen ja esimerkiksi aitaamiseen. Tämäkin edellyttää voimassa olevaa vuokrasopimusta. Vuokralaisia kannattaa kannustaa myös ei-tuotannollisten investointien tukimuodon käyttöön. Vuokrasopimuksessa tulee olla maininta siitä, miten vuokrasopimuksen päättyessä menetellään esimerkiksi vuokralaisen alueelle rakentamien aitojen kanssa.

Perinnebiotooppina hoidettavilta alueilla ei peritä vuokraa, vaan ainoastaan kertaluonteinen sopimusmaksu. Perusteena tähän on se, että käyttöoikeussopimuksen tarkoituksena on turvata luonnon monimuotoisuus alueelle laaditun hoitosuunnitelman mukaisesti. Hoidon tavoitteena on alueen luonnonsuojellustien arvojen ylläpito ja parantaminen. Alueet ovat rehuarvoltaan niukkoja ja hoitokustannukset yleensä korkeat. Jos kyseessä on tavanomainen tuottava peltolaidun tai muuna kuin perinnebiotooppina tai luonnonhoitokohteena vuokrattava alue, on vuokrakäytäntö kuten muillakin maa-alueilla ja vuokran määrä on hehtaariperusteinen.

Vuokraaminen korvauksettomalla käyttöoikeussopimuksella edellyttää alueen hoitoa perinnebiotooppien hoidolle asetettujen ehtojen mukaisesti. Tähän liittyy mm. se, ettei alueita saa muokata tai lannoittaa eikä karjalle saa antaa lisärehua. Laidunvuokrasopimusten tekoon on Vuokrajärjestelmässä valmis pohjateksti, joka on käännetty myös ruotsiksi. Laidunvuokrasopimuksessa eritellään tarkoin vuokrattava alue ja siihen mahdollisesti kuuluvat rakenteet, kummankin sopimusosapuolen vastuut ja alueella tehtävät hoitotoimet. Hoitotoimien ja niiden toteuttajien erittely on tärkeää mm. vuokralaisen mahdollisen tukihakemuksen vuoksi. Muita laidunalueella tehtäviä hoitotoimia voivat olla esimerkiksi raivaus ja täydennysniitto. Vastuu eläinten terveydestä ja valvonnan järjestämisestä on aina vuokralaisella, ja tämä tulee olla selkeästi vuokrasopimuksessa mainittu. Vuokralainen vastaa yleensä aitojen kunnossapidosta sopimusaikana. Vuokrasopimukseen voidaan kirjata alueen hoitoa koskevia erityisehtoja. Sopimuksessa on maininta alueeseen kohdistuvien tukioikeuksien siirrosta vuokrasopimuksen loppuessa. Vuokralaisen tulee toimittaa kopiot aluetta koskevista tukihakemuksista ja päätöksistä Metsähallituksen yhdyshenkilölle.

Käyttöön sopivia suojelualueita voidaan tarjota suoraan karjan omistajille, tai niistä voidaan ilmoittaa lehdessä tai Laidunpankki-palvelussa (www.laidunpankki.fi), johon Metsähallituksella on yhteisökäyttäjätunnukset. Usein karjanomistajat myös itse ottavat yhteyttä ja kysyvät mahdollisista vuokrattavista alueista. Vuokrasopimus voidaan uusia saman vuokralaisen kanssa, jos alueen vuokrasopimuksessa määritelty hoito on ollut tavoitteiden mukaista.

Laitumeksi vuokrattavilla alueilla pyritään välttämään niiden kanssa päällekkäisiä metsästys-sopimuksia. Jos sopimukset kuitenkin ovat päällekkäiset, tulee varmistaa, että molemmat osapuolet ovat tietoisia alueeseen kohdistuvista sopimuksista sekä niihin liittyvästä toiminnasta, ja että mahdolliset vaaratilanteet – kuten eläinten säikkyminen – ennalta ehkäistään joko siirtämällä eläimet pois laitumelta metsästyskauden alkaessa tai muilla laiduntajan kanssa sovittavilla keinoilla.

10.9 Luontokuvaus

Valokuvaus on suojelualueilla liikkumisrajoitusten puitteissa sallittu edellyttäen, että siitä ei aiheudu haittaa tai häiriötä alueen eläimistölle ja kasvillisuudelle. Rauhoitettujen eläinlajien yksilöiden tahallinen häirintä erityisesti niiden lisääntymisaikana on luonnonsuojelulain (39 §) mukaan kielletty, minkä takia mm. kuvaaminen pesällä on kielletty; poikkeaminen tästä häirintäkiellosta edellyttää elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen lupaa. Luonnonsuojelulain 18. §:n mukaisia lupia liikkumiseen luonnonpuistossa tai liikkumisrajoitusalueella ei myönnetä harrastemaiseen tai kaupalliseen luontokuvaustoimintaan.

Luonnonsuojelualueille ei myönnetä lupia piilokojujen tai muiden rakenteiden avulla tapahtuvaan luontokuvaukseen, mutta perustamattomille suojeluohjelmakohteille tällaisia lupia voidaan myöntää. Keveiden, teltan tapaisten piilokojujen avulla tapahtuva luontokuvaus rinnastetaan jokamiesleiriytymiseen, eikä se siten edellytä lupaa.

Haaskan pitoa vain luontokuvausta varten ei suojelualueilla sallita. Luonnonsuojelu- tai tutkimusperusteisilla haaskoilla (ks. luku 6.3.3) luvan saanut haaskanpitäjä voi itse kuvata. Jos on tarpeen säädellä muiden luontokuvaajien käyntejä tällaisella haaskalla, sitä koskevat rajoitteet tulee sisällyttää samaan lupaan tai sopimukseen. Luvan tai sopimuksen sallimissa rajoissa muiden luontokuvaajien käynnin haaskalla ratkaisee haaskanpitäjä.

Ammattimaisen luontokuvauksen tarvitsemia maastoliikennelupia moottorikelkkaa varten voidaan suojelualueille myöntää tapauskohtaisen harkinnan pohjalta maastoliikennelain mukaisesti. Tällainen maastoliikennelupa koskee vain rajoitettuja talviaikaisia huoltokuljetuksia, eli lupaa ei myönnetä kesäaikaan tapahtuviin kuljetuksiin.

10.10 Suojelualueiden ulkopuolinen maankäyttö

Suojelualueiden ulkopuolinen maankäyttö ja sen muutokset voivat vaikuttaa suojelualueiden tilaan. Ulkopuolelta tulevat vaikutukset ovat usein mahdollisia esim. soiden ojitushankkeissa (vesistövaikutukset) ja tuulipuistohankkeissa (esim. maisemavaikutukset). Luonnonsuojelualueiden rauhoitusmääräykset ovat voimassa ainoastaan ao. alueilla, eikä niillä ole vaikutuksia alueen rajojen ulkopuolella tehtäviin toimenpiteisiin. Natura 2000 -alueilla (suurin osa perustetuista luonnonsuojelualueista on myös Natura-alueita) tilanne on toinen, sillä Natura 2000 -alueiden suojeluarvojen heikentämiskielto ulottuu myös alueiden ulkopuolella toteutettaviin hankkeisiin.

Metsähallitus suhtautuu myönteisesti tuulivoimaan ja pyrkii edistämään sen lisäämistä. Tuulivoimarakentaminen ei kuitenkaan ole mahdollista lakisääteisillä luonnonsuojelualueilla taikka luonnonsuojelualueiksi perustettavilla suojeluohjelma- tai Natura 2000 -kohteilla, eikä tuulivoimarakentaminen ole käytännössä mahdollista myöskään erämaa-alueilla. Luontopalvelujen hallinnassa olevia alueita, joilla säädökset eivät estä tuulivoimarakentamista, on mm. yleisillä vesialueilla, muuallakin merenrannikolla ja saaristossa sekä paikoin myös maa-alueilla.

Teollisen mittakaavan tuulivoimapuistojen sijoittelua ohjataan maakuntakaavoituksella. Metsähallitus on maankäyttö- ja rakennuslain tarkoittama viranomaisen maakuntakaava-asioissa, joten Metsähallituksella on viranomaisen velvollisuus edistää maakuntakaavan toteutumista. Yksittäisen tuulivoimalan tai muutaman tuulivoimalan muodostaman yksikön rakentaminen voi perustua

myös esim. yleiskaavoitukseen tai aivan poikkeustapauksessa myös lupamenettelyyn. Luontopalvelut suhtautuu pääsääntöisesti kriittisesti pienten yksiköiden rakentamiseen ja lähtee siitä, että tällaistenkin kohteiden toteutuksen tulisi perustua kaavoitukseen.

Tuulivoimapuistojen ympäristövaikutukset arvioidaan YVA-menettelyssä. Tuulivoiman rakentaminen edellyttää erityyppisiä lupia – kuten vesilupaa vesistöalueilla, rakennuslupaa, lentoestelupaa ja mahdollisesti ympäristölupaa.

Suojelualueiden lähialueiden maankäytön pääpiirteet määritellään maakunta- ja yleiskaavoissa. Kaavoitusprosesseihin osallistuminen ja kaavoihin vaikuttaminen ovat keskeisiä keinoja suojelualueiden ulkopuoliseen maankäyttöön vaikuttaessa. Kaavoihin tulee vaikuttaa jo laadintavaiheessa, sillä lausuntovaiheessa muutosten aikaansaaminen on usein jo vaikeampaa. Tavoitteena on myös saada vietyä kaavoihin Metsähallituksen omia tavoitteita ja linjauksia, jotka voivat liittyä esimerkiksi matkailun yritystoiminnan kehittämiseen suojelualueilla. Kaavaluonnoksia arvioitaessa tulee käydä läpi myös luonnonsuojelualueita koskevat kaavamääräykset ja tarkistaa niiden tarkoituksenmukaisuus. Samoin on syytä tarkistaa kaavavarausten rajaukset ja toimittaa tarvittaessa kaavoittajalle digitaalinen raja-aineisto etenkin Metsähallituksen perustamista suojelumetsistä ja muista alueista, jotka eivät sisälly SYKE:n ylläpitämiin valtakunnallisiin paikkatietoaineistoihin.

Tehokas edunvalvonta (esimerkiksi lausunnoin) on tärkeä keino puuttua suojelualueisiin mahdollisesti haitallisesti vaikuttaviin hankkeisiin. Edunvalvonnalla pyritään vaikuttamaan suojelualueiden ympäristössä tapahtuviin hankkeisiin niin, että niiden vaikutukset suojelualueisiin jäävät mahdollisimman vähäisiksi.

Metsähallituksen luonnonvarasuunnittelussa voidaan puuttua suojelualan ulkopuoliseen maankäyttöön niillä suojelualueilla, jotka rajautuvat Metsähallituksen liiketoimintojen alueisiin. Luonnonvarasuunnittelun avulla pyritään tukemaan suojelualueiden suojelutavoitteita, alueiden kytkeytyneisyyttä, ilmastonmuutoksen vaikutuksiin varautumista sekä hoitoa ja käyttöä. Metsähallituksen liiketoimintojen mahdollisia haitallisia vaikutuksia suojelualueisiin pyritään vähentämään myös neuvotteluilla ja tulosalueiden välisellä hyvällä tiedonkululla.

10.11 Vainajan tuhkan sirottelu

Hautaustoimilaissa (457/2003) säädetään mm. vainajan tuhkan käsittelystä. Tuhkan sijoittaminen hautausmaan ulkopuolelle edellyttää maanomistajan tai -haltijan suostumuksen. Metsähallitus antaa suostumuksia tuhkan sirotteluun valtion maa- ja vesialueille. Sijoituspaikkana suositaan vesialueita. Suostumus voidaan antaa myös suojelu- ja erämaa-alueille, ei kuitenkaan luonnonpuistoon. Suostumusta tuhkan sirotteluun ei myöskään anneta esim. kaava-alueelle eikä reittien ja rakenteiden läheisyyteen. Suostumuksia annetaan pääsääntöisesti vain tuhkan sirotteluun, ei hautaamiseen. Tuhkan sijoittaminen hautausmaan ulkopuolelle tapahtuu hautausjärjestelyistä vastaavan henkilön vastuulla.

Ennen tuhkan luovuttamista krematoriosta luovutuksensaajan tulee ilmoittaa kirjallisesti krematorion ylläpitäjälle mm. tieto siitä, minne yhteen paikkaan vainajan tuhka tullaan pysyvästi sijoittamaan. Tuhkan sijoittaminen ei rajoita alueen omistajan tai haltijan oikeuksia päättää alueen tulevasta käytöstä. Suostumus ei oikeuta pystyttämään hautamuistomerkkejä tai muita rakennelmia tuhkan sijoituspaikalle eikä oikeuta muokkaamaan tuhkan sijoituspaikan maaperää. Sirottelu maahan tulee toteuttaa siten, ettei paikkaa voida jälkikäteen ulkoisesti havaita haudaksi.

Suojelualueiden hoitoon ja käyttöön liittyviä periaatteita, oppaita, ohjeita ja päätöksiä

Alueiden hoidon ja käytön suunnittelu ja seuranta

Asunta, A., Hiltunen, V. & Väisänen, M. (toim.) 2004: Metsähallituksen luonnonvarasuunnittelu. – Suunnitteluohje. Metsähallitus, Vantaa. 75 s.

Hoito- ja käyttösuunnittelun ohje. Versio 2.0. – 11.1.2007. 246/623/2007. (Uusi ohje ja lomakepohja valmistuivat keväällä 2009; ei ole muodollisesti hyväksytty.)

Loikkanen, T., Simojoki, T. & Wallenius, P. 1997: Osallistavan suunnittelun opas. – Metsähallitus, Vantaa. 96 s.

Suojelualueiden hoidon ja käytön periaatteet. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja B 127. 93 s. – 22.1.2010. 297/623/2010.

Valtioneuvoston päätös valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista – Päätös voimaan 1.6.2001; ei voimassa lukujen 4.2–4.7, 8 ja 9 osalta. (Tarkistetut tavoitteet tulivat voimaan 1.3.2009.)

YSA-ohje. Ohje hoidon ja ennallistamisen toteuttamiseksi yksityisillä suojelualueilla ja soveltuvin osin muillakin yksityisomistuksessa olevilla luonnonhoitokohteilla. – YM hyväksynyt 18.6.2009.

Luontotyyppien ja lajien suojelu ja hoito

Alanen, A., Leivo, A., Lindgren, L. & Piri, E. 1995: Lehtojen hoito-opas. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja B 26. 128 s. 3. painos 1999.

Elinympäristöjen hoito. Toimenpidesuunnittelun ohje. Versio 1.2. – Käyttöön 2.5.2007. 1134/623/2005.

Ennallistamisen toimenpidesuunnittelun ohje. – 1.6.2005. 1133/623/2005.

Heikkilä, H., Lindholm T. & Jaakkola, S. 2002: Soiden ennallistamisopas. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja B 66. 123 s. 2. painos 2004.

Luontopalvelujen luontotyyppi-inventoinnin maastotyöohje 2009.

Mikkola-Roos, M. 1995: Lintuvesien kunnostus ja hoito. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 45. 100 s.

Tukia H., Hokkanen, M., Jaakkola, S., Kallonen, S., Kurikka, T., Leivo, A., Lindholm, T., Suikki, A. & Virolainen, E. 2003: Metsien ennallistamisopas. – 2. korjattu painos. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja B 58. 87 s.

LIITE 1. 2(3)

Kulttuuriperinnön suojelu ja hoito

Luontopalvelujen kulttuuriperintöstrategia 2007–2015. – 13.10.2006. 2367/40/2006.

Suojelualueiden kulttuuriperintöinventoinnin ohje. – 1241/43/2008.

Valtioneuvoston päätös valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen 1993 inventoinnin korvaamisesta sen vuonna 2009 valmistuneella tarkistuksella valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden tarkoittamana inventointina. – 22.12.2009.

Vauramo, A. 1995: Kämpiltä kelokyltiin. Metsähallituksen suojellut rakennukset. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 44. 97 s.

Luonnon virkistyskäyttö ja luontomatkailu

Isokääntä, O. (toim.) 1997: Luonto-oppaan opas. – 2. uudistettu painos. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja B 35. 96 s.

Kansallispuistojen ja valtion retkeilyalueiden tunnusten käytön periaatteet. – 1271/50/2008.

Kestävän luontomatkailun periaatteet. – 23.10.2003. 4257/530/2003.

Luontomatkailun yhteistyöohje. – 1024/530/2007.

Luontomatkailusuunnitelman suunnitteluohje. – 8.8.2007. 2668/530/2007.

Luontorakentamisen periaatteet. – Ympäristökäsikirja. 8.11.2006.

Nykänen, R. 1996: Oppimaan luonnonsuojelualueille. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja B 30. 76 s. 2. painos 1997.

Ohje opastusviestinnän suunnitteluun. – 3282/50/2008.

Opastusviestinnän periaatteet. – 3862/50/2006.

Palveluvarustuksen rakentaminen. – Toimenpidesuunnitteluohje. 30.11.2006. 3615/72/2006.

Rakentamisen ja rakennuttamisen ohje. – Ympäristökäsikirja. 10.3.2006.

Tutkimus ja seuranta

Asiakasseurantojen ohjeet luontopalveluissa 2009. Versio 1.08. – 2876/52/2009.

Hyvärinen, E. & Aapala, K. (toim.) 2009: Metsien ja soiden ennallistamisen sekä harjumetsien paahdeympäristöjen hoidon seurantaohje. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja B 118. 114 s.

Tutkimus ja seuranta

- Kajala, L. (toim.) 2009: Kävijäseuranta luontoalueilla. Pohjoismaiden ja Baltian maiden kokemuksiin perustuva opas. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja B 116. 144 s.
- Kurikka, T., Eisto, K., Kalpio, S. & Kuokkanen, P. 2002: Luontotyyppi-inventoinnin periaatteita. – Hyväksytty luonnonsuojelun johtoryhmässä 15.5.2002. (Yksityiskohtainen työtapaohjeistus Metsähallituksen intranetissa ja ympäristöjärjestelmässä.)
- Luontomatkaailun ympäristövaikutusten arviointiohje. – 24.3.2005. 1132/623/2005.
- Metsähallituksen luonnonsuojelututkimusstrategia 2003–2007. – 13.2.2003. 1074/40/2003.
- Raatikainen, K. (toim.) 2009: Perinnebiotooppien seurantaohje. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja B 117. 109 s.

Alueiden muu käyttö

- Erätalouspäällikön ohje suurpetojen pyynnissä tarvittavista luvista ML:n 8 §:n alueella. – 2.4.2007. 3356/540/2007.
- Eräät alueiden käyttöön liittyvät luvat ja niiden hinnoittelu. – Ohje 8.3.2007. 1026/660/2007.
- (Maa- ja metsätalousministeriön vuosittaiset määräyskirjeet karhun, ilveksen, suden, saukon, euroopanmajavan, itämerennorpan ja hallin pyyntiluvan nojalla sallittavasta metsästyksestä.)
- Maastoliikenneperiaatteet. – 1.1.2007. 420/01/2007.
- Maksuttomien metsästys- ja kalastuslupien myöntäminen. – Ohje 18.2.2005. 582/540/2005.
- Metsähallituksen eräasioiden hoidon periaatteet. – 14.2.2005. 640/01/2005.
- Metsähallituksen päätös maastoliikennelupia koskevista alueellisista kiintiöistä. – 17.11.2006. 3516/55/2006.
- Metsähallituksen päätös moottorikelkkauralupia koskevista alueellisista kiintiöistä. – 29.9.2006. 3024/55/2006.
- Suden, karhun, ilveksen, Itämeren hylkeiden, metsäpeuran ja peltopyyn kantojen hoitosuunnitelmat. – (Valmistuneet maa- ja metsätalousministeriön johdolla 2005–2007; ahmakan hoidosuunnitelma valmisteilla.)
- http://www.mmm.fi/fi/index/etusivu/kalastus_riista_porot/riistatalous/hoidosuunnitelmat.html

Suojelualueiden hallintaan, hoitoon ja käyttöön liittyvä lainsäädäntöä – lagstiftning som gäller förvaltning och skötsel av naturskyddsområden

LAIN TAI ASETUKSEN NIMI	NAMN PÅ LAG ELLER FÖRORDNING	NO/NR
Metsähallitus	Forststyrelsen	
Laki Metsähallituksesta	Lag om Forststyrelsen	1378/2004
Valtioneuvoston asetus Metsähallituksesta	Statsrådets förordning om Forststyrelsen	1380/2004
Laki valtion liikelaitoksista	Lag om statliga affärsverk	1185/2002
Hallinto	Förvaltning	
Hallintolaki	Förvaltningslag	434/2003
Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta	Lag om offentlighet i myndigheternas verksamhet	621/1999
Asetus viranomaisten toiminnan julkisuudesta ja hyvästä tiedonhallintatavasta	Förordning om offentlighet och god informationshantering i myndigheternas verksamhet	1030/1999
Laki sähköisestä asioinnista hallinnossa	Lag om elektronisk kommunikation i förvaltningsärenden	1318/1999
Laki sähköisestä asioinnista viranomaistoiminnassa	Lag om elektronisk kommunikation i myndigheternas verksamhet	13/2003
Arkistolaki	Arkivlag	831/1994
Laki julkisista hankinnoista	Lag om offentlig upphandling	1505/1992
Laki kulutustavaroiden ja kuluttajapalvelusten turvallisuudesta	Lag om konsumtionsvarors och konsumenttjänsters säkerhet	75/2004
Valtion maksuperustelaki	Lag om grunderna för avgifter till staten	150/1992
Ympäristöministeriön asetus Metsähallituksen eräiden julkisten hallinto-tehtävien suoritteiden maksuista	Miljöministeriets förordning om avgifter för vissa prestationer som hänför sig till Forststyrelsens offentliga förvaltningsuppgifter	1048/2008
Maa- ja metsätalousministeriön asetus Metsähallituksen eräiden julkisten hallintotehtävien suoritteiden maksuista	Jord- och skogsbruksministeriets förordning om avgifter för vissa prestationer som hänför sig till Forststyrelsens offentliga förvaltningsuppgifter	721/2008
Luonnonsuojelu ja alueet	Naturvärden och områden	
Luonnonsuojelulaki	Naturvårdslag	1096/1996
Luonnonsuojeluasetus	Naturvårdsförordning	160/1997
Erämaalaki	Ödemarslag	62/1991
Ulkoilulaki	Lag om friluftsliv	606/1973
Laki oikeudesta yleisiin vesialueisiin	Lag om rätt till allmänna vattenområden	204/1966
Euroopan unionin luontodirektiivi	EU:s habitatdirektiv	92/43/ETY
Euroopan unionin lintudirektiivi	EU:s fågeldirektiv	79/409/ETY
Saamelais- ja saaristoalueet	Sami- och skärgårdsområden	
Laki saamelaiskäräjistä	Sametingslag	974/1995
Asetus saamelaiskäräjistä	Förordning om sametinget	1727/1995
Kielilaki	Språklag	148/1922
Saamen kielilaki	Samisk språklag	1086/2003
Laki saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa	Lag om användning av samiska hos myndigheter	516/1991
Euroopan ihmisoikeussopimus	Avtal om mänskliga rättigheter	63/1999
Sopimus liittymisestä Euroopan unioniin (alkuperäinen nimi pitempi)	Avtal om tillträde till Europeiska unionen	103/1994
Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta		HE 309/1993
Kolttalaki	Skolttlag	253/1995
Poronhoitolaki	Renskötellag	848/1990
(jatkuu)		

LAIN TAI ASETUKSEN NIMI	NAMN PÅ LAG ELLER FÖRORDNING	NO/NR
Saamelais- ja saaristoalueet (jatkoa)	Sami- och skärgårdsområden	
Porotalouden ja luontais- elinkeinojen rahoituslaki	Lag om finansiering av ren- hushållning och naturnäringar	45/2000
Laki saariston kehityksen edistämisestä	Lag om främjande av skärgårdens utveckling	494/1981
Kulttuuriarvot	Kulturvärden	
Muinaismuistolaki	Lag om fornminnen	295/1963
Rakennussuojelulaki	Byggnadsskyddslag	60/1985
Asetus valtion omistamien rakennusten suojelusta	Förordning om skydd för staten tillhöriga byggnader	480/1985
Maankäyttö ja suunnittelu	Markanvändning och planering	
Maankäyttö- ja rakennuslaki	Markanvändnings- och bygglag	132/1999
Maankäyttö- ja rakennusasetus	Markanvändnings- och byggförordning	895/1999
Laki ympäristövaikutusten arviointimenettelystä	Lag om förfarandet vid miljökonsekvensbedömning	468/1994
Kiinteistönmuodostamislaki	Fastighetsbildningslag	554/1995
Yhteisaluelaki	Lag om samfälligheter	758/1989
Valtioneuvoston asetus valtion kiinteistövarallisuuden hankinnasta, hallinnasta ja hoitamisesta	Statsrådets förordning om förvärv, besittning och skötsel av statlig fastighetsförmögenhet	1070/2002
Laki oikeudesta luovuttaa valtion kiinteistövarallisuutta	Lag om rätt att överlåta statlig fastighetsförmögenhet	973/2002
Laki eräistä naapuruussuhteista	Lag angående vissa grannelagsförhållanden	26/1920
Maa-aineslaki	Marktäktslag	555/1981
Maa-ainesasetus	Marktäktsförordning	91/1982
Kaivoslaki	Gruvlag	503/1965
Vesilaki	Vattenlag	264/1961
Kalastuslaki	Lag om fiske	286/1982
Kalastusasetus	Förordning om fiske	1116/1982
Metsästyslaki	Jaktlag	615/1993
Metsästysasetus	Jaktförordning	666/1993
Maastoliikennelaki	Terrängtrafiklag	1710/1995
Maastoliikenneasetus	Terrängtrafikförordning	10/1996
Vesiliikennelaki	Sjötrafiklag	463/1996
Vesiliikenneasetus	Sjötrafikförordning	124/1997
Maantielaki	Landsvägslag	503/2005
Laki yksityisistä teistä	Lag om enskilda vägar	358/1962
Ilmailulaki	Luffartslag	1242/2005
Hautaustoimilaki	Begravningslag	457/2003
Laki kulutustavaroiden ja kuluttajapalvelusten turvallisuudesta	Lag om konsumtionsvarors och konsumenttjänsters säkerhet	75/2004
Huolto ja valvonta	Underhåll och övervakning	
Laki Metsähallituksen erävalvonnasta	Lag om Forststyrelsens jakt- och fisköverv.	1157/2005
Valtioneuvoston asetus Metsähallituksen erävalvonnasta	Statsrådets förordning om Forststyrelsens jakt- och fiskeövervakning	1273/2005
Ympäristönsuojelulaki	Miljöskyddslag	86/2000
Ympäristönsuojeluasetus	Miljöskyddsförordning	169/2000
Jätelaki	Avfallslag	1072/1993
Jäteasetus	Avfallsförordning	1390/1993
Metsäasetus	Skogsförordning	1200/1996
Laki metsän hyönteis- ja sienituhojen torjunnasta	Lag om bekämpning av insekt- och svampskador i skog	263/1991
Aluevalvontalaki	Territorialövervakningslag	755/2000
Valtioneuvoston asetus aluevalvonnasta	Statsrådets förordning om territorialövervakning	971/2000
Rajavartiolaki	Gränsbevakningslag	578/2005
Pelastuslaki	Räddningslag	468/2003
Rikoslaki	Strafflag	39/1889

IUCN:n suojelualueluokitus: luokkien määritelmät (1994)

Luokka Ia

Luonnonpuisto: pääosin tieteellistä tutkimusta varten varattu suojelualue.

Maa- tai merialue, johon sisältyy ekosysteemiltään, lajistoltaan, geologialtaan tai pinnanmuodoiltaan erityisen merkittäviä tai edustavia ominaisuuksia ja jota saa käyttää ensisijaisesti tieteelliseen tutkimukseen tai ympäristön seurantaan.

Luokka Ib

Erämainen alue: suojelualue, jota hoidetaan ensisijaisesti sen luonnontilaisuuden ja erämaaluonteen suojelemiseksi.

Suuri koskematon tai lähes koskematon maa- tai merialue, jonka luontaiset ominaisuudet ja merkitys luonnon tasapainolle säilytetään. Alueella ei ole lainkaan tai siellä on vain vähäistä asutusta. Erämaista aluetta hoidetaan niin, että sen luonnontila säilyy.

Luokka II

Kansallispuisto: suojelualue, jonka hoidossa keskitytään ekosysteemien suojeluun ja virkistyskäytön turvaamiseen.

Luonnontilainen, suojeltu maa- tai merialue, joka on perustettu

- a) yhden tai useamman ekosysteemin ekologisen koskemattomuuden turvaamiseksi nykyisille ja tuleville sukupolville
- b) alueen suojelutavoitteen kanssa ristiriidassa olevan elinkeinon harjoittamisen tai muun käytön estämiseksi
- c) ympäristön ja kulttuurin kanssa sopusoinnussa olevien henkisen hyvinvoinnin, tutkimuksen, luonto-opastuksen, virkistyskäytön ja asiakaspalvelun mahdollisuuksien luomiseksi.

Luokka III

Luonnonmuistomerkki: pääosin yksittäisen luontokohteen tai luonnon ominaisuuden suojelemiseksi perustettu suojelualue.

Alue, jolla on yksi tai useampia sellaisia huomattavan arvokkaita tai ainutlaatuisia luonto- tai kulttuurikohteita, jotka ovat harvinaisia, edustavia tai esteettisesti tai kulttuurisesti merkittäviä.

Luokka IV

Luontotyyppien tai lajien hoitoalue: suojelualue, jota hoidetaan pääosin luonnonhoidollisin toimenpitein.

Maa- tai merialue, jota hoidetaan luonnonhoidollisin toimenpitein, jotta saataisiin taattua luontotyyppin tai tietyn lajin säilyminen.

Luokka V

Suojeltu maisema-alue: suojelualue, jolla hoidetaan maa- tai merimaisemaa ja turvataan alueen virkistyskäyttö.

Suojeltu maa-alue ja siihen mahdollisesti liittyvät vesialueet, joilla ihmisen toimet ja luonto ovat aikojen kuluessa muodostaneet esteettisesti, ekologisesti tai kulttuurisesti erityisen merkittävän kokonaisuuden, jonka luonnon monimuotoisuus on usein suuri. Ihmisen ja luonnon perinteisen vuorovaikutuksen säilyttäminen on elintärkeää alueen suojelulle, ylläpidolle ja tulevaisuudelle.

Luokka VI

Luonnonvarojen hoito- ja suojelualue: suojelualue, jonka hoidossa keskitytään luonnon ekosysteemien kestäväan käyttöön.

Alue, jolla on ainakin lähes koskemattomia luonnon ekosysteemejä, joita hoidetaan niiden pitkäaikaisen suojelun turvaamiseksi ja biologisen monimuotoisuuden ylläpitämiseksi niin, että samalla taataan asukkaille luonnontuotteiden ja muiden hyötyjen saannin kestävyys.

Suojelualueiden IUCN-luokka sekä määritelmän mukaiset hoidon ja käytön tavoitteet

Koodit: 1 = ensisijainen tavoite, 2 = toissijainen tavoite, 3 = mahdollinen tavoite, – = ei sovelleta.

Lyhenteet: LP = luonnonpuistot, KP = kansallispuistot, LSA = muut luonnonsuojelualueet, EM = erämaa-alueet, SSA = soidensuojelualueet, VM = vanhat metsät, LV = lintuvedet. (Suluissa luontopalveluissa tehty tulkinta, joka perustuu suojelualueluokan maankäyttöön ja hoidon tarpeeseen.)

	Suojelualueluokka						
	Ia	Ib	II	III	IV	V	VI
	Tutkimukselle varatut suojelualueet	Erämaiset suojelualueet	Suojelualueet ekosysteemien suojeluun ja virkistyskäyttöön	Pienialaiset suojeltavat luontokohteet	Hoidettavat suojelukohteet	Maiseman-suojelualueet	Luonnonvarojen suojelun ja kestävä käytön alueet
Hoidon ja käytön tavoite	LP	(EM, SSA, VM)	KP	(LSA)	(LV)		EM (LP, KP, SSA, VM)
Tieteellinen tutkimus	1	3	2	2	2	2	3 (2)
Erämaisen luonnon suojelu	2	1	2	3	3	–	2 (1)
Lajien ja geneettisen monimuotoisuuden säilyttäminen	1	2 (1)	1	1	1	2	1
Ekosysteemi-toimintojen ylläpito	2 (1)	1	1	–	1 (2)	2	1
Määrättyjen luontotai kulttuurikohteiden suojelu	–	–	2	1	3	1	1
Virkistys ja matkailu	–	2	1	1	3	1	3
Opetus ja kasvatus	–	–	2	2	2	2	3
Ekosysteemien luonnonvarojen kestävä hyödyntäminen	–	3	3 (2)	1	2	2	1
Perinteisten tai kulttuuristen piirteiden ylläpito	–	–	– (2)	– (2)	– (2)	1	2 (1)

Eräiden aluetyyppien kuvaukset

Valtion retkeilyalueet

Maassamme on seitsemän ulkoilulain nojalla perustettua valtion retkeilyaluetta, jotka ovat retkeilyyn ja muuhun luonnon virkistyskäyttöön tarkoitettuja alueita. Alueilla on merkittäviä kävely- ja hiihtoreittejä, luontopolkuja ja telttailualueita. Lisäksi alueilla voi yleensä kalastaa ja metsästää. Kaikki alueet ovat Metsähallituksen hallinnassa. Inarin ja Napapiirin alueelle on ehdotettu retkeilyalueen perustamista.

Maisema-alueet

Maisema-alueella tarkoitetaan luonnon- tai kulttuurimaiseman kauneuden, historiallisten ominaispiirteiden tai muiden erityisten maisema-arvojen säilyttämiseksi ja hoitamiseksi luonnonsuojelulain nojalla perustettavaa aluetta. Suomessa on 156 maisema-aluetta (yhteensä 730 000 ha), jotka ovat valtioneuvoston vuoden 1995 periaatepäätöksen mukaan valtakunnallisesti arvokkaita. Suurin osa maisema-alueista sijaitsee Etelä- ja Länsi-Suomen viljelyseuduilla. Luonnonsuojelulain mukaisia maisemansuojelualueita on perustettu vasta muutama, joista yksi on osittain Metsähallituksen hallinnassa.

Itämeren suojelualueet (Baltic Sea Protected Areas, BSPA)

Osana Helsinki-komission (HELCOM) työtä vuonna 1994 nimettiin 62 pääosin jo jollain tasolla suojeltua rannikkoaluetta osaksi Itämeren suojelualueverkostoa. Vuonna 1998 verkostoon liitettiin 24 uutta merialuetta. Suomesta mukana ovat kaikki merialueen kansallispuistot sekä Merenkurkun ja Rauman saaristot, jotka ovat pääosin Metsähallituksen hallinnassa.

Ramsar-alueet

Ramsarin sopimus vuodelta 1975 velvoittaa valtioita edistämään kansainvälisesti merkittävien kosteikkojen ja vesilintujen suojelua perustamalla luonnonsuojelualueita vesiperäisille maille. Sopimuksen on allekirjoittanut 138 valtiota. Suomen 49 Ramsar-alueen yhteispinta-ala on 786 000 ha. Alueista 21 on kokonaan tai osin Metsähallituksen hallinnassa. Alueet on valittu siten, että ne edustavat mahdollisimman hyvin Suomen erilaisia vesilinnuston kannalta merkittäviä soita, lintujärviä, merenlahtia ja saaristoalueita. Osa Ramsar-alueista kuuluu kansallisiin suojeluohjelmiin – kuten soiden-, lintuvesien- ja rantojensuojeluohjelmiin.

Biosfäärialueet

Biosfäärialueet kuuluvat kasvatus-, tiede ja kulttuurijärjestö UNESCO:n **Ihminen ja biosfääri**-ohjelmaan (Man and the Biosphere, MAB). Ne ovat kestävä kehityksen mallialueita, joilla on pyritty yhdistämään elinympäristön monimuotoisuuden suojelu ja kestävä käyttö. Suomessa on kaksi biosfäärialuetta, jotka ovat vuonna 1992 perustettu Pohjois-Karjalan biosfäärialue ja vuonna 1994 perustettu Saaristomeren biosfäärialue. Perustetut luonnonsuojelualueet muodostavat biosfäärialueen ytimen, jonka ympärille on rajattu yhteistoiminta-alue. Ydinalueet ovat osin Metsähallituksen hallinnassa.

LIITE 5. 2(2)

Maailmanperintökohteet/alueet

UNESCO hyväksyi vuonna 1972 kansainvälisen yleissopimuksen maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemiseksi. Sopimuksen pohjalta ylläpidettävään maailmanperintöluetteloon oli vuoden 2009 alkuun mennessä valittu 689 kulttuuri- ja 176 luonnonperintökohdetta sekä 25 yhdistelmäkohdetta. Luonnonperintökohteen tulee kertoa maapallon historian tärkeästä kehitysvaiheesta tai olla esimerkki käynnissä olevasta ekologisesta tai biologisesta muutoksesta. Se voi edustaa poikkeuksellisen kaunista maisemaa tai olla uhanalaisen eläinlajin tyysija. Suomessa kulttuuriperintökohteita on tällä hetkellä kuusi ja luonnonperintökohteita yksi, Merenkurkun maankohoamisrannikon saaristo. Metsähallitus koordinoi Merenkurkun maailmanperintökohteen hoidon ja käytön suunnittelua ja ohjausta, ja Metsähallituksen hallinnassa on osa yhdestä kulttuurikohteesta (Struven kolmiomittausketjun kaksi pistettä).

Arvovalikko

SA = suojelualue, NA = Natura-alue.

Arvoluokka	Arvotyyppi	Arvon määrittämissä / tilan kuvaajia
Luontoarvot:		
	Luontodirektiivin luontotyytit	• suotuisan suojelun taso (määrä + edustavuus alueella ja suojelutilanne SA/NA-verkossa)
	Uhanalaiset luontotyytit	• uhanalaisuusluokka (määrä + edustavuus alueella ja suojelutilanne SA/NA-verkossa)
	Luonto- ja lintudirektiivin eläin- ja kasvilajit	• suotuisan suojelun taso (määrä alueella ja suojelutilanne SA/NA-verkossa)
	Uhanalaiset eläin- ja kasvilajit	• uhanalaisuusluokka (määrä alueella ja suojelutilanne SA/NA-verkossa)
	Muut suojeltavat eläin- ja kasvilajit	• määrä alueella ja suojelutilanne
	Eliöyhteisöt/ lajisto	• indikaattorilajien tila (suurpedot, linnut, perhoset, kalat, meriyhteisöt) • lintuvesien ESA-arvo / lintudir. lajien pesimäkannan tila / muuttavien lajien runsaus • perinnebiotooppien arvoluokka (+ määrä ja hoitotilanne alueella sekä SA/NAverkossa)
	Geologiset kohteet	• kohteiden arvoluokka (määrä alueella ja suojelun tilanne SA/NA-verkossa)
	Ekosysteemit (rakenne, toiminta)	• metsien lahopuumäärä, puulajisuhteet, ikäjakauma • soiden vesitalous • vesien ekologinen tila • jäkälälaidunten kuluneisuus jne.
	Erämaisuus (syrjäisyys)	• laskennallinen osuus alueesta
Kulttuuriarvot:		
	Luonnon- ja kulttuurimaisemat	• kohteiden arvoluokka (ja määrä)
	Rakennettu kulttuuriympäristö	• kohteiden arvoluokka (ja määrä)
	Arvokkaat rakennukset	• kohteiden arvoluokka (ja määrä)
	Arkeologiset kohteet	• kohteiden arvoluokka (ja määrä)
	Paikalliskulttuuri (esim. saamelais-, saaristolais- ja eränkäyntikulttuuri)	• saamelaisten kotiseutualue, saaristokunta, eritelty osuus em. kulttuuriperinnön arvotyypeistä
Luonnonarvostus ja -tuntemus:		
	Luonto-opastus	• asiakaspalvelupisteiden (näyttelyjen) ja luontopolkujen määrä • asiakkaiden määrä opastetuissa ryhmissä
	Ympäristökasvatus	• koululaisten määrä opastetuissa ryhmissä
Tutkimus- ja seuranta-merkitys:		
	Tutkimusmerkitys	• tutkimusalueiden ja tutkimuslupien määrä
	Merkitys seuranta-kohteena	• seuranta-kohteiden määrä
Virkistys- ja elinkeinokäyttö:		
	Luonnon ja kulttuurikohteiden virkistyskäyttö	• alueluokka, käyntimäärä, matkailutulo
	Matkailun yritystoiminta	• yrityssopimusten määrä
	Erätalous (metsästys ja kalastus)	• metsästys- ja kalastusalueiden määrä, metsästys/ kalastuskäyttö, alueen merkitys ko. käytössä
	Poronhoito ja muut luontaiselinkeinot	• laidunkäytössä olevan alueen osuus, alueen merkitys poronhoidolle tai luontaiselinkeinoille
	Muut käyttömuodot (esim. retkeilyalueiden metsätalous, pohjavesikäyttö ja ammattimainen keräily)	• metsätalouden piirissä olevan alueen osuus, pohjavesivarat, alueen merkitys ko. käytössä

Uusimmat Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisut

Sarja A

- No 180 Koskela, K. (toim.) 2009: Ennallistaminen, luonnonhoito ja seuranta Vattajan Dyyni Life-hankkeessa 2005–2009. 218 s.
- No 181 Koskela, K. & Sievänen, M. (eds) 2009: Restoration, environmental management and monitoring in the Vattaja Dyne Life project 2005–2009. 39 s.
- No 182 Junninen, K. 2009: Kalkkikäävän (*Antrodia crassa*) suojeluselvytys. 51 s.
- No 183 Yliniva, M. & Keskinen, E. 2009: Perämeren kansallispuiston pohjaeläimet. 46 s.
- No 184 Leinonen, K. & Mutenia, A. 2009: Lokan ja Porttipahdan tekojärvien kalakantojen tila. 32 s.

Sarja B

- No 117 Raatikainen, K. (toim.) 2009: Perinnebiotooppien seurantaohje. 109 s.
- No 118 Hyvärinen, E. & Aapala, K. (toim.) 2009: Metsien ja soiden ennallistamisen sekä harjumetsien paahdeympäristöjen hoidon seurantaohje. 114 s.
- No 119 Moilanen, E. & Luhta, P.-L. 2009: Iijärven ja Irijärven välisen alueen kunnostettujen jokien kalataloudellinen seuranta. Yhteenvetoraportti vuosilta 1987–2006. 60 s.
- No 120 Vainio, O. 2009: Napapiirin retkeilyalueen kävijätutkimus 2007. 55 s.
- No 121 Tanskanen, S. 2009: Sinisimpukan luontokeskuksen asiakastutkimus 2008. 55 s.
- No 122 Vainio, O. 2009: Simojärven ja Soppanan alueiden kävijätutkimus 2008. 41 s.
- No 123 Nordström, P. 2009: Teijon retkeilyalueen kävijätutkimus 2008. 56 s.
- No 124 Mustonen, R. & Pekkala, J. 2009: Savonlinnan Riihisaaren museoalueen asiakastutkimus 2008. 42 s.
- No 125 Lindblom, H. & Laukkanen, M. 2010: Punkaharjun alueen kävijätutkimus 2008–2009. 75 s.
- No 126 v. Boehm, A. 2010: Sipoonkorven kävijätutkimus 2009. 74 s.

Sarja C

- No 68 Metsähallitus 2010: Korouoman–Jäniskairan Natura 2000 -alueen hoito- ja käyttösuunnitelma 2008–2017. 89 s.
- No 69 Metsähallitus 2009: Ystävyyden puiston hoito- ja käyttösuunnitelma. 142 s.
- No 70 Metsähallitus 2010: Talaskankaan luonnonsuojelun alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 70 s.

ISSN 1235-8983
ISBN 978-952-446-755-1 (pdf)

Julkaisu on luettavissa osoitteessa:

www.metsa.fi/hks